

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία
Π.Μ.Σ. Εκπαίδευση & Ανθρώπινα Δικαιώματα

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

Η εφημερίδα *Εργάτης* και το τροτσκιστικό κίνημα στην Κύπρο τη δεκαετία 1940

Κωνσταντίνος Λουκά

Τριμελής επιτροπή:

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Φωτεινή Ασημακοπούλου

Βάσια Λέκκα

Βίλλυ Τσάκωνα

Αθήνα, 2024

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Λέξεις κλειδιά.....	6
Abstract.....	6
Keywords.....	7
Εισαγωγή.....	8
Α΄ Μέρος	
1. Ρωσία. Από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον θάνατο του Λένιν (1914-1924).....	11
1.1. Η Επανάσταση του Φεβρουαρίου 1917.....	11
1.2. Η Επανάσταση του Οκτωβρίου 1917.....	13
1.3. Ο Εμφύλιος Πόλεμος (1918-1920).....	17
1.4. Η ίδρυση της Γ΄ Κομμουνιστικής Διεθνούς (Κομιντέρν).....	18
1.5. Ο θάνατος του Λένιν.....	20
2. Από την επικράτηση του Στάλιν έως το τέλος της Κομιντέρν (1924-1943).....	23
2.1. Η εδραίωση του γραφειοκρατικό καθεστώτος στη Σοβιετική Ένωση.....	23
2.2. Διαρκής Επανάσταση και Σοσιαλισμός σε μια χώρα.....	27
2.3. Η Γ΄ Διεθνής μετά τον Λένιν: Η Πορεία προς την αυτοδιάλυση, η ίδρυση της Δ΄ Διεθνούς και η δολοφονία του Τρότσκι.....	29
3. Το κυπριακό πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο (1920-1946).....	33
3.1. Οι πρώτοι σοσιαλιστικοί-κομμουνιστικοί κύκλοι στην Κύπρο και το ΚΚΚ.....	34
3.2. Δεκαετία 1930: Διώξεις κατά του ΚΚΚ.....	39

3.3. Η ίδρυση του ΑΚΕΛ.....	44
3.4. Οι δημοτικές εκλογές του 1946.....	50
4. Κυπριακός τροτσκισμός τη δεκαετία του 1940.....	54
B' Μέρος	
5. Τα στάδια της έρευνας.....	59
6. Η εφημερίδα <i>Εργάτης</i> , και το Τροτσκιστικό Κόμμα Κύπρου.....	60
6.1. Η εφημερίδα <i>Εργάτης</i>	60
6.1.1. Γενική περιγραφή του εντύπου.....	60
6.1.2. Συντακτική επιτροπή, αρθρογράφοι.....	63
6.1.2.1. Γιώργης Χειμαρρίδης (1912-2000). Βιογραφικό σημείωμα, πολιτική δράση και ποίηση.....	64
6.1.3. Οικονομικά, συνδρομές.....	70
6.1.4. Η ύλη του εντύπου.....	74
6.1.5. Γλώσσα του εντύπου.....	76
6.1.6. Στόχοι του <i>Εργάτη</i>	78
6.2. Το Τροτσκιστικό Κόμμα Κύπρου μέσα από την εφημερίδα <i>Εργάτης</i>	79
7. Κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στην Κύπρο (1947-1949): Διασκεπτική, απεργιακοί αγώνες του 1948 και δημοτικές εκλογές του 1949.....	88
7.1. Η πρώτη φάση της Διασκεπτικής.....	88
7.2. Η Απεργία των μεταλλωρύχων του 1948.....	93
7.3. Το δεύτερο μισό του 1948: Απεργίες των μεταλλωρύχων Αμιάντου και των οικοδόμων και δεύτερη φάση της Διασκεπτικής.....	99
7.4. Οι δημοτικές εκλογές του 1949.....	104

8. Από την έξαρση του εθνικισμού τη δεκαετία 1950 μέχρι την αναβίωση του ακροαριστερού χώρου τη δεκαετία 1970 και έπειτα: Οργανώσεις και έντυπα.....	108
Συμπεράσματα.....	117
Πηγές – Βιβλιογραφία.....	119

Συντομογραφίες

ΑΚΕΛ – Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζομένου Λαού

ΕΑΣ – Εθνικός Απελευθερωτικός Συνασπισμός

ΚΔΚΕ – Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα Ελλάδας

ΚΕΚ – Κυπριακό Εθνικό Κόμμα

ΚΚΕ – Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

ΚΚΚ – Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου

ΚΜΕ – Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρία

ΠΕΟ – Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία

ΠΕΣ – Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας

ΠΣΕ – Παγκύπρια Συντεχνιακή Επιτροπή

ΣΕΚ – Συνομοσπονδία Εργαζομένων Κύπρου

ΤΚΚ – Τροτσκιστικό Κόμμα Κύπρου

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία διερευνάται το τροτσικιστικό κίνημα στην Κύπρο κατά τη δεκαετία του 1940, εστιάζοντας στην εφημερίδα *Εργάτης*, που κυκλοφόρησε από το 1947 έως το 1949. Το έντυπο αποτέλεσε όργανο έκφρασης των Κυπρίων Τροτσικιστών, οι οποίοι ασκούσαν έντονη κριτική προς το ΑΚΕΛ, τη Δεξιά και την Εθναρχία. Συγκεκριμένα, στην εργασία εξετάζεται η πολιτική δράση και η ιδεολογική ταυτότητα των Κυπρίων Τροτσικιστών, η στάση τους απέναντι στην προοπτική της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, καθώς και η σύνδεσή τους με τις βασικότερες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις της περιόδου, όπως τη Διασκεπτική Συνέλευση (1947-48), τις απεργίες του 1948 και τις δημοτικές εκλογές του 1949. Επίσης, μέσα από τα δημοσιεύματα της εφημερίδας, παρουσιάζονται στοιχεία για τη στάση του ΑΚΕΛ, της ΠΕΟ, της Εθναρχίας, και της Δεξιάς έναντι των Κυπρίων Τροτσικιστών.

Στο πρώτο μέρος, περιγράφεται το ιστορικό και ιδεολογικό υπόβαθρο του τροτσικισμού, η συμβολή του Τρότσκι στη Ρωσική Επανάσταση, καθώς και η πολιτική αντιπαράθεσή του με τον Στάλιν μετά την επικράτηση του τελευταίου, έως τη δολοφονία του Τρότσκι το 1940. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται οι συνθήκες διάδοσης των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών ιδεών στην Κύπρο, η δράση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου, οι διώξεις των κομμουνιστών από το βρετανικό καθεστώς και η ίδρυση του ΑΚΕΛ το 1941.

Στο δεύτερο μέρος περιγράφονται η δομή και το περιεχόμενο της εφημερίδας *Εργάτης* και παρουσιάζονται τα άτομα που συμμετείχαν στην έκδοσή της, με ιδιαίτερη αναφορά στον Γιώργη Χειμαρρίδη, εκδότη και ηγετική μορφή του τροτσικιστικού κινήματος. Η εργασία επικεντρώνεται στις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις της περιόδου στην Κύπρο, μεταξύ αυτών στη Διασκεπτική, στις απεργίες του 1948 και στις δημοτικές εκλογές του 1949, συνδέοντάς τες με τη δράση των Τροτσικιστών όπως αποτυπώνεται στον *Εργάτη*. Τέλος, μελετάται η έξαρση του εθνικισμού στην

Κύπρο στη δεκαετία του 1950, μέχρι και την Ανεξαρτησία του 1960, και η αναβίωση του ακροαριστερού χώρου τη δεκαετία του 1970 και έπειτα.

Από το υλικό που αντλήθηκε από τις στήλες του *Εργάτη* αναλύεται η κυπριακή πραγματικότητα της εποχής καθώς και η επιρροή των διεθνών ιδεολογικών ρευμάτων στην πολιτική ζωή της Κύπρου. Παράλληλα, επιχειρείται η ευρύτερη μελέτη της κυπριακής Αριστεράς και του εργατικού κινήματος της δεκαετίας του 1940, περιόδου έντονων κοινωνικοπολιτικών και ιδεολογικών συγκρούσεων.

Λέξεις-κλειδιά: Τροτσκισμός, Τρότσκι, ΑΚΕΛ, Ένωση, Εργατική τάξη, Σοσιαλιστική Επανάσταση, Προλεταριάτο, Κομμουνισμός, Κύπρος.

Abstract

This thesis explores the Trotskyist movement in Cyprus during the 1940s, focusing on the newspaper *Ergatis (Worker)*, which was published between 1947 and 1949. The newspaper served as a platform for the expression of Cypriot Trotskyists, who strongly criticized AKEL, the Right and the Ethnarchy. Specifically, the thesis examines the political activities and ideological identity of the Cypriot Trotskyists, their stance on the prospect of the Union (Enosis) of Cyprus with Greece, as well as their connection with the most important sociopolitical developments of the period, such as the Consultative Assembly (1947-48), the strikes of 1948 and the municipal elections of 1949. Additionally, through the newspaper's publications, insights are provided into the positions of AKEL, PEO, the Ethnarchy, and the Right towards Cypriot Trotskyists.

The first part outlines the historical and ideological background of Trotskyism, including Trotsky's contribution to the Russian Revolution and his political confrontation with Stalin following Stalin's rise to power, up until Trotsky's assassination in 1940. It also describes the conditions under which socialist and communist ideas spread in Cyprus, the activities of the Communist Party of Cyprus, the persecution of communists by the British regime, and the establishment of AKEL in 1941.

The second part describes the structure and content of the newspaper *Ergatis* and introduces the individuals involved in its publication, with extensive reference to Giorgis Chimarridis, the editor and a leading figure of the Trotskyist movement. The thesis focuses on the sociopolitical developments of the period in Cyprus, including the Consultative Assembly, the strikes of 1948, and the municipal elections of 1949, linking them to the actions of the Trotskyists as documented in *Ergatis*. Finally, it examines the rise of nationalism in Cyprus in the 1950s, up to the Independence in 1960, and the revival of the far-Left movement in the 1970s onwards.

Drawing on material from the columns of *Ergatis*, the Cypriot reality of the era is analyzed, as well as the influence of international ideological currents on the political life of Cyprus. At the same time, a broader study of the Cypriot Left and the labour movement of the 1940s, a period of intense sociopolitical and ideological conflicts, is attempted.

Keywords: Trotskyism, Trotsky, AKEL, Enosis, Working class, Socialist Revolution, Proletariat, Communism, Cyprus.

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά το τροτσκιστικό κίνημα στην Κύπρο τη δεκαετία του 1940, μέσα από τη μελέτη της τροτσκιστικής εφημερίδας *Εργάτης*, η οποία κυκλοφορούσε σε εβδομαδιαία βάση στην Κύπρο από τις 22 Σεπτεμβρίου 1947 έως και τις 10 Ιουλίου 1949. Η εφημερίδα εκδιδόταν από την τροτσκιστική εργατική παράταξη, που δρούσε ενεργά εντός των συνδικάτων και στη συνέχεια εξελίχθηκε για ένα σύντομο χρονικό διάστημα σε πολιτικό κόμμα. Συνολικά η εφημερίδα εξέδωσε 95 φύλλα, εκ των οποίων διαθέσιμα είναι τα 87. Για δύο φύλλα υπάρχουν δακτυλόγραφες εκδοχές κειμένων των πρωτότυπων φύλλων τα οποία λανθάνουν. Είναι προσβάσιμα σε ψηφιοποιημένη μορφή στον ιστότοπο movementsarchive.org. Ως προς τη θεματολογία, οι στήλες του *Εργάτη* περιλαμβάνουν άρθρα με κοινωνικοπολιτικό ή και ιδεολογικό περιεχόμενο, καθώς και ενημερωτικά δημοσιεύματα με επίκεντρο την Κύπρο και θέματα σχετικά με το ΑΚΕΛ και την προοπτική της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, τις απεργιακές και τις πολιτικές εξελίξεις της περιόδου σε εθνικό επίπεδο, καθώς και εργασιακά ζητήματα που απασχολούσαν τους εργάτες των διάφορων κλάδων στην Κύπρο. Επιπλέον, δημοσιεύονταν θεωρητικά κείμενα του Τρότσκι, του Λένιν και των κομματικών οργάνων της Δ΄ Διεθνούς, καθώς και άρθρα που αφορούσαν τη διεθνή, εκτός Κύπρου, πολιτική, είτε με τη μορφή ανταποκρίσεων, είτε μέσω αναδημοσιευμένων άρθρων από συνεργαζόμενα έντυπα και οργανώσεις. Τέλος, στα περισσότερα φύλλα του εντύπου δημοσιεύονταν ποιήματα και τραγούδια με επαναστατικό ύφος.

Τα ερωτήματα που έχουν τεθεί είναι τα ακόλουθα: Πρώτον, ποιο ήταν το τροτσκιστικό κίνημα στην Κύπρο στα τέλη της δεκαετίας του 1940, ποιοι συμμετείχαν σε αυτό, ποια ήταν τα πιστεύω τους, με ποιους τρόπους έδρασαν και πώς αντιμετωπίστηκαν από το ΑΚΕΛ, την ΠΕΟ, τη Δεξιά και την Εκκλησία. Δεύτερον, ποια κριτική ασκήθηκε μέσω του *Εργάτη* στο «ηγεμονικό» ΑΚΕΛ και την ΠΕΟ και ποια θέση εξέφραζε το έντυπο για την Ένωση. Τρίτον, ποια είναι η ύλη και η

θεματολογία της εφημερίδας *Εργάτης*. Τέλος, πώς διαμορφώνονται τα αφηγήματα σήμερα και η ανάγνωση της περιόδου 1947-1949.

Στο πρώτο μέρος, παρουσιάζεται το ιστορικό πλαίσιο και τα ιδεολογικά σχήματα στη Ρωσία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και γίνεται αναφορά στη Ρωσική Επανάσταση και στις ιστορικές και πολιτικές συνθήκες μέσα από τις οποίες αναδύθηκε ο τροτσκισμός και το τροτσκιστικό κίνημα τον 20ό αιώνα. Αναδεικνύεται ο ρόλος του Τρότσκι στην Επανάσταση και η πορεία εδραίωσης του γραφειοκρατικού καθεστώτος στη Σοβιετική Ένωση μετά τον θάνατο του Λένιν το 1924. Επίσης, αναλύονται οι πολιτικές διαφορές του τροτσκισμού με το εδραιωμένο καθεστώς και γίνεται αναφορά στις διαφορές μεταξύ της θεωρίας της «Διαρκούς Επανάστασης» και της θεωρίας του «Σοσιαλισμού σε ένα κράτος». Επιπλέον, παρουσιάζονται στοιχεία για τον ρόλο της Γ΄ Διεθνούς στους κοινωνικούς και εργατικούς αγώνες διεθνώς, καθώς και στοιχεία για την ίδρυση της Δ΄ Διεθνούς από τον Τρότσκι το 1938. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην εμφάνιση των πρώτων κομμουνιστών στην Κύπρο στις αρχές του 1920 και στην ίδρυση του ΚΚΚ. Ακολούθως, περιγράφονται οι πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Κύπρο την περίοδο της δεκαετίας του 1930 και οι διώξεις κατά των κομμουνιστών από το βρετανικό καθεστώς. Έπειτα παρουσιάζεται η ίδρυση του ΑΚΕΛ το 1941 και η πολιτική δράση του συγκεκριμένου κόμματος ως κύριου εκφραστή της Αριστεράς στην Κύπρο μέχρι την πλήρη πολιτική του εδραίωση στις δημοτικές εκλογές του 1946. Τέλος, γίνεται αναφορά στο τροτσκιστικό κίνημα της Κύπρου τη δεκαετία του 1940.

Στο δεύτερο μέρος, αρχικά παρουσιάζονται τα στάδια της έρευνας για την οποία μελετήθηκαν όλα τα διαθέσιμα φύλλα της εφημερίδας *Εργάτης* από το 1947 έως το 1949. Αναλυτικότερα, μελετήθηκαν τα άρθρα στο σύνολό τους, εντοπίστηκαν λέξεις-κλειδιά και φράσεις σχετικές με τα ερευνητικά ερωτήματα. Στη συνέχεια έγινε αποδελτίωση του ερευνώμενου υλικού και

κατηγοριοποίηση των άρθρων. Οι κατηγορίες που προέκυψαν ήταν: άρθρα κοινωνικοπολιτικού και ιδεολογικού περιεχομένου σχετικά με την κυπριακή πραγματικότητα της εποχής που μας ενδιαφέρει, αναδημοσιευμένα ιδεολογικά κείμενα, άρθρα της διεθνούς κοινωνικοπολιτικής επικαιρότητας και ανταποκρίσεις εξωτερικού, αναδημοσιεύσεις συνεργαζόμενων εντύπων και οργανώσεων του εξωτερικού και τέλος, ποιήματα. Στη συνέχεια, εστιάζουμε στα κοινωνικοπολιτικά και ιδεολογικά άρθρα που αφορούσαν την κυπριακή πραγματικότητα. Κατόπιν, εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν οι αναφορές στο Τροτσκιστικό Κόμμα Κύπρου, στο ΑΚΕΛ, την ΠΕΟ, την Ένωση, την Εθναρχία, τη Διασκεπτική, τα εργατικά θέματα και ειδικά τις απεργίες και τις πολιτικές εξελίξεις της περιόδου. Ακολούθησαν εκ νέου ομαδοποίηση των ευρημάτων και η ένταξή τους στις ακόλουθες κατηγορίες: Διασκεπτική, απεργία των μεταλλωρύχων και άλλες απεργίες, η δράση και οι απόψεις των Τροτσκιστών, στοιχεία για την εφημερίδα, κριτική στο ΑΚΕΛ, κριτική στην Ένωση.

Εν συνεχεία, αναφέρονται στοιχεία σχετικά με τη μορφή της εφημερίδας *Εργάτης*, καθώς επίσης οι στόχοι και η ύλη του εντύπου. Παρουσιάζονται επίσης πληροφορίες που εντοπίστηκαν στην εφημερίδα σχετικά με τα άτομα που καταπιάστηκαν με την έκδοση, καθώς και βιογραφικό σημείωμα για τον Γιώργη Χειμαρρίδη, της πιο προβεβλημένης προσωπικότητας του τροτσκιστικού κινήματος στην Κύπρο τη δεκαετία του 1940 και εκδότη της εφημερίδας *Εργάτης*. Επίσης, καταγράφεται η πορεία του τροτσκιστικού κινήματος στην Κύπρο. Τέλος, αναλύεται η περίοδος κυκλοφορίας της εφημερίδας και οι κύριες ιστορικές εξελίξεις της εποχής, σε συνδυασμό με τη στάση της οργάνωσης απέναντι σε γεγονότα, όπως τη Διασκεπτική, τις απεργίες του 1948 και τις δημοτικές εκλογές του 1949.

Στο τελευταίο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη αναφορά στην έξαρση του εθνικισμού τη δεκαετία του 1950, και στην πορεία του τροτσκιστικού και ακροαριστερού κινήματος στην Κύπρο, από τη

δεκαετία του 1970 και μετά. Εξετάζονται τα έντυπα και οι οργανώσεις που δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο αυτή.

Α΄ Μέρος

1. Ρωσία. Από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έως τον θάνατο του Λένιν (1914-1924)

1.1 Η Επανάσταση του Φεβρουαρίου 1917

Τον Αύγουστο του 1914 ξέσπασε στην Ευρώπη ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η Ρωσία βρισκόταν στο στρατόπεδο της Αντάντ, μαζί με τη Γαλλία και την Αγγλία, εναντίον των Κεντρικών Δυνάμεων, που στην αρχή του πολέμου αποτελούνταν από τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία. Η έναρξη του πολέμου πυροδότησε ένα πρόσκαιρο ενθουσιώδες αίσθημα πατριωτισμού στη Ρωσία όπου, αρχικά, οι περισσότεροι υιοθέτησαν την «αμυντική» θέση υποστηρίζοντας τις πολεμικές προσπάθειες της Ρωσίας, δεδομένου ότι αυτές γίνονταν για την υπεράσπιση των ρωσικών εδαφών. Μια μικρότερη ομάδα, οι «ηττοπαθείς», μεταξύ τους και ο Λένιν, τάχθηκαν πλήρως ενάντια στον πατριωτικό αγώνα της αυτοκρατορίας (Fitzpatrick, 2008: 56). Η κοινωνία στράφηκε έντονα εναντίον της κυβέρνησης και την κατηγόρησε για ανικανότητα όταν η εικόνα άρχισε να αλλάζει με τις πρώτες συντριπτικές ήττες του ρωσικού στρατού, υποδηλώνοντας την επισφάλεια που χαρακτήριζε πλέον τη νομιμοποίηση του καθεστώτος. Μέχρι το 1917 ο ρωσικός στρατός μετρούσε συνολικά πέντε εκατομμύρια νεκρούς και ο γερμανικός στρατός είχε διεισδύσει σε βάθος στη δυτική πλευρά της αυτοκρατορίας (Fitzpatrick, 2008: 55-57).

Ένας σημαντικός αριθμός των σοσιαλδημοκρατών ηγετών της Β΄ Σοσιαλιστικής Διεθνούς και του ευρύτερου ευρωπαϊκού σοσιαλιστικού κινήματος «έγιναν πατριώτες εν μια νυκτί» μετά την κήρυξη του πολέμου, σύμφωνα με τη Fitzpatrick (2008: 55). Ο Λένιν θεωρούσε τον πόλεμο

γέννημα του ιμπεριαλισμού, και πως η μοναδική διέξοδος από αυτόν ήταν η επανάσταση του προλεταριάτου (Λένιν, 2012: 76). Η εγκατάλειψη του διεθνισμού από τους σοσιαλδημοκράτες ηγέτες και η εξαπάτηση των μαζών για τη συμμετοχή τους στον πόλεμο σήμαινε, για τον Λένιν (2012: 77-78), προδοσία του σοσιαλισμού και ταύτιση με τα συμφέροντα της εκάστοτε αστικής τάξης. Η εξέλιξη αυτή κατέστησε την Β΄ Διεθνή ιδεολογικά νεκρή, ανίκανη για τον παγκόσμιο σοσιαλιστικό συντονισμό και ανέδειξε την ανάγκη ίδρυσης «αμέσως» της Γ΄ Διεθνούς (Λένιν, 2012: 80).

Οι πιέσεις του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ανέδειξαν τα αναχρονιστικά στοιχεία του τσαρικού καθεστώτος οδηγώντας το τον Φεβρουάριο του 1917 στην κατάρρευσή του, λόγω της διακοπής της στήριξής του από την εγχώρια ελίτ και υπό το βάρος των λαϊκών διαδηλώσεων εναντίον του. Η Ρωσία διέθετε θεσμούς, όπως τα Σοβιέτ, τη Δούμα και τα πολιτικά κόμματα, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν ουσιαστικούς φορείς μετάβασης από το παλιό τσαρικό καθεστώς σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό σύστημα (Fitzpatrick, 2008: 57-59). Η ουσία της δημοκρατίας και η φύση του νέου συντάγματος της Ρωσίας θα καθορίζονταν από μια Συντακτική Συνέλευση, την οποία θα εξέλεγε ο ρωσικός λαός μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες (Fitzpatrick, 2008: 59). Εν αναμονή της σύγκλησης της Συντακτικής Συνέλευσης σχεδιάστηκε, ως μια προσωρινή ρύθμιση, μια «δυναδική εξουσία» (Fitzpatrick, 2008: 63). Στον ένα πόλο ήταν η Προσωρινή Κυβέρνηση του Κερένσκι που εκπροσωπούσε την επανάσταση της αστικής τάξης, μεταξύ των οποίων ήταν οι φιλελεύθεροι, το σώμα των αξιωματικών και οι μεγαλοϊδιοκτήτες. Στον άλλο πόλο, με την εργατική τάξη των πόλεων, απλούς στρατιώτες και ναύτες, εκπροσωπώντας τις λαϊκές επαναστάσεις, ήταν το αναγεννημένο Σοβιέτ της Πετρούπολης στο οποίο κυριάρχησε στις 31 Αυγούστου το κόμμα των Μπολσεβίκων με ηγέτη τον, πρόσφατα αποφυλακισμένο, Τρότσκι (Fitzpatrick, 2008: 84), όσο ακόμα ο Λένιν βρισκόταν εξόριστος στο Χέλσινγκφορς της Φινλανδίας (Μαργαρίτης, 2017: 242).

Για τη διατήρηση της «δυναδικής εξουσίας» χρειαζόταν η συνεχής συνεργασία μεταξύ αυτών των πόλων και των πολιτικών εκπροσώπων τους. Ωστόσο, από το καλοκαίρι του 1917 είχε γίνει πλέον σαφές ότι η σταθερότητα της αστικής επανάστασης του Φεβρουαρίου είχε τεθεί υπό σοβαρή αμφισβήτηση. Συγκεκριμένα, τον Ιούλιο μεγάλες κινητοποιήσεις εργατών, στρατιωτών και ναυτών πλημμύρισαν τους δρόμους της Πετρούπολης και αξίωσαν τον πλήρη έλεγχο της εξουσίας από το Σοβιέτ στο όνομα της εργατικής τάξης και την αποκήρυξη των «δέκα καπιταλιστών υπουργών» της Προσωρινής Κυβέρνησης. Τον Αύγουστο, ο μετριοπαθής Κερένσκι κατάφερε μετά βίας να αποκρούσει πραξικόπημα σε βάρος του υπό τον στρατηγό Κορνίλοφ, μετά το οποίο οι μετριοπαθείς άρχισαν να χάνουν τον έλεγχο (Fitzpatrick, 2008: 83).

1.2 Η Επανάσταση του Οκτωβρίου 1917

Κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου και του Οκτωβρίου του 1917, ο Λένιν και ο στενός του κύκλος στο κόμμα των Μπολσεβίκων διεξήγαγαν μια εσωτερική ιδεολογική και πολιτική μάχη, με σκοπό να πείσουν τα μέλη και τα στελέχη του κόμματος να υποστηρίξουν την άμεση και ένοπλη επαναστατική αξίωση της εξουσίας. Ο Λένιν διατηρούσε στενές επαφές με κομματικές οργανώσεις και στελέχη, ενθαρρύνοντας όσους υποστήριζαν την προοπτική της επανάστασης. Οι πολιτικές αντιρρήσεις, προερχόμενες κυρίως από τους Κάμενεφ και Ζινόβιεφ, επικεντρώνονταν στην επικείμενη εκλογή της Συντακτικής Συνέλευσης, ενώ ο Λένιν πίστευε ότι τα Σοβιέτ, υπό τους Μπολσεβίκους, έπρεπε άμεσα να αναλάβουν την εξουσία (Μαργαρίτης, 2017: 242-245). Η Κεντρική Επιτροπή των Μπολσεβίκων στις αρχές Οκτωβρίου εξέδωσε απόφαση στην οποία έθετε ως προτεραιότητα την ένοπλη εξέγερση και καλούσε τις οργανώσεις του κόμματος να δρουν με αυτό τον γνώμονα (Λένιν, 1981: 393).

Καθώς ο γερμανικός στρατός συνέχιζε να προελαύνει προς την Πετρούπολη, δυνάμεις της κυβέρνησης Κερένσκι έλαβαν την απόφαση για την ίδρυση μιας Επαναστατικής Στρατιωτικής Επιτροπής η οποία θα είχε ως ρόλο τον συντονισμό των Σοβιέτ, των επιτροπών των στρατιωτών και της Στρατιωτικής Διοίκησης με σκοπό την αποτελεσματική άμυνα της Πετρούπολης. Οι Μπολσεβίκοι προσπάθησαν, σχεδόν αμέσως, να αποκτήσουν τον πολιτικό έλεγχο της νεοσύστατης Επιτροπής και τα κατάφεραν σχετικά εύκολα, μέχρι που ανάγκασαν τους δημιουργούς της να αποχωρήσουν. Έτσι η σύνθεση της Επιτροπής ήταν πλέον αμιγώς επαναστατική με κυριότερη μορφή τον Τρότσκι. Ο βασικός σκοπός της ήταν η οργάνωση της εργατικής αντίστασης απέναντι στην αντεπανάσταση και, κατ' επέκταση, η υπεράσπιση των κεκτημένων (Μαργαρίτης, 2017: 262-264).

Στις 24 Οκτωβρίου 1917, την παραμονή της συνεδρίασης του 2ου Συνεδρίου των Σοβιέτ, ο Λένιν έστειλε μια επιστολή στην Κεντρική Επιτροπή του κόμματος στην οποία τόνιζε ότι είχε έρθει η στιγμή να δοθούν οι λύσεις από τους λαούς και τον ένοπλο αγώνα. Υποστήριζε ότι έπρεπε να ξεκινήσει η εξέγερση πριν τη συνεδρίαση του 2ου Συνεδρίου των Σοβιέτ ώστε να προλάβουν τυχόν αποφάσεις του συνεδρίου που δεν θα ήταν ευνοϊκές. Άλλωστε, ξεκαθάριζε πως την εξουσία θα την έπαιρναν «όχι σε βάρος των Σοβιέτ, αλλά σε όφελός τους». Επιπλέον, τόνιζε ότι η κυβέρνηση βρισκόταν στα πρόθυρα κατάρρευσης και πως έπρεπε άμεσα να της δοθεί το τελειωτικό χτύπημα «με κάθε κόστος», καθώς η καθυστέρηση της εξέγερσης θα ήταν μοιραία (Λένιν, 1981: 435-436).

Αργά το βράδυ της ίδιας ημέρας ξεκίνησε η εξέγερση. Οι δυνάμεις της Επαναστατικής Στρατιωτικής Επιτροπής του Σοβιέτ σταδιακά κατέλαβαν και ασφάλισαν τους κυριότερους σιδηροδρομικούς σταθμούς της πόλης, την Κρατική Κεντρική Τράπεζα και το τηλεφωνικό κέντρο. Στη συνέχεια, περικύκλωσαν τα Χειμερινά Ανάκτορα, εντός των οποίων η Προσωρινή Κυβέρνηση

συνεδρίαζε (Μαργαρίτης, 2017: 283-284). Οι επαναστάτες δεν συνάντησαν σχεδόν καμία υπολογίσιμη αντίσταση και έτσι μέχρι το απόγευμα της 25ης Οκτωβρίου 1917 η επανάσταση είχε σχεδόν ολοκληρωθεί. Τα Χειμερινά Ανάκτορα συνέχιζαν να πολιορκούνται και το βράδυ της ίδιας μέρας, σχεδόν αναίμακτα, παραδόθηκαν στους επαναστάτες (Fitzpatrick, 2008: 85-86). Στο τέλος της ημέρας η Επιτροπή ανακοίνωσε στους «Πολίτες της Ρωσίας» ότι «η Προσωρινή Κυβέρνηση παύθηκε» και ότι «η εξουσία βρίσκεται στα χέρια της Επαναστατικής Στρατιωτικής Επιτροπής, όργανο του Σοβιέτ [...] της Πετρούπολης» (Μαργαρίτης, 2017: 287). Η Επιτροπή είχε αναλάβει μέχρι την παραμονή της συνεδρίασης του Πανρωσικού Συνεδρίου των Σοβιέτ στις 26 Οκτωβρίου 1917 (Fitzpatrick, 2008: 86).

Στο Συνέδριο, το αποκλειστικό θέμα ήταν η εξεύρεση λύσης για το κυβερνητικό ζήτημα. Οι Μπολσεβίκοι μέσα από την πρόταση διακήρυξης του Λένιν ζήτησαν τη μεταβίβαση της εξουσίας στο Συνέδριο, δηλαδή στα Σοβιέτ των εργατών, των στρατιωτών και των αγροτών σε όλη τη χώρα με πρώτο σκοπό την άμεση ανακωχή σε όλα τα μέτωπα του πολέμου (Μαργαρίτης, 2017: 303-304). Στο τέλος, το Συνέδριο προχώρησε στη συγκρότηση Συμβουλίου των Λαϊκών Επιτρόπων το οποίο θα αναλάμβανε τις κυβερνητικές υποθέσεις. Επικεφαλής του δεκαπενταμελούς Συμβουλίου ήταν ο Λένιν, Λαϊκός Επίτροπος Εξωτερικών ο Τρότσκι και ο Στάλιν Λαϊκός Επίτροπος Κοινωνικής Πρόνοιας και Εθνοτήτων (Μαργαρίτης, 2017: 306).

Η πρόωγη, φαινομενικά, μετάβαση από τον «αστικοδημοκρατικό» Φεβρουάριο στον «εργατικό» Οκτώβριο αιφνιδίασε τους πάντες. Οι αστοί, οι Μενσεβίκοι και άλλοι μη Μπολσεβίκοι μαρξιστές αντέδρασαν με έντονη δυσαρέσκεια θεωρώντας ασυγχώρητο λάθος το γεγονός ότι ένα μαρξιστικό κόμμα παραβίασε τους «μαρξιστικούς κανόνες» και κατέλαβε την εξουσία. Η Fitzpatrick (2008: 60-62) επισημαίνει πως ανάμεσα σε όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα μόνο οι Μπολσεβίκοι, μέσα από την ανάλυσή τους, κατάφεραν να ξεπεράσουν τους θεωρητικούς ενδοιασμούς, να

αναγνώσουν σωστά τον παλμό τον λαϊκών μαζών και να εκφράσουν την αποφασιστικότητά τους να καταλάβουν την εξουσία στο όνομα της προλεταριακής επανάστασης. Ο Λένιν αναλύοντας τις ιδιαίτερες συνθήκες της πολιτικής αστάθειας στη Ρωσία, καθώς και της νέας εποχής μετά το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, γράφει ότι «πουθενά δεν υπάρχει τέτοια ελευθερία όπως σε μας, και γι' αυτό το λόγο σε μας πέφτει η ευθύνη απέναντι σε όλο το διεθνές προλεταριάτο» (Λένιν, 2012: 76-83). Ο Τρότσκι (1984α: 5) αναφέρει σχετικά:

Η αστική τάξη στη Ρωσία ήταν ασήμαντη κι αυτός ήταν ο λόγος που τα δημοκρατικά καθήκοντα στην καθυστερημένη Ρωσία μπόρεσαν να ολοκληρωθούν μόνο διαμέσου της δικτατορίας του προλεταριάτου. [...] Η αστική επανάσταση ήταν άμεσα δεμένη με τα πρώτα στάδια της σοσιαλιστικής επανάστασης. [...] Η ιστορία μάς δείχνει [...] ότι, στις συνθήκες της παρακμής του καπιταλισμού, οι καθυστερημένες χώρες είναι ανίκανες να φτάσουν στο επίπεδο που έχουν φτάσει τα παλιά κέντρα του καπιταλισμού. [...] Η Ρωσία μπήκε στο δρόμο της προλεταριακής επανάστασης όχι γιατί η οικονομία της ήταν η πιο ώριμη για τη σοσιαλιστική αλλαγή, αλλά γιατί η οικονομία αυτή δεν μπορούσε πια να αναπτυχθεί πάνω σε καπιταλιστικές βάσεις. [...] Μπασμένη στη σοσιαλιστική επανάσταση σαν ο «πιο αδύνατος κρίκος της καπιταλιστικής αλυσίδας» (Λένιν), η παλιά αυτοκρατορία των τσάρων, βρίσκεται, [...], αντιμέτωπη με το καθήκον [...] να λύσει τα προβλήματα της τεχνικής και της παραγωγικότητας που προ πολλού έχει λύσει ο καπιταλισμός στις προχωρημένες χώρες.

Τον Ιανουάριο του 1918 συνήλθε η πολυαναμενόμενη Συντακτική Συνέλευση αλλά διαλύθηκε με συνοπτικές διαδικασίες από τους Μπολσεβίκους (Fitzpatrick, 2008: 59). Οι εξελίξεις στην Πετρούπολη προκάλεσαν οργή στους συμμάχους της Ρωσίας και δεν αναγνώρισαν τη νέα κυβέρνηση, η οποία είχε ως προτεραιότητα τη μονομερή απόσυρση της χώρας από τον πόλεμο

(Fitzpatrick, 2008: 61). Τον Φεβρουάριο του 1918, η επαναστατημένη Ρωσία, με εκπρόσωπο τον Τρότσκι, υπέγραψε τη συνθήκη ειρήνης του Μπρεστ-Λιτόφσκ με τις Κεντρικές Δυνάμεις. Η Συνθήκη οριστικοποίησε την αποχώρηση της Ρωσίας από τον πόλεμο και τερμάτισε την προέλαση των Γερμανών στα ρωσικά εδάφη, παραδίδοντας όμως, λόγω δυσμενών συσχετισμών δυνάμεων, «πολλούς πόντους γης» (Τρότσκι, 1984α: 96).

Οι Μπολσεβίκοι έλεγχαν πλήρως την Πετρούπολη και κατόπιν σφοδρών συγκρούσεων κατάφεραν να ελέγξουν και τη Μόσχα (Fitzpatrick, 2008: 90). Εντούτοις, η κατάληψη της εξουσίας ήταν μόνο η αρχή του αγώνα για την εδραίωση της επανάστασης. Στην περιφέρεια της Ρωσίας, άρχισαν να συγκροτούνται οι δυνάμεις της αντεπανάστασης κατά των Μπολσεβίκων από αξιωματικούς του τσαρικού στρατού, πολλοί εκ των οποίων θα μάχονταν υπό το μοναρχικό λάβαρο που φαινόταν ότι είχε ηττηθεί το 1917 (Fitzpatrick, 2008: 59).

1.3 Ο Εμφύλιος Πόλεμος (1918-1920)

Οι Μπολσεβίκοι δεν αιφνιδιάστηκαν από αυτή την εξέλιξη. Ο αστικός Τύπος, ήδη από το 1917, προσπαθούσε να σπείρει τον τρόμο συκοφαντώντας τους Μπολσεβίκους με σκοπό την αποθάρρυνση των μαζών για περαιτέρω επαναστατική δράση. Προειδοποιούσε για τον κίνδυνο ενός εμφυλίου πολέμου αποδίδοντας την ευθύνη στην κλιμάκωση των δράσεων των Μπολσεβίκων (Λένιν, 1981: 214-221).

Ο Εμφύλιος Πόλεμος (1918-1920) ξέσπασε λίγους μήνες μετά την επίσημη σύναψη της ειρήνης και εκτυλίχθηκε σε πολλαπλά μέτωπα. Οι Κόκκινοι Μπολσεβίκοι συγκρούστηκαν με τους Λευκούς αντιμπολσεβίκους στρατούς της αντεπανάστασης, οι οποίοι είχαν την υποστήριξη των πρώην πολεμικών συμμάχων της Ρωσίας και άλλων ξένων δυνάμεων (Fitzpatrick, 2008: 92).

Ο Κόκκινος Στρατός, η στρατιωτική δύναμη των Μπολσεβίκων, σχηματίστηκε και οργανώθηκε από τον Τρότσκι όταν έγινε Επίτροπος Πολέμου την άνοιξη του 1918. Ο αρχικός πυρήνας του αποτελείτο από φιλομπολσεβίκικες μονάδες του τσαρικού στρατού και του στόλου, καθώς και από Κόκκινους Φρουρούς από τα εργοστάσια. Οι πρώτοι που επιστρατεύθηκαν και συγκρότησαν ένα μεγάλο ποσοστό μάχιμων στρατευμάτων ήταν εργάτες οργανωμένοι στα Σοβιέτ και κομμουνιστές οργανωμένοι στο κόμμα. Ο Λένιν και ο Τρότσκι, ελλείψει εκπαιδευμένων στρατιωτικών, ενσωμάτωσαν αξιωματικούς του στρατού της Αυτοκρατορίας. Στο τέλος του Εμφυλίου στις τάξεις του Κόκκινου Στρατού υπήρχαν περισσότεροι από πενήντα χιλιάδες πρώην τσαρικοί αξιωματικοί (Fitzpatrick, 2008: 98-99).

Οι Μπολσεβίκοι μάχονταν ταυτόχρονα τόσο ως το ρωσικό προλεταριάτο εναντίον της αστικής τάξης, όσο και ως η διεθνής προλεταριακή επανάσταση εναντίον των διεθνών κεφαλαιοκρατικών δυνάμεων. Αντιλαμβάνονταν τον Εμφύλιο με ταξικούς και διεθνιστικούς όρους καθώς προσδοκούσαν το ρωσικό προλεταριάτο να καταφέρει να οδηγήσει «ως τη νικηφόρα επανάσταση στη Δύση» (Λένιν, 1981: 227). Η επικράτηση των Κόκκινων το 1920 ήταν επομένως θρίαμβος του προλεταριάτου, ο οποίος όμως δεν ήρθε χωρίς κόστος. Ο Εμφύλιος παρέλυσε τη βιομηχανία λόγω της οικονομικής καταρράκωσης και σημάδεψε βαθιά την κοινωνία, πολώνοντάς την και κληρονομώντας της τον μόνιμο φόβο της «καπιταλιστικής περικύκλωσης», λόγω των ξένων επεμβάσεων (Fitzpatrick, 2008: 92-93).

1.4 Η ίδρυση της Γ΄ Κομμουνιστικής Διεθνούς (Κομιντέρν)

Οι Μπολσεβίκοι πίστευαν ότι η επιτυχία τους στη Ρωσία ήταν ικανή να πυροδοτήσει παρόμοιες επαναστάσεις σε όλη την Ευρώπη (Λένιν, 1981: 227). Η Γ΄ Διεθνής Ένωση των Εργατών ιδρύθηκε

επειδή θεωρήθηκε ότι η Β΄ Διεθνής είχε «προδώσει» τον σοσιαλισμό και είχε υποστηρίξει τις αστικές τάξεις στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Grant, 1989). Ο Λένιν τόνιζε την ανάγκη ίδρυσης μιας Τρίτης Διεθνούς, ήδη από τις αρχές του Πολέμου. Επίσημα συστάθηκε κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, τον Μάρτιο του 1919 στη Μόσχα στο πρώτο της συνέδριο στο οποίο συμμετείχαν κομμουνιστικά και σοσιαλιστικά κόμματα. Τα καθήκοντα της νέας Διεθνούς ήταν να πετύχει την εφαρμογή των ιδανικών του μαρξισμού και του σοσιαλισμού διεθνώς, μέσα από την ανατροπή του παγκόσμιου καπιταλισμού από το εργατικό κίνημα (Λένιν, 1982β: 303). Τη δημιουργία της Διεθνούς ακολούθησε άμεσα η σύσταση ισχυρών πολυπληθών κομμουνιστικών κομμάτων, με αυξανόμενη επιρροή, σε μεγάλες χώρες του καπιταλιστικού κόσμου όπως στη Γερμανία, τη Γαλλία, τη Τσεχοσλοβακία και πολλές άλλες χώρες (Grant, 1989).

Τον Νοέμβριο του 1922 στην Πετρούπολη, η Κομιντέρν άρχισε τις εργασίες της στο πλαίσιο του 4ου Συνεδρίου που διήρκησε μέχρι το τέλος Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Στο συνέδριο συμμετείχαν εκπρόσωποι από 58 κομμουνιστικά κόμματα, καθώς και από άλλα Εργατικά και Σοσιαλιστικά κόμματα και οργανώσεις, με τη συμβολή μεγάλων ηγετών και προσωπικοτήτων συμπεριλαμβανομένου και του Τρότσκι. Πρόκειται για το τελευταίο συνέδριο της Κομιντέρν στο οποίο συμμετείχε ο Λένιν καθώς τα ήδη σοβαρά προβλήματα στην υγεία του επιδεινώθηκαν, εμποδίζοντας την άμεση εμπλοκή του στις εξελίξεις. Το 5ο Συνέδριο της Κομιντέρν συνήλθε λίγους μήνες μετά τον θάνατό του το 1924 (Μαστρογιαννόπουλος, 2023: 146-147).

Το Συνέδριο ασχολήθηκε με μια σειρά θεμάτων όπως η κατάσταση στα συνδικάτα, το αγροτικό ζήτημα, η συνθήκη των Βερσαλλιών, τα ζητήματα νεολαίας, η τακτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς, και κυρίως η άνοδος του φασισμού στην Ευρώπη. Το συνέδριο επικεντρώθηκε στην ενίσχυση του αγώνα κατά του φασισμού και της κεφαλαιοκρατικής αντεπανάστασης μέσω της πολιτικής του ενιαίου μετώπου. Η ιδιαίτερη σημασία της τακτικής του ενιαίου μετώπου βρισκόταν

στο γεγονός ότι σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες οι επαναστατικές δυνάμεις βρίσκονταν σε υποχώρηση και η άνοδος του φασισμού, ιδιαίτερα στην Ιταλία, απειλούσε ευθέως τα εργατικά κινήματα. Η πολιτική του ενιαίου μετώπου κρίθηκε απαραίτητη για την αποτελεσματική άμυνα ενάντια στον διεθνή φασισμό προωθώντας τη συνεργασία μεταξύ των εργατών ανεξαρτήτως πολιτικής ένταξης, ώστε να αντιμετωπιστεί ο φασισμός και να προωθηθούν τα μεταβατικά αιτήματα και οι εργατικές κυβερνήσεις. Καλούσε τους κομμουνιστές να αναλάβουν τον ηγετικό ρόλο σε συνεργασίες με οργανωμένους εργάτες, ανένταχτους και εργάτες που ανήκαν σε σοσιαλδημοκρατικές ή άλλες εργατικές πολιτικές ομάδες. Η απόφαση για κοινή δράση ακόμα και με τους «προδότες σοσιαλδημοκράτες» της Β΄ Διεθνούς έφερε αντιδράσεις. Ωστόσο, ξεκαθαρίστηκε ότι τα κομμουνιστικά κόμματα όφειλαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους και την κριτική τους στάση απέναντι στη σοσιαλδημοκρατία τονίζοντας ότι αυτή η πολιτική δεν θα οδηγούσε στη συγχώνευση των δυνάμεων. Το ενιαίο εργατικό μέτωπο στόχευε στην ενωτική εργατική αντιφασιστική δράση (Μαστρογιαννόπουλος, 2023: 147-149).

1.5 Ο θάνατος του Λένιν

Από τα μέσα του 1921 η υγεία του Λένιν αποδυναμωνόταν ραγδαία με συνέπεια να απομακρύνεται σταδιακά από την ενεργή συμμετοχή στην πολιτική ζωή. Τον Μάιο του 1922 υπέστη εγκεφαλικό, το οποίο του προκάλεσε μερική παράλυση. Τον Μάρτιο του 1923, ένα δεύτερο εγκεφαλικό είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια λόγου και την περαιτέρω παράλυση. Η πολιτική δύση του Λένιν ήταν μια μακρά διαδικασία που εξελισσόταν βαθμιαία, αν και, στο μέτρο του δυνατού, εξακολουθούσε να παρακολουθεί τις εξελίξεις και να παρεμβαίνει όπου το θεωρούσε απαραίτητο. Ήταν φανερό ότι το κλειδί της πραγματικής εξουσίας δεν βρισκόταν στα χέρια της κυβέρνησης, αλλά στο Πολιτικό Γραφείο του κόμματος, το οποίο συγκροτείτο από επτά βασικά μέλη, μεταξύ των οποίων

και ο Λένιν. Μεταξύ των σημαντικών ηγετικών στελεχών του Πολιτικού Γραφείου ήταν ο Τρότσκι ως Επίτροπος Πολέμου, ο Στάλιν ως Γενικός Γραμματέας, και οι Ζινόβιεφ, Κάμενεφ, Ρίκοφ και Τόμσκι σε άλλες ηγετικές θέσεις (Fitzpatrick, 2008: 134-135).

Ο Λένιν πέθανε τον Ιανουάριο του 1924 και μέχρι τότε οι Μπολσεβίκοι τον αναγνώριζαν ως τον αδιαμφισβήτητο ηγέτη του κόμματος. Το Πολιτικό Γραφείο είχε δεσμευτεί τόσο κατά τη διάρκεια της ασθένειάς του, όσο και μετά τον θάνατό του να διατηρήσει την ηγεσία ως συλλογικό σώμα και τόνιζαν πως κανείς δεν θα μπορούσε να διαδεχθεί τον Λένιν ούτε να διεκδικήσει ανάλογο ρόλο εξουσίας (Fitzpatrick, 2008: 134-135). Αυτό συνεπαγόταν ότι δεν υπήρχε επίσημα ένας αρχηγός και ο κίνδυνος του βοναπαρτισμού απασχολούσε πολύ συχνά το κόμμα, καθώς ένα τέτοιο ενδεχόμενο θεωρήθηκε ότι θα οδηγούσε στον εκφυλισμό της Επανάστασης. Οι δεσμεύσεις για συλλογική ηγεσία δεν μπόρεσαν να εμποδίσουν τη σφοδρή αντιπαράθεση του Στάλιν, του Ζινόβιεφ και του Κάμενεφ, της «τριανδρίας» του Πολιτικού Γραφείου, εναντίον του Τρότσκι. Τον επέκριναν, αν και ο ίδιος το διέψευδε κατηγορηματικά, ότι θεωρούσε τον εαυτό του κληρονόμο του κορυφαίου ηγετικού ρόλου. Αντιδρούσε μάλιστα προειδοποιώντας ότι η «παλιά φρουρά» απομακρυνόταν από τις επαναστατικές της αξίες και πως υπέκυπτε σε διχαστικές πρακτικές σαν ένας στενός κύκλος ηγετών που νοιαζόταν αποκλειστικά για τη διατήρηση της εξουσίας (Fitzpatrick, 2008: 135).

Τον Δεκέμβριο του 1922, ο Λένιν είχε εκφράσει μια ανάλογη άποψη στην επιστολή του με τίτλο «Γράμμα προς το Συνέδριο»¹. Σε αυτήν είχε προτείνει την αύξηση των μελών της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος σε πενήντα έως και εκατό μέλη για να αποφευχθούν, όπως έγραφε, τυχόν «συγκρούσεις ανάμεσα σε μικρά τμήματα της ΚΕ», καθώς και «η διάσπαση στο άμεσο μέλλον»

---

¹ Λεγόμενη και ως «Διαθήκη». Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1956 στο περιοδικό *Κομμουνίστ* (Λένιν, 1984: 343-345).

(Λένιν, 1984: 343-345). Στη συνέχεια, εξέφραζε την επιφύλαξή του για το γεγονός ότι ο Στάλιν ως Γενικός Γραμματέας του κόμματος είχε συγκεντρώσει «απεριόριστη εξουσία» και διατύπωνε αμφιβολίες για το αν μπορούσε να τη διαχειριστεί με την απαραίτητη σύνεση (Λένιν, 1984: 345). Αν και θεωρούσε πως ο καταλληλότερος για τη θέση ήταν ο Τρότσκι, εξέφρασε ωστόσο τις ανησυχίες του για εκείνον λόγω της «υπερβολικής αυτοπεποίθησης» που τον διακατείχε (Λένιν, 1984: 345). Σε μια προσθήκη στην επιστολή, τον Ιανουάριο του 1923, ο Λένιν πρότεινε τη δρομολόγηση της αντικατάστασης του Στάλιν από τη θέση του Γενικού Γραμματέα με κάποιον «πιο υπομονετικό, πιο προσιτό, πιο ευγενικό και πιο προσεκτικό προς τους συντρόφους, λιγότερο ιδιότροπο κλπ» (Λένιν, 1984: 346). Χωρίς να προτείνει την περιστολή των εξουσιών του Γραμματέα του κόμματος, επισήμανε πως κάποιος άλλος αντί του Στάλιν θα ήταν σκόπιμο να αναλάβει αυτήν την καίρια θέση. Δεν τον ανησυχούσε η συγκέντρωση της εξουσίας σε ένα πρόσωπο, αλλά το ίδιο το πρόσωπο (Fitzpatrick, 2008: 137).

Ο Τρότσκι εκείνη την περίοδο ήταν ήδη γνωστός για την επιβλητικότητα του χαρακτήρα του και τον ηγετικό του ρόλο στην Επανάσταση και τον Εμφύλιο, ενώ ο Στάλιν ούτε ήρωας πολέμου ήταν, ούτε καλός ρήτορας ή διακεκριμένος θεωρητικός. Περιοριζόταν σε έναν ρόλο παρασκηνιακού πολιτικού χωρίς αξιόλογη διάκριση στους επαναστατικούς αγώνες. Ήταν σε τέτοιο βαθμό αφανής που θεωρήθηκε στην αρχή πως ήταν ο Ζινόβιεφ και όχι ο Στάλιν ο ηγέτης της «τριανδρίας» (Fitzpatrick, 2008: 135). Ο Τρότσκι (2010: 44, 134) υποστηρίζει πως λίγους μήνες πριν την Επανάσταση ο Στάλιν «μιλούσε σαν αγοραίος δημοκράτης επαναστάτης [...]για να γλιστρήσει [...] προσεκτικά και αθόρυβα από τις δημοκρατικές στις σοσιαλιστικές θέσεις» και πως «κρυβόταν αμήχανος [...] και δεν είχε παρά μια επιθυμία: να ξεχάσει το Κόμμα όσο γίνεται πιο γρήγορα την πολιτική που είχε υποστηρίξει μέχρι τον ερχομό του Λένιν».

2. Από την επικράτηση του Στάλιν έως το τέλος της Κομιντέρν (1924-1943)

2.1 Η εδραίωση του γραφειοκρατικού καθεστώτος στη Σοβιετική Ένωση και οι διώξεις

Στη δημόσια αντιπαράθεση, ο Στάλιν και ο Τρότσκι επικεντρώνονταν σε ζητήματα σχετικά με τη στρατηγική εκβιομηχάνισης και αγροτικής πολιτικής, ωστόσο, δεν είχαν ουσιαστικές αποκλίσεις σε αυτά τα θέματα (αν και ο Στάλιν αργότερα επικρίθηκε για οικειοποίηση των πολιτικών του Τρότσκι στην επιδίωξη του Πρώτου Πενταετούς Σχεδίου για ταχεία εκβιομηχάνιση) (Fitzpatrick, 2008: 137). Η διαμάχη ανάμεσα στην «τριανδρία» και τον Τρότσκι κορυφώθηκε τον χειμώνα του 1923, στη 13^η Συνδιάσκεψη του κόμματος. Οι υποστηρικτές του Τρότσκι κινητοποιήθηκαν ως αντιπολίτευση², ενώ ο κομματικός μηχανισμός οργανώθηκε για να στηρίξει την «πλειοψηφία της Κεντρικής Επιτροπής» υπό την «τριανδρία». Η «τριανδρία» κέρδισε, παρά τους πυρήνες υποστήριξης του Τρότσκι εντός των κομματικών δομών. Την άνοιξη του 1924, όταν εκλέχθηκαν αντιπρόσωποι για το επερχόμενο Συνέδριο του κόμματος, ο Τρότσκι φαινόταν πως είχε χάσει σχεδόν όλη την υποστήριξή του (Fitzpatrick, 2008: 136). Αυτό συνεπαγόταν την επικράτηση του κομματικού μηχανισμού και της γραφειοκρατίας. Εν ολίγοις, ο Γενικός Γραμματέας μπορούσε πλέον να οργανώνει τα συνέδρια έτσι ώστε να επικυρώνεται η απόλυτη εξουσία του και να επιβάλλεται στους πολιτικούς αντιπάλους του (Fitzpatrick, 2008: 136).

Ο Λένιν είχε ξεκαθαρίσει ήδη από το 1918 ότι η «γραφειοκρατική παραμόρφωση» μπορεί να αποφευχθεί μόνο μέσα από τις στενές σχέσεις του «λαού» με τα Σοβιέτ, οι οποίες με τη σειρά τους θα δημιουργούσαν «τις ειδικές μορφές ανάκλησης και άλλου ελέγχου από τα κάτω» (Λένιν, 1982α: 206). Καταλυτική για τη διαμόρφωση της γραφειοκρατίας ήταν η αποστράτευση πέντε εκατομμυρίων που υπηρετούσαν στον Κόκκινο Στρατό. Οι αξιωματικοί, που συνήθως δεν

---

² Αριστερή Αντιπολίτευση: ο εσωκομματικός αντιπολιτευτικός συνασπισμός του Τρότσκι και των υποστηρικτών του από το 1923.

προέρχονταν από την εργατική τάξη, έλαβαν ηγετικούς ρόλους στα τοπικά Σοβιέτ και σε άλλες κρατικές θέσεις, συνεπώς, οι μάζες απομακρύνονταν προοδευτικά «από την πραγματική συμμετοχή τους στην ηγεσία της χώρας» (Τρότσκι, 1984α: 47). Ο Τρότσκι συμπυκνώνει την «ανατομία» της νεογέννητης γραφειοκρατίας ως εξής:

Η συντριπτική πλειοψηφία της παλιότερης γενιάς της σημερινής γραφειοκρατίας βρισκόταν από την άλλη πλευρά του οδοφράγματος στη διάρκεια της Οκτωβριανής Επανάστασης (πάρτε, για παράδειγμα, τους σοβιετικούς πρεσβευτές μονάχα: Τρογιανόβσκι, Μαΐσκι, Ποτέμκιν, Σούριτς, Κιντσούκ κτλ.), ή, στην καλύτερη περίπτωση, είχαν σταθεί στην άκρη, μακριά από την πάλη. Εκείνοι από τους σημερινούς γραφειοκράτες που ήταν στο μολοσεβίικο στρατόπεδο τις μέρες του Οκτώβρη, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο. Όσο για τους νεαρούς γραφειοκράτες, αυτοί διαλέχτηκαν και εκπαιδεύτηκαν από τους παλιότερους, συχνά από τα ίδια τους τα βλαστάρια. Αυτοί οι άνθρωποι δεν θα μπορούσαν να κάνουν την Οκτωβριανή Επανάσταση, αλλά ήταν ό,τι έπρεπε για να την εκμεταλλευτούν.

Το 1925, ο Στάλιν συγκρούστηκε με τους Ζινόβιεφ και Κάμενεφ οι οποίοι αργότερα συμμάχησαν με τον Τρότσκι και την Αντιπολίτευση. Ο Στάλιν επικράτησε με ευκολία και απομάκρυνε τους υποστηρικτές τους με δυσμενείς μεταθέσεις αποδυναμώνοντας δραστικά την ισχύ της Αντιπολίτευσης (Fitzpatrick, 2008: 137). Το 1927, ο Στάλιν κατηγόρησε την Αντιπολίτευση λόγω δηλώσεων του Τρότσκι που θεωρήθηκαν προδοτικές από τους σοβιετικούς πατριώτες, γεγονός που πιθανό να συνέβαλε στη μετέπειτα διαγραφή τους από το κόμμα. Ο Τρότσκι είχε δηλώσει πως θα αντιπολιτεύεται την ηγεσία της χώρας ακόμη και αν ο εχθρός βρίσκεται προ των πυλών της πρωτεύουσας, όπως είχε πράξει ο Κλεμανσώ κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Fitzpatrick, 2008: 149). Η σύγκρουση αυτή προκάλεσε πολιτική ένταση, καθώς η ηγεσία

ξεπέρασε τα κομματικά όρια³ όταν ενέκρινε τη σύλληψη και εξορία εσωκομματικών πολιτικών αντιπάλων. Ο Τρότσκι εξορίστηκε το 1928 στην Αλμά-Ατά στο Καζακστάν και το 1929 απελάθηκε από τη Σοβιετική Ένωση με εντολή του Πολιτικού Γραφείου. Φήμες για επικείμενο πραξικόπημα από την Αντιπολίτευση ώθησαν τον Στάλιν να προτείνει στο Πολιτικό Γραφείο μια δέσμη κατασταλτικών μέτρων όπως την οργάνωση δικτύου πρακτόρων ώστε να εντοπίζονται «εχθροί» εντός του κρατικού και κομματικού μηχανισμού, οι οποίοι θα καταδικάζονταν ως «αντιφρονούντες», «κατάσκοποι» και με άλλες, κυρίως ψευδείς, κατηγορίες (Fitzpatrick, 2008: 149). Η πολιτική αναταραχή που προκλήθηκε λόγω της σκληρής διαμάχης κλιμακώθηκε με αντιπαραθέσεις και με την αγροτιά και την αστική διανοήση (Fitzpatrick, 2008: 150).

Παράλληλα, η γραφειοκρατία μαζί με κρατικούς και στρατιωτικούς αξιωματούχους συσπειρώθηκε γύρω από νέα «ευαγγέλια ξεκούρασης», κατηγορώντας τον Τρότσκι και την Αντιπολίτευση ότι ήθελαν να «σύρουν» τη χώρα σε άλλον ένα επαναστατικό πόλεμο. Έλεγαν: «έχουμε κερδίσει το δικαίωμα να ξεκουραστούμε. Θα χτίσουμε τη σοσιαλιστική κοινωνία στην πατρίδα μας. Στηριχτείτε πάνω σε μας, τους ηγέτες σας!». Ανάμεσα στις αγροτικές μάζες και τους κουρασμένους εργάτες κατάφερε να βρει αντίκρισμα αυτή η «αντιδιεθνιστική» δήλωση (Τρότσκι, 1984α: 48).

Το καλοκαίρι του 1936 σήμανε ένα νέο κύμα εκκαθαρίσεων στο κόμμα, με αφορμή «την τρομοκρατική δραστηριότητα του τροτσκιστικού-ζινοβιεφικού αντεπαναστατικού μπλοκ» (Fitzpatrick, 2008: 196). Η περίοδος μέχρι το 1938 σηματοδεύτηκε από τις δίκες των Μεγάλων Εκκαθαρίσεων, γνωστές ως δίκες της Μόσχας με πρώτη τη δίκη που διεξήχθη τον Αύγουστο με θέμα «Υπόθεση του Τροτσκιστικού-Ζινοβιεφικού τρομοκρατικού κέντρου», στην οποία ο

---

³ «Στην περίοδο του Λένιν έγινε αυστηρή διάκριση ανάμεσα στις μεθόδους που ήταν επιτρεπτές για την αντιμετώπιση της αντιπολίτευσης έξω από το κόμμα, και σε εκείνες που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε αντιφρονούντες μέσα στο κόμμα» (Fitzpatrick, 2008: 199).

Ζινόβιεφ και ο Κάμενεφ, οι πρώην συνεργάτες του Στάλιν στην «τριανδρία», κατηγορήθηκαν για τη δολοφονία του ηγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος στο Λένινγκραντ, Σεργκεί Κίροφ και καταδικάστηκαν σε θάνατο. Η δεύτερη δίκη επίδειξης δύναμης, με θέμα «Υπόθεση του αντισοβιετικού τροτσκιστικού κέντρου» πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 1937 με κατηγορούμενο τον πρώην τροτσκιστή Γιούρι Πιατάκοφ, ο οποίος, όντας μέλος του Επιτροπάτου Βαριάς Βιομηχανίας, κατηγορήθηκε για σαμποτάζ στη βιομηχανία. Ακολούθως, τον Ιούνιο ο στρατάρχης Τουχατσέφσκι και άλλοι στρατιωτικοί ηγέτες εκτελέστηκαν αφού κατηγορήθηκαν ως κατάσκοποι των Γερμανών στη δίκη με θέμα «Υπόθεση της αντισοβιετικής τροτσκιστικής στρατιωτικής οργάνωσης». Η τελευταία δίκη τον Μάρτιο του 1938 με θέμα «Υπόθεση του αντισοβιετικού μπλοκ των δικαιωμάτων και των Τροτσκιστών», είχε ως κατηγορούμενους τον πρώην συνεργάτη του Στάλιν στη διαμάχη με την Αριστερή Αντιπολίτευση, Μπουχάριν, τον Ρίκοφ, πρώην ηγέτες της Δεξιάς, και τον Γκένρικ Γιαγκόντα, πρώην επικεφαλής της μυστικής αστυνομίας. Οι περισσότεροι εκτελέστηκαν (Fitzpatrick, 2008: 197).

Συνολικά, την εν λόγω περίοδο εκτελέστηκαν περισσότερα από μισό εκατομμύριο άτομα ως «εχθροί του λαού» με ψευδείς και συνωμοτικές κατηγορίες για «τροτσκισμό». Η κατηγορία αυτή συνεπαγόταν «αντισοβιετισμό» για τη γραφειοκρατία, καθώς αποτελούσε τον σταθερό άξονα των «αντισοβιετικών συνωμοσιών» που σκόπευαν τάχα να διαλύσουν την επανάσταση και να πληγώσουν τον λαό (Fitzpatrick, 2008: 199). Το συμπέρασμα του Τρότσκι λίγα χρόνια νωρίτερα ήταν ακόμα επίκαιρο:

Η γραφειοκρατία νίκησε κάτι περισσότερο από την Αριστερή Αντιπολίτευση. Νίκησε το Μπολσεβίτικο Κόμμα. Νίκησε το πρόγραμμα του Λένιν, που ήταν ο κύριος κίνδυνος ενάντια στη μετατροπή των οργάνων του κράτους «από υπηρέτες της κοινωνίας σε αφέντες της κοινωνίας». Νίκησε όλους αυτούς τους εχθρούς [...], όχι με ιδέες και επιχειρήματα,

αλλά με το δικό της κοινωνικό βάρος. Τα μολυβένια οπίσθια της γραφειοκρατίας ήταν πιο βαριά από το κεφάλι της επανάστασης (Τρότσκι, 1984α: 49).

2.2 Διαρκής Επανάσταση και Σοσιαλισμός σε μια χώρα

Ο Τρότσκι ανέπτυξε τη θεωρία της Διαρκούς Επανάστασης ήδη από την περίοδο των εξεγέρσεων του 1905-1907 και υποστήριζε το αναπόφευκτο ξέσπασμα του προλεταριακού Οκτώβρη (Τρότσκι, 2010: 44). Η κεντρική ιδέα είναι ότι για τις καθυστερημένες καπιταλιστικά χώρες η πορεία προς τη δημοκρατία δεν είναι μια κατάσταση που παραμένει ανεξάρτητη για δεκαετίες, αλλά συνιστά απλώς την προαναγγελία της σοσιαλιστικής επανάστασης καθώς είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Κατά συνέπεια, θεμελιώνεται μεταξύ της δημοκρατικής επανάστασης και του κοινωνικού σοσιαλιστικού μετασχηματισμού ένα διαρκές στάδιο επαναστατικής ανάπτυξης (Τρότσκι, 2010: 134). Το δεύτερο χαρακτηριστικό αφορά την ίδια τη διαδικασία της επανάστασης ως μια συνεχούς πορείας αλλαγής. Οι κοινωνικές σχέσεις τροποποιούνται διαρκώς μέσα από εσωτερικές συγκρούσεις, πολιτικούς αγώνες και εναλλαγές μεταξύ εμπόλεμων και ειρηνικών-μεταρρυθμιστικών περιόδων. Οι μεταβολές σε κρίσιμους τομείς, όπως η οικονομία, η τεχνολογία, η οικογένεια και η επιστήμη, διαμορφώνονται μέσα από μια σύνθετη αλληλεπίδραση, γεγονός που δεν επιτρέπει την κοινωνική σταθερότητα. Αυτή η συνεχής αλληλουχία καθορίζει τον διαρκή της χαρακτήρα (Τρότσκι, 2010: 134). Το τελευταίο βασικό χαρακτηριστικό της θεωρίας είναι ο διεθνισμός όπως πηγάζει από την κοινωνικοοικονομική δομή της ανθρωπότητας. Η σοσιαλιστική επανάσταση δεν μπορεί να ολοκληρωθεί σε εθνικό επίπεδο, καθώς απαιτείται διεθνής διάσταση – συνεπώς, η επανάσταση εθνικού επιπέδου δεν μπορεί παρά να είναι μόνο η αρχή της. Για την εδραίωση της προλεταριακής επανάστασης χρειάζεται το προλεταριάτο να βγει νικηφόρο μέσα από μια σειρά αλληλοσυνδεόμενων επαναστάσεων στις αναπτυγμένες χώρες. Αν δεν επιτευχθεί η

διεύρυνση και περιοριστεί σε εθνικά πλαίσια θα απομονωθεί και με τον καιρό θα «πέσει θύμα των αντιφάσεων» που θα προκαλούνται (Τρότσκι, 2010: 134).

Η επαναστατική σκέψη του Λένιν, αν και δεν πήγαζε από τη θεωρία της Διαρκούς Επανάστασης, φαίνεται πως συμπίπτει, ειδικά από το 1917 και μετά, με ουσιαστικές πτυχές με τις απόψεις του Τρότσκι. Ο Τρότσκι αναφέρει πως σε θέματα όπως ο διεθνισμός ο Λένιν έλεγε πως «ο διεθνής ιμπεριαλισμός δεν μπορεί, σε καμιά περίπτωση, με κανέναν όρο, να ζει δίπλα δίπλα με τη Σοβιετική Δημοκρατία [...] εδώ βρίσκεται η πιο μεγάλη δυσκολία για τη Ρωσική Επανάσταση, η αναγκαιότητα να καλέσουμε σε διεθνή επανάσταση» (Τρότσκι, 2010: 187-189). Αναλογία υπάρχει και στην ανάλυση ότι σε χώρες με καθυστερημένη καπιταλιστική ανάπτυξη, όπως η Ρωσία, ήταν ρεαλιστικό να εγκαθιδρυθεί η δικτατορία του προλεταριάτου ανατρέποντας το ανολοκλήρωτο καπιταλιστικό στάδιο (Τρότσκι, 2010: 134).

Αντίθετα, το φθινόπωρο του 1924 έγινε η πρώτη αναφορά στη θεωρία του «Σοσιαλισμού σε μια χώρα» από τον Στάλιν και τελικά επικράτησε έναντι αυτής της «παγκόσμιας επανάστασης του διεθνούς προλεταριάτου». Ουσιαστικά σήμαινε πως η κατάκτηση της εξουσίας ήταν η τελική πράξη της επανάστασης και όχι η έναρξή της, μια «βαθιά ρήξη με τον μαρξισμό» (Τρότσκι, 2010: 19-21). Η ανάπτυξη αυτής της θεωρίας φαίνεται ότι πηγάζει σαν εξέλιξη από την ήττα της Επανάστασης στη Γερμανία νωρίτερα (Grant, 1989) και τον επακόλουθο περαιτέρω διεθνή αποκλεισμό της Σοβιετικής Ένωσης (Fitzpatrick, 2008: 91). Για τον Τρότσκι, αυτή η θεωρία εκπροσωπούσε «μια προσπάθεια για την απελευθέρωση της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής από το πρόγραμμα της διεθνούς επανάστασης», άρα την απομάκρυνση από τον διεθνισμό (Τρότσκι, 1984α: 93). Αυτή η εξέλιξη επρόκειτο να προκαλέσει μεγάλη κάμψη στο παγκόσμιο επαναστατικό κίνημα καθώς άλλαξε ριζικά την πολιτική της Κομιντέρν σε κρίσιμες διεθνείς εξελίξεις (Grant, 1989).

Το 1936 σε συνέντευξη, ο Στάλιν ρωτήθηκε από τον Αμερικανό δημοσιογράφο Ρόυ Χάουαρντ για τις προθέσεις της Σοβιετικής Ένωσης σε σχέση με την παγκόσμια επανάσταση. Η απάντησή του ήταν πως επρόκειτο για μια «κωμικοτραγική» παρεξήγηση καθώς, όπως είπε, δεν υπήρξαν ποτέ τέτοια σχέδια και συνέχισε λέγοντας χαρακτηριστικά πως:

Η ιδέα της εξαγωγής της επανάστασης είναι ανοησία. Κάθε χώρα αν θέλει θα κάνει τη δική της επανάσταση, και αν δεν θέλει, δεν θα υπάρξει επανάσταση. Έτσι, λόγου χάρη, η χώρα μας ήθελε να κάνει μια επανάσταση και την έκανε (Τρότσκι, 1984α: 101).

Εύλογα, ο Τρότσκι διερωτάται «για ποιο λόγο, λοιπόν, υπάρχει η Διεθνής;» τονίζοντας πως η Κομιντέρν ιδρύθηκε με σκοπό τη διεύρυνση της προλεταριακής επανάστασης σε διεθνές επίπεδο (Τρότσκι, 1984α: 101).

2.3 Η Γ΄ Διεθνής μετά τον Λένιν: Η πορεία προς την αυτοδιάλυση, η ίδρυση της Δ΄ Διεθνούς και η δολοφονία του Τρότσκι

Το κύρος και η εμπειρία του μπολσεβίκικου κόμματος κανονικοποίησαν την ηγεμονία του στην Κομιντέρν, συνεπώς το μέλλον της περνούσε μέσα από το ίδιο το κόμμα και τη Σοβιετική Ένωση. Από το 1924, η Κομιντέρν επηρεάστηκε βαθιά από τις ταλαντεύσεις των πολιτικών της γραφειοκρατίας της Σοβιετικής Ένωσης (Grant, 1989).

Την περίοδο 1924-1928, η πολιτική της Κομιντέρν έγινε αρκετά συντηρητική εξαιτίας της αναζήτησης συμμαχιών για την προστασία της Σοβιετικής Ένωσης από πιθανές επεμβάσεις. Συγκεκριμένα, η συμφωνία μεταξύ των ρωσικών συνδικάτων και της ηγεσίας της Ένωσης Συνδικάτων της Βρετανίας κατέληξε στην «προδοσία» της γενικής απεργίας του 1926 από τα

συνδικάτα (Grant, 1989). Παρά τις ήττες της εργατικής τάξης παγκοσμίως η σοβιετική γραφειοκρατία εδραιωνόταν όλο και περισσότερο (Τρότσκι, 1984α: 47).

Σύμφωνα με τον Grant (1989), στην Κινέζικη Επανάσταση του 1927 η Κομιντέρν «αντί να στηριχτεί στους εργάτες και τους αγρότες, ώστε να οδηγήσουν την επανάσταση μέχρι τη νίκη, όπως ήταν και η λενινιστική πολιτική στη Ρωσία, προτίμησε να στηριχτεί στους Κινέζους καπιταλιστές και στρατηγούς» παρά τις διαφωνίες της Αντιπολίτευσης. Όπως υποστήριξε ο Τρότσκι (1984: 48), η ήττα της Κινεζικής Επανάστασης οδήγησε στην άνοδο του ιαπωνικού ιμπεριαλισμού, γεγονός που δημιούργησε απειλές πολέμου από την Ανατολή.

Μέχρι το 1928, για τέσσερα χρόνια δηλαδή, η Κομιντέρν, σε αντίθεση με το καταστατικό της, δεν είχε οργανώσει κανένα συνέδριο. Στο 6ο Συνέδριο το 1928 ανακοινώθηκε η αρχή της «Τρίτης Περιόδου»⁴, η οποία υποτίθεται ότι θα σηματοδοτούσε την οριστική πτώση του παγκόσμιου καπιταλισμού, και αποκηρύχθηκε πλήρως κάθε συνεργασία με σοσιαλδημοκρατικές δυνάμεις, οι οποίες πλέον χαρακτηρίζονταν «σοσιαλ-φασιστικές» και θεωρήθηκαν η βασική απειλή της εργατικής τάξης (Grant, 1989). Παράλληλα, για τις αποικίες των ευρωπαϊκών κρατών, καθορίστηκε ότι η δικτατορία του προλεταριάτου θα προέκυπτε έπειτα από έναν κύκλο συμβιβασμών με την εγχώρια αστική τάξη, οι οποίοι θα οδηγούσαν σε μια αστικοδημοκρατική επανάσταση. Η επανάσταση αυτή, μέσα από μια μακρά διαδικασία μετεξέλιξης, θα μπορούσε να μετασχηματιστεί τελικά σε δικτατορία του προλεταριάτου (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 105). Υπογραμμίστηκε πως η υποτίμηση της επιρροής αυτής της αστικής τάξης θα μπορούσε να περιθωριοποιήσει τους κομμουνιστές από την πολιτική σκηνή, καθώς η πρώτη συνδεόταν και επηρέαζε τα μικροαστικά και αγροτικά στρώματα (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 105).

---

⁴ «Τρίτη περίοδος» ανάπτυξης και δράσης του Κομμουνιστικού Κινήματος (1928-1934).

Παρά τις προειδοποιήσεις του Τρότσκι και των υποστηρικτών του για τον κίνδυνο επικράτησης του ναζιστικού κόμματος στη Γερμανία, η πολιτική αυτή σήμανε επίσημα το τέλος του ενιαίου μετώπου για την αντιμετώπιση του φασισμού που είχε υιοθετηθεί στο 4ο Συνέδριο το 1919. Η οικονομική κρίση του 1929, η στήριξη των κεφαλαιοκρατών στις προηγούμενες επαναστατικές απόπειρες διεθνώς από την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης και η άρνηση του γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος να συνασπιστεί με τους σοσιαλδημοκράτες συνέβαλαν στην επικράτηση του ναζιστικού κόμματος στη Γερμανία το 1933 (Grant, 1989), «δηλαδή, σε έναν απειλητικό κίνδυνο πολέμου [και] από τη Δύση» (Τρότσκι, 1984α: 48). Μετά από αυτή την εξέλιξη, ο Τρότσκι και η Διεθνής Αριστερή Αντιπολίτευση⁵ διαμήνυσαν την ανάγκη ίδρυσης μιας νέας Διεθνούς ώστε να προετοιμαστεί η προλεταριακή επανάσταση πριν το ξέσπασμα ενός νέου ιμπεριαλιστικού πολέμου (Τρότσκι, 1984β). Το 1934, όταν έγινε ξεκάθαρο πως ο ναζισμός αποτελούσε τον πραγματικό κίνδυνο, η Σοβιετική Ένωση προσχώρησε στην Κοινωνία των Εθνών (ΚΤΕ) σαν αποτέλεσμα αναζήτησης αμυντικών συμμαχιών. «Η μοσχοβίτικη γραφειοκρατία», έγραφε ο Τρότσκι έδωσε «την ισχυρή υποστήριξή της σε εκείνον το σοσιαλπατριωτισμό, στον οποίο η Οκτωβριανή Επανάσταση κατάφερε ένα συντριπτικό χτύπημα» (Τρότσκι, 1984α: 100-101).

Το 1935, η Κομιντέρν, έχοντας δει ξεκάθαρα τη φασιστική απειλή, υιοθέτησε την πολιτική των «λαϊκών μετώπων» και σχημάτισε συμμαχίες με τις αστικές τάξεις της Γαλλίας και της Βρετανίας. Στη Γαλλία, η κυβέρνηση Λαϊκού Μετώπου (Front Populaire) το 1936 απέτυχε να προωθήσει την επαναστατική προοπτική και κατέρρευσε το 1938. Αντίστοιχα, στον Ισπανικό Εμφύλιο (1936-1939), ο σχηματισμός κυβέρνησης λαϊκού μετώπου με αστικές δυνάμεις ανέκοψε την επαναστατική ορμή, οδηγώντας στην επικράτηση του φασίστα στρατηγού Φράνκο. Σε αμφότερες

---

⁵ Εντός της Κομιντέρν. Αντίστοιχο της «Αριστερής Αντιπολίτευσης» σε διεθνές επίπεδο.

τις περιπτώσεις η Κομιντέρν «έδρασε σαν απεργοσπαστική δύναμη» και πάλι. Για τον Grant, η Κομιντέρν είχε βασικό ρόλο στην καταστολή κάθε ενδεχόμενης νικηφόρας επανάστασης (Grant, 1989).

Τον Σεπτέμβριο του 1938 ιδρύθηκε στο Παρίσι από τον Τρότσκι και τους υποστηρικτές του η Δ΄ Διεθνής, η οποία αποτέλεσε ουσιαστικά τη διεθνή συνέχεια των Αντιπολιτεύσεων που σχηματίστηκαν εντός του μπουλσεβίκικου κόμματος και της Κομιντέρν. Το ιδρυτικό συνέδριο ενέκρινε το «Μεταβατικό Πρόγραμμα» που επιδίωκε τη συντονισμένη δράση των μαζών προς την προλεταριακή επανάσταση. Το στρατηγικό καθήκον παρέμενε ένα, έγραφε ο Τρότσκι, η ανατροπή του καπιταλισμού μέσα από την «κατάχτηση της εξουσίας από το προλεταριάτο για να κάνει πράξη την απαλλοτρίωση της μπουρζουαζίας» (Τρότσκι, 2003).

Το 1939 ο πράκτορας της σοβιετικής μυστικής υπηρεσίας Ραμόν Μερκαντέρ, χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο Φρανκ Τζάκσον κατάφερε να διεισδύσει στον κύκλο του εξόριστου εν τω μεταξύ στο Μεξικό Τρότσκι, ως κομμουνιστής δημοσιογράφος από τον Καναδά αναπτύσσοντας παράλληλα ερωτική σχέση με τη γραμματέα του, Σίλβια Αγγέλοφ. Στις 20 Αυγούστου 1940, με αφορμή ένα κείμενο που υποτίθεται θα δημοσίευε ως δημοσιογράφος, βρέθηκε «tête-à-tête» με τον Τρότσκι στο γραφείο του. Καθώς διάβαζε το κείμενο ο Τρότσκι δέχτηκε χτύπημα στο κεφάλι που του κατάφερε ο Μερκαντέρ με ορειβατική σκαπάνη. Παρά τον σοβαρό τραυματισμό του, ο Τρότσκι σηκώθηκε και αντεπιτέθηκε στον Μερκαντέρ τον οποίο τελικά συνέλαβε η φρουρά και τον παρέδωσε στις μεξικανικές αρχές. Την επόμενη μέρα ο Τρότσκι πέθανε στο νοσοκομείο όπου νοσηλευόταν (Deutscher, 2004).

Όπως αναφέρει ο Grant (1989), η πολιτική του Στάλιν και της Κομιντέρν κατέρρευσε το 1941 όταν οι ναζί εισέβαλαν στη Σοβιετική Ένωση. Η Κομιντέρν αναγκάστηκε να υιοθετήσει ακόμη πιο συντηρητική στάση, που θα στήριζε τον δυτικό ιμπεριαλισμό. Η αυξανόμενη εξάρτηση από

τους δυτικούς συμμάχους, κυρίως τους Αμερικανούς, υποχρέωσε τον Στάλιν να συμβιβαστεί στην αυτοδιάλυση της Κομιντέρν το 1943, ως εγγύηση για τους δυτικούς ότι δεν θα τροφοδοτούσε και, στο μέτρο του δυνατού, δεν θα επέτρεπε κοινωνικές επαναστάσεις στην Ευρώπη σε περίπτωση ήττας των ναζί στον πόλεμο. Σύμφωνα με τον Grant (1989), η Κομιντέρν σε λιγότερο από είκοσι χρόνια είχε «καταστρέψει μια σειρά από ευνοϊκές καταστάσεις σε πολλές χώρες».

Καταλήγοντας λοιπόν, ο Τροτσκισμός σαν ιδεολογικό και πολιτικό ρεύμα εξέφρασε κυρίως τη Διαρκή Επανάσταση, την ενότητα της εργατικής τάξης από τα κάτω, την κριτική κατά των πολιτικών της Σοβιετικής Ένωσης και της Κομιντέρν μετά τον θάνατο του Λένιν και τον διεθνισμό που απέρριπτε τον πατριωτισμό των Κομμουνιστικών Κομμάτων κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αποτέλεσε την ουσιαστικότερη μορφή εσωτερικής αντιπολίτευσης στο κομμουνιστικό κίνημα την περίοδο των δεκαετιών 1920-1960 και σύμφωνα με τον Παναγιώτου «λειτουργήσε σαν σύμβολο μέσα από το οποίο οι εργάτες και οι επαναστάτες που διαφωνούσαν με την κυρίαρχη μορφή του κομμουνιστικού κινήματος, έδιναν φωνή και νόημα στην εμπειρία τους» (Παναγιώτου, 2008:33).

3. Το κυπριακό ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο (1920-1946)

Η πολιτική και κοινωνική κατάσταση στην Κύπρο της περιόδου της Αγγλοκρατίας (1878-1960) καθορίστηκε από καταλυτικούς παράγοντες όπως το βρετανικό αποικιακό καθεστώς που όξυνε τις κοινωνικές αντιθέσεις και την καταπίεση, την κάθετη εθνοτική διαίρεση των Κυπρίων στις δύο βασικές κοινότητες την Ελληνοκυπριακή και την Τουρκοκυπριακή και τις κοινωνικές διαστρωματώσεις εντός της κάθε κοινότητας. Επιπλέον, ο ρόλος της Εκκλησίας ως Εθναρχίας και

εκπροσώπου της πολυπληθέστερης κοινότητας και, τέλος, οι εθνικιστικές, αλλά και σοσιαλιστικές επιρροές που προήλθαν από τα εκτός Κύπρου περιβάλλοντα ήταν επίσης κρίσιμοι παράγοντες.

3.1 Οι πρώτοι σοσιαλιστικοί-κομμουνιστικοί κύκλοι στην Κύπρο και το ΚΚΚ

Στα τέλη της δεκαετίας του 1910 άρχισαν να εισάγονται στην Κύπρο οι σοσιαλιστικές ιδέες, κυρίως μέσω νέων, φοιτητών και αποφοίτων πανεπιστημίων του εξωτερικού. Οι ιδέες άρχισαν να διαδίδονται κυρίως μέσα από, φιλολογικού τύπου, ιδεολογικές δράσεις δημοτικιστών διανοούμενων (Παναγιώτου, 2008: 45), φέρνοντας έτσι την αριστερή σκέψη στις αστικές περιοχές του νησιού. Οι σοσιαλιστικές και μαρξιστικές αντιλήψεις διαδόθηκαν πρωτίστως στη Λεμεσό, στην οποία υπήρχε υπολογίσιμος αριθμός εργατών (Πρωτοπαπάς, 2012: 271). Σύμφωνα με τους Τζαβίτ Αν και Χριστοφή (2022), το 1919 ιδρύθηκε η Συντεχνία⁶ Οικοδόμων στη Λεμεσό, η οποία έθεσε τις βάσεις για τη συγκρότηση διάφορων εργατικών συντεχνιών σε διαφορετικούς τομείς (π.χ. Καπνεργατών, Υποδηματεργατών) (Πρωτοπαπάς, 2012: 271) με σκοπό την αλληλοβοήθεια και τη βελτίωση της θέσης των λαϊκών στρωμάτων.

Τον Δεκέμβριο του 1922 κυκλοφόρησε η εφημερίδα *Πυρσός*⁷ ως «Εφημερίδα σοσιαλιστική, όργανο του Κυπριακού Εργατικού Κόμματος» με το σύνθημα «Κύπριοι γεωργοί και εργάτες ενωθείτε». Ουσιαστικά ο *Πυρσός* και οι Εργατικές Συντεχνίες λειτούργησαν ως η δημόσια φωνή των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών κύκλων της εποχής, οι οποίοι δρούσαν με μυστικότητα (Πρωτοπαπάς, 2012: 271). Η εφημερίδα εκδιδόταν στη δημοτική και υπεύθυνος της έκδοσης ήταν

⁶ Στην κυπριακή η έννοια «συντεχνία» είναι ταυτόσημη με την έννοια «σωματείο» στην ελληνική.

⁷ *Πυρσός*. Δεκαπενθήμερη εφημερίδα που κυκλοφόρησε από τη 19^η Δεκεμβρίου 1922 μέχρι τη 19^η Ιανουαρίου 1925 (Πρωτοπαπάς, 2012: 272).

ο πρόεδρος της Συντεχνίας Οικοδόμων, Πάνος Φασουλιώτης⁸. Στις προπαρασκευαστικές διαδικασίες δημιουργίας οργάνωσης από τα άτομα της εφημερίδας και των συντεχνιών, ο Φασουλιώτης είχε υποστηρίξει τη σύνδεσή της με το βρετανικό Εργατικό Κόμμα. Ωστόσο, οι κομμουνιστές διαφώνησαν και υποστήριξαν ότι η οργάνωση έπρεπε να ονομαστεί Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (ΚΚΚ) και να ταυτιστεί με την κομμουνιστική Γ΄ Διεθνή (Πρωτοπαπάς, 2012: 271). Οι αντιπαραθέσεις και οι προβληματισμοί για τη μορφή της οργάνωσης οδήγησαν τον Φασουλιώτη σε ολοκληρωτική ρήξη με τους κομμουνιστές το 1923, ο οποίος τελικά κατηγορήθηκε για «αντεργατική» στάση και «φιλοκυβερνητισμό» και τέθηκε εκτός οργάνωσης (Πρωτοπαπάς, 2012: 272). Η επικράτηση της κομμουνιστικής τάσης εντός της οργάνωσης καθόρισε τη μορφή και το όνομα του κόμματος, το οποίο τελικά ονομάστηκε Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου και απέκτησε το πρώτο του καταστατικό στις αρχές του 1924 (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 31-39).

Ακολούθως, οι κομμουνιστές προχώρησαν στην έκδοση της δεκαπενθήμερης εφημερίδας *Νέος Άνθρωπος*⁹ την 1^η Ιανουαρίου 1925. Η εφημερίδα παρουσιαζόταν ως «όργανο των Εργατο-Αγροτών και φτωχών βιοπαλαιστών, υπό τον πολιτικό έλεγχο του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου». Ο Πρωτοπαπάς (2012: 272) παραθέτει απόσπασμα από το πρόγραμμα του κόμματος, το οποίο δημοσιεύθηκε στο πρώτο¹⁰ φύλλο, όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται:

να εξαλείψουμε κάθε φυλετικό μίσος που υπάρχει ανάμεσα στους κατοίκους του νησιού μας, να μάθουμε στην μάζα πως οι άνθρωποι δεν ξεχωρίζουν πια σε Έλληνες και Τούρκους

⁸ «Το 1922 εξέδωσε την εφημερίδα *Πυρσός*, σοσιαλιστικού προσανατολισμού, όργανο του Εργατοαγροτικού Κόμματος. Η εφημερίδα, της οποίας η έκδοση συνεχίστηκε με δυσκολίες μέχρι και το 1924, εκδιδόταν γραμμένη στη δημοτική γλώσσα, γεγονός όχι συνηθισμένο για την εποχή. Ο ίδιος υπήρξε φανατικός δημοτικιστής και πολέμιος των καθαρευουσιάνων». <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=10667&-V=limmata>

⁹ *Νέος Άνθρωπος*. Δεκαπενθήμερη εφημερίδα. Εκφραστικό όργανο του ΚΚΚ. Κυκλοφόρησε από την 1^η Ιανουαρίου 1925 μέχρι την 27^η Αυγούστου 1930 (Πρωτοπαπάς, 2012: 272).

¹⁰ *Νέος Άνθρωπος* 1^η Ιανουαρίου 1925.

για ν' αλληλοτρώνονται για τα μεγαλεία των πατρίδων των αλλά σε φτωχούς και πλουτοκράτες [...]. Πιστεύοντας ότι η ευτυχία ενός τόπου έρχεται μαζί με την πραγματική του ελευθερία θα σταθούμε αντιμέτωποι κάθε πατριδοκάπηλου εθνικιστή πολιτικάντη και θα εργασθούμε για την ανεξαρτησία της Κύπρου, υπό μίαν Εργατοαγροτική Κυβέρνηση, με πλήρη δικαιώματα ελευθερίας στο λαό, μακράν πάσης επιρροής και προστασίας εκ των έξω.

Μαζί με την κυκλοφορία της εφημερίδας, το κομμουνιστικό κίνημα κατάφερε να ιδρύσει το Εργατικό Κέντρο Λεμεσού το 1924 με σκοπό τη συγκέντρωση διάφορων συντεχνιών κάτω από έναν οργανισμό (π.χ. τις συντεχνίες των Κτιστών, Κουρέων, Αρτεργατών, Μαραγκών και Ραφτεργατών) (Πρωτοπαπάς, 2012: 273). Οι Κύπριοι εργάτες συμμετείχαν από κοινού στις εργασίες και το καταστατικό μεταφράστηκε στα τουρκικά και έγινε αποδεκτό ομόφωνα (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022). Στα τέλη της ίδιας χρονιάς, στελέχη του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας¹¹, μεταξύ αυτών ο Νίκος Γιαβόπουλος, έφτασαν στην Κύπρο για να βοηθήσουν στην οργάνωση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου (ΚΚΚ). Σύμφωνα με τους Αλέκου και Σακελλαρόπουλο (2023: 39), ο Γιαβόπουλος ηγήθηκε του ΚΚΚ για περίπου έναν χρόνο μέχρι το 1925¹² οπότε και απελάθηκε από τη βρετανική διοίκηση με την κατηγορία της «κομμουνιστικής δράσης» (Πρωτοπαπάς, 2012: 273). Τη δράση του Γιαβόπουλου συνέχισε ο Κώστας Χριστοδουλίδης (Σκελέας), ο οποίος στα τέλη του έτους ίδρυσε το Εργατικό Κέντρο Λευκωσίας, και ο «μυημένος» Χαράλαμπος Βατυλιώτης (Βάτης¹³), επίσης ενεργό στέλεχος του ΚΚΕ (Πρωτοπαπάς, 2012: 273).

¹¹ Το ΚΚΕ προσχώρησε στην Γ' Διεθνή το 1924.

¹² Απόφοιτος ιατρικής σχολής. Ήρθε στην Κύπρο για να συνεισφέρει στην οργάνωση κομμουνιστικών πυρήνων. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=45245&-V=limmata>

¹³ Ελληνοκύπριος ενεργό στέλεχος των ΚΚ Ελλάδας και Βουλγαρίας (Πρωτοπαπάς, 2012: 273).

Παρόλο που το αποικιακό καθεστώς δυσχέραινε τη σύσταση πολιτικών κομμάτων, ο Βατυλιώτης οργάνωσε, σε συνθήκες άκρας μυστικότητας, το 1ο Παγκύπριο Συνέδριο του ΚΚΚ, στις 14-16 Αυγούστου 1926 στη Λεμεσό, στο οποίο συμμετείχαν είκοσι δύο στελέχη (Πρωτοπαπάς, 2012: 273). Το Συνέδριο προχώρησε στην έγκριση Καταστατικού και στην εκλογή Κεντρικής Επιτροπής. Στη θέση του Γενικού Γραμματέα εκλέχθηκε ο Σκελέας (Πρωτοπαπάς, 2012: 273).

Το ΚΚΚ ήταν το πρώτο κυπριακό κόμμα που οργανώθηκε σε ταξική βάση και επιδίωξε να εδραιώσει την πολιτική και ιδεολογική του ταυτότητα, απορρίπτοντας την εθνικιστική και αλυτρωτική ιδεολογία της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Αντ' αυτού, το ΚΚΚ στην ιδρυτική του διακήρυξη έγραψε πως στόχευε στην εγκαθίδρυση «μιας Εργατοαγροτικής Δημοκρατίας που θα προσχωρήσει μέσα σε μια πλατύτερη Εργατοαγροτική οργάνωση όλων των Βαλκανικών κρατών και της Τουρκίας, δηλαδή την Ομοσπονδία των Εργατοαγροτικών Δημοκρατιών της Βαλκανικής», όπως σημειώνει ο Αλέκου (2022: 63-64). Το ΚΚΚ δεν κατόρθωσε να έχει σημαντική επιρροή στην τουρκοκυπριακή κοινότητα σε επίπεδο επίσημης συμμετοχής, ωστόσο πέτυχε σε μεγάλο βαθμό να εδραιώσει κοινό μέτωπο στους εργατικούς αγώνες (Χριστοφής, 2022α). Μέχρι και τα μέσα του 1931 το ΚΚΚ χρησιμοποιούσε πολλές φορές εξ Ελλάδος¹⁴ στελέχη που γνώριζαν τουρκικά, «ούτε καν Ελληνοκύπριους», για να προσεγγίσει τους Τουρκοκύπριους, γεγονός που εξηγεί σε κάποιο βαθμό τον περιορισμένο αντίκτυπό του στην κοινότητα των Τουρκοκυπρίων (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 80). Αξίζει να σημειωθεί ότι στην Τουρκία από το 1925 έως το 1961, απαγορεύτηκαν όλες οι σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές οργανώσεις (Χριστοφής, 2022β) «καθιστώντας έτσι την όποια επιρροή του κομμουνισμού προερχόμενη από την Τουρκία, ουσιαστικά ανύπαρκτη» (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022: 117).

---

¹⁴ Όπως οι Γιάννης και Λουκάς Ευσταθίου με καταγωγή από την Αττάλεια της Τουρκίας. Ο Γ. Ευσταθίου διετέλεσε γραμματέας της τοπικής οργάνωσης στη Λευκωσία μέχρι το 1931 (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 80).

Σε πιο άμεσο επίπεδο όμως, πιστεύοντας ότι οι Τουρκοκύπριοι δεν θα συναινούν ποτέ στην Ένωση (Χριστοφής, 2022α), το ΚΚΚ υποστήριξε την ανάγκη για ένα κοινό εργαταγοτικό μέτωπο με τους Τουρκοκύπριους (Χατζηδημητρίου, 2018) με στόχο την Ανεξαρτησία (Πρωτοπαπάς, 2012: 273). Τη συγκεκριμένη περίοδο η Ανεξαρτησία αποτελούσε «το επαναστατικότερο των συνθημάτων» (Παναγιώτου, 2017: 00:28:12). Μεταξύ των αιτημάτων ήταν αφενός η ίδρυση μιας «πραγματικής βουλής» αποτελούμενη αποκλειστικά από αιρετά μέλη με σκοπό την ουσιαστική συμμετοχή του λαού στην κυβέρνηση και αφετέρου η επέκταση του εκλογικού δικαιώματος, καταδικάζοντας το αποικιακό εκλογικό σύστημα που πρόσφερε πολιτικά δικαιώματα μόνο στους «κτηματίες» (Πρωτοπαπάς, 2012: 273). Η περίοδος της παγκόσμιας κρίσης του 1929 οδήγησε μεγάλο αριθμό ακτημόνων προς τις πόλεις, οι οποίοι ενσωματώθηκαν στην εργατική τάξη και πολλοί εξ αυτών ενστερνίστηκαν τις σοσιαλιστικές ιδέες μέσα από την καλλιέργεια της ταξικής συνείδησης που διαμόρφωναν εντός των εργατικών συνδικάτων. Το 1930 στις εκλογές για το Νομοθετικό Συμβούλιο, το ΚΚΚ συμμετείχε με σύνθημα την «Αυτονομία» και παρόλο που έλαβε περίπου 15% δεν εξέλεξε βουλευτή, καθώς οι εκλογικές περιφέρειες ήταν μονοεδρικές (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022).

Το «πρωτοποριακά ακροαριστερό» για τα δεδομένα της εποχής (Παναγιώτου, 2017: 00:28:10) πρόγραμμά του στρεφόταν ανοιχτά ενάντια τόσο στην εμπορομεσιτική αστική τάξη, όσο και στην κυρίαρχη Εθναρχία της Εκκλησίας. Ο προκλητικός λόγος του έδινε τη δυνατότητα στη συντηρητική ελίτ να κατηγορεί τους κομμουνιστές ως «προδότες» της «πατρίδας και της θρησκείας» (Πρωτοπαπάς, 2012: 274). Οι κομμουνιστές ήταν ο βασικότερος στόχος και της βρετανικής διοίκησης, καθώς, ο *Νέος Άνθρωπος* καταδικάστηκε και αναγκάστηκε σε διακοπή

κυκλοφορίας τρεις φορές¹⁵ βάσει του Ποινικού Κώδικα¹⁶ του 1928 που, μεταξύ άλλων, ποινικοποιούσε την προτροπή ανατροπής του καθεστώτος (Πρωτοπαπάς, 2012: 275). Στον ίδιο ρυθμό, το 1930 τροποποιήθηκε η νομοθεσία καθιστώντας τα μαρξιστικά βιβλία παράνομα (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των συνθηκών αποτελεί η σύλληψη και απέλαση στην Ελλάδα των αδελφών Ευσταθίου από την αποικιακή αστυνομία στα μέσα του 1931, εξαιτίας ομιλίας που έδωσαν σε τουρκοκυπριακό καφενείο με θέμα τη θρησκεία στη Σοβιετική Ένωση (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 80).

Παρ' όλα αυτά, το 1931 το ΚΚΚ προχώρησε σε δράσεις όπως μαζικές καμπάνιες για τους αγρότες και τους ανέργους, άνοιξε εργατικές λέσχες στις πόλεις και δημιούργησε κομματικό εκδοτικό οίκο. Διευκόλυνε την ένταξη νέων μελών γεγονός που σε συνδυασμό με τα προηγούμενα οδήγησε στη μαζικοποίηση του κόμματος, εδραιώνοντάς το σε παγκύπρια εμβέλεια. Την ίδια χρονιά το ΚΚΚ πέτυχε την ένταξή του στην Κομιντέρν (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 104).

3.2 Δεκαετία 1930: Διώξεις κατά του ΚΚΚ

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 επηρέασε τη Βρετανία και σαν άμεση συνέπεια και την Κύπρο. Η βρετανική κυβέρνηση, εξαιτίας της δημοσιονομικής κατάστασης της αυτοκρατορίας, χρησιμοποίησε τα αποθεματικά της Κύπρου για τον προϋπολογισμό της και επέβαλε, παρά την καταψήφιση¹⁷ από το Νομοθετικό Σώμα, νόμο για νέες φορολογίες που θα δυσχέραιναν περαιτέρω την καταπίεση των Κυπρίων (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022). Η εξέλιξη αυτή σε συνδυασμό με τη διάψευση των προσδοκιών των Ελληνοκυπρίων για την Ένωση με την Ελλάδα, οδήγησε σε

---

¹⁵ Στη θέση του *Νέου Ανθρώπου* την περίοδο 1928-1929, εκδόθηκε η εφημερίδα *Ο Εργάτης* (Πρωτοπαπάς, 2012: 275).

¹⁶ “The Cyprus Criminal Code Order in Council, 1928” (Πρωτοπαπάς, 2012: 275).

¹⁷ Εξαιτίας της καταψήφισης των Ελληνοκυπρίων βουλευτών και του Τουρκοκύπριου βουλευτή Νετζιατί (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022: 131).

πιέσεις στους Ελληνοκύπριους βουλευτές να παραιτηθούν από το Νομοθετικό Συμβούλιο ως ένδειξη διαμαρτυρίας. Επιπλέον, η ανάδυση της εθνικιστικής ΕΡΕΚ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση Κύπρου) που απαιτούσε την πλήρη αποχώρηση των Ελληνοκυπρίων από όλα τα αποικιακά όργανα, κλιμάκωνε τις εντάσεις. Στις 18 Οκτωβρίου του 1931, ο βουλευτής και μητροπολίτης Κιτίου, Νικόδημος Μυλωνάς, παραιτήθηκε και σε ομιλίες του στη Λάρνακα και τη Λεμεσό (στις 18 και 20 Οκτωβρίου αντίστοιχα) κήρυξε την Ένωση με την Ελλάδα (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 100).

Αυτά τα γεγονότα προκάλεσαν μαζικές εθνικιστικές¹⁸ διαδηλώσεις στη Λευκωσία στις 21 Οκτωβρίου, με πλήθος Ελληνοκυπρίων να κατευθύνεται αυθόρμητα προς το Κυβερνείο, όπου συγκρούστηκε με τις αστυνομικές δυνάμεις (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022: 131). Τα πρώτα αποτελέσματα ήταν η πυρπόληση του Κυβερνείου, ο θάνατος ενός διαδηλωτή, ο τραυματισμός δεκατεσσάρων άλλων και η γενίκευση της εξέγερσης σε όλο το νησί. Οι Βρετανοί αναγκάστηκαν να στείλουν στρατεύματα από την Αίγυπτο και τη Σούδα για να καταστείλουν τις διαδηλώσεις. Περίπου τρεις χιλιάδες άτομα τιμωρήθηκαν, κυρίως με πρόστιμα και αρκετοί φυλακίστηκαν. Οκτώ ηγέτες των «ενωτικών» και η ηγεσία του ΚΚΚ¹⁹ συνελήφθησαν και εξορίστηκαν (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 100). Οι διαδηλώσεις κράτησαν μέχρι τις 29 του ίδιου μήνα.

Το ξέσπασμα των γεγονότων αιφνιδίασε το ΚΚΚ του οποίου μέλη, και από την κομμουνιστική νεολαία, συμμετείχαν αυθόρμητα την πρώτη ημέρα των κινητοποιήσεων χωρίς να περιμένουν σχετική απόφαση (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 100-101). Το ΚΚΚ αντέδρασε νωθρά και καθυστέρησε να προβεί σε επίσημη τοποθέτηση με αποτέλεσμα να καταλήξει να προτείνει στην πράξη κοινή οργάνωση δράσης με την Εκκλησία, τους εκπροσώπους των αστικών στρωμάτων και

---

¹⁸ Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022: 131.

¹⁹ Ο Βάτης και ο Σκελέας από το ΚΚΚ εξορίστηκαν στην Αγγλία (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 100, 103).

τους εθνικιστές. Παρόλο που η στάση του ήταν προσανατολισμένη σαφώς προς την προοπτική της Ανεξαρτησίας (Παναγιώτου, 2017: 00:29:06), κάλεσε σε δημιουργία κοινού αντιιμπεριαλιστικού μετώπου, με διακριτή παρουσία του κόμματος, και έφτασε να προτείνει συνεργασία με τους εθνικιστές που κατακεραύνωνε ήδη από την εποχή της ίδρυσής του (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 100-104).

Η στενή σχέση μεταξύ του ΚΚΚ με την Κομιντέρν το οδήγησε να υιοθετήσει τις αντιφατικές πολιτικές της, με αποτέλεσμα να διαπράξει σφάλματα για τα οποία κατηγορήθηκε αργότερα και από την ίδια. Η αποκήρυξη των «σοσιαλφασιστών» από την Κομιντέρν ως βασικών εχθρών, αφενός απέκλειε οποιαδήποτε συμμαχία μαζί τους, αφετέρου άφηνε χώρο για το ενδεχόμενο συνεργασίας με τμήματα των αστικών τάξεων σε όλες τις αποικίες (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 105). Το τελευταίο θα μπορούσε να αποφευχθεί «αν βοηθούσε το διεθνές προλεταριάτο»²⁰, αλλά όπως είδαμε και παραπάνω (2.3), το πιο πιθανό είναι πως κάτι τέτοιο δεν επρόκειτο να συμβεί, ειδικά στην περίπτωση της αγγλοκρατούμενης Κύπρου.

Με αφορμή την εξέγερση του 1931 η αποικιακή διοίκηση κατέργησε με βασιλική επιστολή το Νομοθετικό Συμβούλιο και πάσης φύσεως εκλογές²¹ προχωρώντας σε διορισμούς στις διοικητικές θέσεις, με χαρακτηριστική την περίπτωση του δημάρχου Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη²² και, τέλος, έδωσε στον Κυβερνήτη²³ τη δυνατότητα να κυβερνά με διατάγματα. Το 1932 αυστηροποιήθηκαν οι προϋποθέσεις συναθροίσεων άνω των πέντε ατόμων. Παράλληλα,

²⁰ Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 105

²¹ Για το Νομοθετικό Συμβούλιο, την Τοπική Αυτοδιοίκηση, ακόμα και τις Αρχιεπισκοπικές (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 129).

²² Δήμαρχος Λευκωσίας για 27 χρόνια μεταξύ του 1929 και του 1959 είτε ως αιρετός είτε ως διορισμένος της τότε βρετανικής κυβέρνησης. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=2990&-V=limmata>

²³ Από τον Νοέμβριο του 1926 έως τον Οκτώβριο του 1932 τη θέση του Κυβερνήτη της Κύπρου είχε ο Sir Ronald Storrs.

εφαρμόστηκε λογοκρισία στον Τύπο και τα τυπογραφεία²⁴, ακόμη και στο ταχυδρομείο και στο τηλεγραφείο, που όμως σε κάποιες περιπτώσεις βρίσκονταν τρόποι να παρακαμφθεί²⁵. Επιπλέον, απαγορεύτηκε η κυκλοφορία αθηναϊκών εφημερίδων και η αστυνομία μπορούσε να σταματά ανθρώπους στον δρόμο και να εισβάλλει σε σπίτια απροειδοποίητα για τη διεξαγωγή ελέγχων (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 119). Τα κατασταλτικά μέτρα κατά του κομμουνισμού εντάθηκαν από το 1932, με δεκάδες συνεχείς συλλήψεις και φυλακίσεις κομμουνιστών και κορυφώθηκαν στις 16 Αυγούστου του 1933 όπου τέθηκαν εκτός νόμου το ΚΚΚ και άλλες επτά²⁶ οργανώσεις που συνδέονταν με αυτό (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 126).

Η περίοδος μετά την εξέγερση του 1931 και μέχρι τα τέλη του 1940 χαρακτηρίστηκε από βία και αυταρχικότητα και έμεινε γνωστή, καθόλου τυχαία, ως η περίοδος της Παλμεροκρατίας, παρόλο που ο Πάλμερ²⁷ κυβέρνησε μόνο έξι χρόνια στο εν λόγω διάστημα. Ωστόσο, η καταστολή του αναπτυσσόμενου κομμουνιστικού κινήματος δεν ήταν αποκλειστικά αποτέλεσμα της αμφισβήτησης του καθεστώτος από το ΚΚΚ, καθώς την δεκαετία του 1930 επιβλήθηκαν σε πολλά κράτη²⁸ της Ευρώπης φασιστικού ή φασίζοντος τύπου καθεστώτα. Τα τελευταία λάμβαναν κατασταλτικά μέτρα για τον περιορισμό της εξάπλωσης των κομμουνιστικών ιδεών, τα οποία, υπό

²⁴ Από το κυβερνητικό τυπογραφείο απαλλοτριώθηκε ένας πολυγράφος από τον οποίο εκτυπώνονταν φυλλάδια σε συνθήκες παρανομίας, τα οποία διανέμονταν σε ολόκληρη την Κύπρο μέσω ατόμων συνδέσμων (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 120).

²⁵ «Στο Κεντρικό Ταχυδρομείο της Λευκωσίας υπήρχαν υπάλληλοι οι οποίοι είχαν εξαγοραστεί από το κόμμα, ώστε επιστολές του ΚΚΚ» από και προς το εξωτερικό «να αποκρύπτονται από την επιτροπή λογοκρισίας» (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 120-121).

²⁶ Πρόκειται για τις εξής οργανώσεις: «Κομμουνιστική Νεολαία», «Φίλοι της ΕΣΣΔ», «Ένωση ενάντια στον ιμπεριαλισμό», «Διεθνής των επαναστατών σπουδαστών», «Η Τρίτη Διεθνής», «Κομμουνιστική Διεθνής», «Διεθνής σύνδεσμος εργατικής βοήθειας» (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 126).

²⁷ Το χρονικό διάστημα της Παλμεροκρατίας αρχίζει από τα τέλη Οκτωβρίου του 1931 και τελειώνει στα τέλη του Οκτωβρίου του 1940. Ο όρος προήλθε από το όνομα του κυβερνήτη της Κύπρου Palmer. Στις συνειδήσεις του λαού της Κύπρου ταυτίστηκε με τη στιγνή δικτατορία. Sir Herbert Richmond Palmer, Κυβερνήτης της Κύπρου από τις 8 Νοεμβρίου του 1933 έως και τις 4 Ιουλίου του 1939. Η περίοδος της διακυβέρνησής του χαρακτηρίζεται από σκληρά δικτατορικού τύπου μέτρα και καταπίεση του κυπριακού λαού. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=8426&-V=limmata>

²⁸ Γερμανία, Αυστρία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 129).

τον φόβο ξεσπάσματος εξεγερσιακών καταστάσεων ανάλογων της Ρωσίας και της Γερμανίας²⁹, γενικεύθηκαν και εντός των ευρωπαϊκών αποικιών (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 129).

Μέχρι το 1935 η κατεσταλμένη αποφασιστικότητα του ΚΚΚ έδωσε τη θέση της στην αποδυνάμωση και σταδιακά στην αδράνεια και τον περιορισμό σε παράνομες διανομές προκηρύξεων σχετικά με την ανάγκη βελτίωσης της θέσης των λαϊκών στρωμάτων και εναντίον του καθεστώτος καταστολής που είχε επιβληθεί (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 127-133).

Την ίδια χρονιά ανέλαβε σε καθεστώς παρανομίας την ηγεσία του ΚΚΚ ο Πλουτής Σέρβας³⁰, ο οποίος γνώριζε τη λειτουργία του Σοβιετικού ΚΚ (μεταξύ άλλων ήταν εκπρόσωπος του ΚΚΚ στην Κομιντέρν στη Μόσχα το 1931) καθώς και του ΚΚΕ (Αλέκου, 2022). Έδωσε έμφαση στη «νόμιμη συνδικαλιστική δράση των μελών του ΚΚΚ παρά στην παράνομη λειτουργία κομμουνιστικών πυρήνων» με στόχο τη διεύρυνση της δημόσιας υποστήριξης (Αλέκου, 2022: 65).

Την ίδια χρονιά το ΚΚΕ άλλαξε γραμμή στο Κυπριακό και τάχθηκε υπέρ της Ένωσης, γεγονός που επηρέασε ουσιαστικά την ελληνοκυπριακή Αριστερά τα επόμενα χρόνια (Σακελλαρόπουλος, 2022). Το ΚΚΕ κοιτάζοντας τις δικές του προτεραιότητες και αναλύοντάς τες από μια «αθηναϊκή» οπτική αδιαφόρησε για τις σχέσεις των δύο κοινοτήτων και άρχισε να αντιλαμβάνεται τους Τουρκοκύπριους σαν «μια απλή μειονότητα που πρέπει να αποδεχτεί τη θέση της σε μια Κύπρο ενσωματωμένη στην Ελλάδα» (Τριμικλινώτης, 2022: 356). Παράλληλα, ο Αλέκου (2022: 66) σημειώνει ότι ο τρόπος που αντιλαμβανόταν το ΚΚΚ τους Τουρκοκύπριους άλλαξε σταδιακά μετά την εξέγερση του 1931 και από ισότιμοι θα κατέληγαν μια μειονότητα που έχρηζε απλώς

²⁹ Το 1918 με ηγέτες τη Ρόζα Λούξεμπουργκ και τον Καρλ Λίμπνεχτ.

³⁰ Είχε συμμετάσχει στην Κομιντέρν το 1931 με το ψευδώνυμο «Γιώργος Νησιώτης» (Αλέκου & Σακελλαρόπουλος, 2023: 109). Διετέλεσε ΓΓ του ΚΚΚ την περίοδο 1935-1941 και έχοντας ηγηθεί της δημιουργίας του ΑΚΕΛ, διετέλεσε 1^{ος} ΓΓ του ΑΚΕΛ την περίοδο 1941-1945. Το 1943 εξελέγη δήμαρχος της Λεμεσού και επανεξελέγη στο ίδιο αξίωμα το 1946. Συνολικά ως αιρετός δήμαρχος της Λεμεσού υπηρέτησε από το 1943 μέχρι το 1949. Το 1945 απώλεσε το αξίωμα του ΓΓ του ΑΚΕΛ κατά τη διάρκεια του Δ' Συνεδρίου του κόμματος (18-20/08/1945). Στη θέση του εξελέγη ο Φιφής Ιωάννου μέχρι το 1949. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=9618&-V=limmata>

«διεθνιστικής αλληλεγγύης». Μέσα σε αυτό το κλίμα, οι Τουρκοκύπριοι κομμουνιστές είχαν να αντιμετωπίσουν και τη στοχοποίησή τους από την αντικομμουνιστική ηγεσία της τουρκοκυπριακής αστικής τάξης μέσω των κεμαλικών εφημερίδων. Παρ' όλα αυτά, συμμετείχαν σε απεργίες και δημόσιες εκδηλώσεις με κορυφαία την κοινή απεργία που οργάνωσαν Έλληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι εργάτες το 1936 εναντίον της Αμερικανικής Εταιρίας Ορυχείων Κύπρου (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022).

Η ανάγκη εξόδου από την παρανομία και η αύξηση του συνδικαλιστικού έργου του κόμματος συνέπεσαν και ευθυγραμμίστηκαν με τη θέση της Κομμουνιστικής Διεθνούς του 1935 αναφορικά με την ανάγκη δημιουργίας λαϊκών μετώπων στις ευρωπαϊκές αποικίες (Αλέκου, 2022: 66). Έτσι, οδήγησαν το 1937 το ΚΚΚ να εξαγγείλει τη δημιουργία ενός «Λαϊκού κόμματος» υπό την καθοδήγηση του ΚΚΚ, με αποτέλεσμα όμως την υποχώρηση της έντονης κριτικής στην Εκκλησία και την προοπτική της Ένωσης (Αλέκου, 2022: 65). Στις μηνιαίες εκθέσεις για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο η αποικιακή διοίκηση, που παρακολουθούσε τις διεργασίες εντός του ΚΚΚ, αξιολογούσε την κομμουνιστική δράση συχνά ως σημαντικότερη απειλή από το ζήτημα της Ένωσης ή των δράσεων της Εθναρχίας (Πρωτοπαπάς, 2012: 354). Παρά το ανελεύθερο καθεστώς, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1930 εκδηλώθηκαν διάφορα κοινωνικά και πολιτικά ρεύματα, ωστόσο το μοναδικό που εκφράστηκε ως δομημένο πολιτικό κόμμα και άντεξε στις συνθήκες της δεκαετίας ήταν το ΚΚΚ (Πρωτοπαπάς, 2012: 543).

3.3 Η ίδρυση του ΑΚΕΛ

Στα τέλη της δεκαετίας, το κυπριακό εργατικό κίνημα είχε αποκτήσει σημαντική παρουσία. Η έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1939-1945) και η επέλαση των στρατευμάτων του Άξονα

προς την Ανατολική Μεσόγειο, ανάγκασαν τους Βρετανούς να μετριάσουν την αυταρχική τους πολιτική. Η τάση αυτή ενισχύθηκε περαιτέρω μετά την ιταλική εισβολή στην Ελλάδα, γεγονός που προκάλεσε «ένα κλίμα συμμαχικής αλληλεγγύης ανάμεσα στους Κύπριους και τους Βρετανούς». Εντούτοις, το εργατικό κίνημα άρχισε να θέτει ξεκάθαρα επί τάπητος το ζήτημα του ελέγχου της αγοράς και να προετοιμάζεται για γενικές απεργίες (Παναγιώτου, 2008: 23).

Σε αυτό το κλίμα, η διέξοδος από την παρανομία έγινε πράξη με την ίδρυση του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζομένου Λαού (ΑΚΕΛ) στις 14 Απριλίου του 1941 στα πλαίσια του 4^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΚ (Αλέκου, 2022). Στην ίδρυση συμμετείχαν τα στελέχη του ΚΚΚ και μια ομάδα «προοδευτικών αστών» (Πρωτοπαπάς, 2012: 354). Στο 1ο Παγκύπριο Συνέδριο του ΑΚΕΛ τον Οκτώβριο του 1941 εξελέγη Γενικός Γραμματέας ο Πλουτής Σέρβας, ο οποίος υποστήριξε και ηγήθηκε της δημιουργίας του κόμματος. Εξέλιξη η οποία ήταν σύμφωνη με την απόφαση για άμεση εμπλοκή των μελών του ΚΚΚ στην ηγεσία του νέου κόμματος (Αλέκου, 2022). Μαζί εξελέγη και μια 17μελής Κεντρική Επιτροπή, στην πλειονότητα κομμουνιστές, συμπεριλήφθησαν και τέσσερις δικηγόροι, δύο εκ των οποίων, ο Γεώργιος Βασιλειάδης και Λεύκιος Ζήνων, τον Ιούλιο του 1942, διορίστηκαν από την αποικιακή κυβέρνηση σε θέσεις επαρχιακού δικαστή (Πρωτοπαπάς, 2012: 356, 359). Λίγες εβδομάδες αργότερα, στις 16 Νοεμβρίου, εξήντα έξι Εργατικές Ενώσεις ίδρυσαν την ΠΣΕ³¹, το πρώτο παγκύπριο συνδικαλιστικό συντονιστικό όργανο (Πρωτοπαπάς, 2012: 357). Δημιουργώντας και καθοδηγώντας λαϊκές οργανώσεις και ταυτόχρονα συμμαχώντας με τον «προοδευτικό αστικό κόσμο» το ΑΚΕΛ εδραιώθηκε θεσμικά και ταυτόχρονα αποτελούσε ένα ευρύ κόμμα αριστερής πλειοψηφικής απήχησης. Μέχρι εκείνη την περίοδο, το

---

³¹ ΠΣΕ - Παγκύπρια Συντεχνιακή Επιτροπή. Πρόδρομος της ΠΕΟ και «το πρώτο παγκύπριο συντονιστικό συνδικαλιστικό σώμα». Ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1941. Στις 21 Ιανουαρίου 1946 κηρύχθηκε παράνομη από τις αποικιοκρατικές αρχές και διαλύθηκε. 18 ηγετικά στελέχη της καταδικάστηκαν σε φυλάκιση 12-18 μηνών, με την κατηγορία ότι «συνωμοτούσαν προς ανατροπή» του βρετανικού αποικιοκρατικού καθεστώτος. <https://www.polignosi.com/cgibin/hweb?-A=8358&-V=limmata>. Βλ. και Πρωτοπαπάς, 2012: 357.

ΑΚΕΛ εξέφρασε κατ' αποκλειστικότητα τα αιτήματα των λαϊκών και μικροαστικών στρωμάτων, συνδέοντας ταυτόχρονα τα αιτήματα αυτά με την κυρίαρχη επιθυμία για «εθνική αποκατάσταση» (Πρωτοπαπάς, 2012: 360).

Η ίδρυση του ΑΚΕΛ, που σήμαινε τη συμπόρευση του ΚΚΚ με προοδευτικούς αστούς, πραγματοποιήθηκε με τον όρο ότι ο ανταποικιακός αγώνας θα έχει ως στόχο την Ένωση και ότι η Κύπρος με την «εμβρυώδη βιομηχανική οργάνωση» δεν θα αποτελούσε «πεδίο τολμηρών κοινωνικών πειραματισμών, ή άλλης τινός ασυνήθους ριζικής και ανατρεπτικής δράσεως» (Πρωτοπαπάς, 2012: 354). Ωστόσο, η στάση των οργανωμένων εργατικών στρωμάτων στα συνδικάτα μέχρι το 1940 διέφερε καθώς, όπως ανέφερε ο Γενικός Γραμματέας της ΠΕΟ Ανδρέας Ζιαρτίδης³², «οι κομμουνιστές στις συντεχνίες ήταν ενάντια ακόμα και σε έρανο συμπαραστάσης στην Ελλάδα για τη βύθιση του καταδρομικού Έλλη, το 1940» (παρατίθεται στο Τριμικλινώτης, 2022: 355).

Έναν μήνα μετά το 1ο Συνέδριο, η ΚΕ του ΑΚΕΛ δήλωσε στην εφημερίδα *Ανεξάρτητος*³³ πως το κόμμα:

μέσα στα πλαίσια μιας ελεύθερης και δημοκρατικής Ελλάδας θα μπορέσει να συνενώσει τις δυνάμεις του μ' όλες τις γνήσιες πρωτοποριακές λαϊκές δυνάμεις της χώρας αυτής σ' ένα ενιαίο και αδιάσπαστο Κόμμα του εργαζόμενου λαού που θα αγωνίζεται ακούραστα και συστηματικά για μια λαϊκοδημοκρατική Ελλάδα, για την χαρούμενη και ευτυχισμένη ζωή όλων των εργαζομένων (Πρωτοπαπάς, 2012: 357).

---

³² Ο Ανδρέας Ζιαρτίδης διετέλεσε ΓΓ της ΠΕΟ (Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία) από το 1946 έως το 1987. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=4069&-V=limmata>

³³ *Ανεξάρτητος*, 20 Νοεμβρίου 1941 · Πρωτοπαπάς, 2012: 357.

Το ΑΚΕΛ ξεκινώντας από την 25^η Μαρτίου του 1942 επεδίωκε παρουσία και συμμετοχή στις εορταστικές εκδηλώσεις των εθνικών επετείων. Εντούτοις, η Εκκλησία δεν αποδέχθηκε το κάλεσμα του ΑΚΕΛ και της ΠΣΕ για κοινό εορτασμό, εκφράζοντας επιφυλάξεις απέναντι στο νέο κόμμα, θεωρώντας ευκαιριακή και ψευδή τη μεταβολή της στάσης των Κύπριων κομμουνιστών (Πρωτοπαπάς, 2012: 357).

Η αρχική υποχώρηση της έντονης κριτικής στην Εκκλησία και την Ένωση από το ΚΚΚ που εξελισσόταν σταδιακά σε υιοθέτηση της Ένωσης από το ΑΚΕΛ, κατέληξε στην πρώτη διάσπαση του εργατικού μετώπου οδηγώντας τους Τουρκοκύπριους στην ίδρυση ξεχωριστών συνδικάτων. Οι κυριότεροι λόγοι ήταν ο κυρίαρχος πολιτικός έλεγχος του ΑΚΕΛ στην ΠΣΕ και στην επίσημη θέση της για την Ένωση και το γεγονός ότι στις συναντήσεις των συνδικάτων «οι διευθυντές των συνδικάτων μιλούσαν μονάχα ελληνικά», με αποτέλεσμα την ανησυχία πολλών Τουρκοκύπριων, πολλοί εκ των οποίων δεν κατείχαν την ελληνική γλώσσα με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται να κατανοήσουν τι διαμειβόταν (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022: 136). Οι πρώτες αποχωρήσεις Τουρκοκυπρίων από τα κοινά συνδικάτα έγιναν στα τέλη του 1942 όταν ιδρύθηκε το Συνδικάτο Τουρκοκύπριων Ευλουργών (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022). Φαίνεται πως στη δικοινοτική Κύπρο η σύναψη ενός Λαϊκού Μετώπου από το ΑΚΕΛ με την εθνική του αστική τάξη κατέληξε στη σταδιακή απομάκρυνση της εργατικής τάξης της συνυπάρχουσας κοινότητας, δεδομένου ότι ποτέ οι Τουρκοκύπριοι δεν θα συνηγορούσαν στην Ένωση. Το 1944 πραγματοποιήθηκε άλλη μια διάσπαση από την ΠΣΕ, με αφετηρία τη Λεμεσό, όπου οδήγησε στη δημιουργία των «Νέων Συντεχνιών» της ΣΕΚ (Συνομοσπονδία Εργατών Κύπρου) η οποία θα αποτελέσει τη Δεξιά έκφραση στο συνδικαλιστικό κίνημα, το οποίο έχει οριστικά χωριστεί ιδεολογικά σε δύο συνδικαλιστικές οργανώσεις.

Το 1943 χαρακτηρίστηκε από μεγάλες λαϊκές κινητοποιήσεις και τις προσπάθειες των Βρετανών να αντιμετωπίσουν τις αυξανόμενες κοινωνικές πιέσεις, οι οποίοι προχώρησαν στη δημιουργία επιτροπής ελέγχου τιμών και στη διεξαγωγή δημοτικών εκλογών³⁴ (Παναγιώτου, 2008: 23). Στις συγκεκριμένες εκλογές ο ιδεολογικός διαχωρισμός πρωταγωνιστεί για πρώτη φορά παρόλο που δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρος ούτε στους ψηφοφόρους ούτε στον Τύπο. Το ΑΚΕΛ ως το μοναδικό οργανωμένο κόμμα προσδιόριζε την τοποθέτησή του και βάσει αυτής προσδιορίζονταν και οι ανθυποψήφιοί του. Στις βρετανικές εκθέσεις μάλιστα προσδιοριζόταν ως «Αριστερά» ή «Αριστερή Παράταξη» (Left Wing) και, ως εκ τούτου, οι αντίπαλοί του ως «Δεξιά» ή «Δεξιά Παράταξη» (Right Wing)» (Πρωτοπαπάς, 2012: 368). Παρόλο που το ΑΚΕΛ επέλεξε να μην δώσει έντονο κομματικό χαρακτήρα, στη Λεμεσό έθεσε τον Σέρβα ως υποψήφιο. Παρά το γεγονός ότι η ΚΕ του ΚΚΚ είχε λάβει απόφαση να μην είναι ο Σέρβας υποψήφιος στη Λεμεσό, ο ίδιος χρησιμοποιώντας την επιρροή του και τη θέση του ως ΓΓ του ΑΚΕΛ ανέτρεψε αυτή την απόφαση (Πρωτοπαπάς, 2012: 370, 396). Το ΑΚΕΛ συμμετείχε με σχήματα τύπου λαϊκού μετώπου³⁵ με επίκεντρο την εργατική τάξη και κατάφερε να κερδίσει στη Λεμεσό, εκλέγοντας δήμαρχο τον ΓΓ του, Πλουτή Σέρβα, και στην Αμμόχωστο, τον Αδάμ Αδάμαντος³⁶ (Αλέκου, 2022). Έτσι, σηματοδοτήθηκε ουσιαστικά η είσοδος της Αριστεράς στη διαχείριση της τοπικής εξουσίας για πρώτη φορά (Παναγιώτου, 2008: 23). Η επιτυχία αυτή συνδέθηκε με τη διεθνή συγκυρία, όπου η Σοβιετική Ένωση ως σύμβολο του αντιφασιστικού αγώνα, προσέδιδε στο ΑΚΕΛ κύρος και στις

³⁴ «Στα τέλη Νοεμβρίου 1942 έγινε η αναγκαία τροποποίηση στη νομοθεσία, με την οποία επαναφέρθηκε το εκλογικό σύστημα για την ανάδειξη των Δημοτικών Συμβουλίων. Όπως και πριν, δικαίωμα ψήφου είχαν όλοι οι άρρενες άνω των 21 ετών, αφαιρέθηκαν ωστόσο οι όποιες οικονομικές προϋποθέσεις [...] Το ενδεχόμενο διεύρυνσης του εκλογικού σώματος ώστε να περιλαμβάνει τις γυναίκες δεν εξετάστηκε καν» (Πρωτοπαπάς, 2012: 367).

³⁵ «Οι “λαϊκοί συνδυασμοί” της Αριστεράς συμπεριέλαβαν σχεδόν σε όλους τους δήμους προσωπικότητες προερχόμενες και από τον αστικό χώρο.» [...] Οι συνδυασμοί σε Λεμεσό και Αμμόχωστο συγκροτήθηκαν υπό την ευθύνη του λεγόμενου “Ενιαίου Μετώπου Εργατών και Εργαζόμενου Λαού” (ΕΜΕΚΕΛ)» (Πρωτοπαπάς, 2012: 370).

³⁶ <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=951&-V=limmata>

συνειδήσεις ταυτιζόταν με την ελπίδα για μια πιο δίκαιη μεταπολεμική κοινωνία (Πρωτοπαπάς, 2012: 368).

Το επόμενο έτος, στο 5ο Συνέδριο του παράνομου ΚΚΚ³⁷ επικράτησε η άποψη ότι «το ΑΚΕΛ έχει ωριμάσει ως προλεταριακό κόμμα» θεωρώντας ταυτόχρονα ότι η παράλληλη δράση του ΚΚΚ ήταν άσκοπη (Αλέκου, 2022). Το ΚΚΚ ενσωματώθηκε στο ΑΚΕΛ το οποίο έγινε αδιαμφισβήτητος εκφραστής της Αριστεράς. Όπως αναφέρει ο Αλέκου (2022), υπό την καθοδήγηση του ΑΚΕΛ σημειώθηκαν μεγάλοι εργατικοί αγώνες την περίοδο 1941-1944, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τη γενική απεργία τον Αύγουστο του 1943 και την απεργία των εργαζομένων στα βρετανικά στρατόπεδα το 1944.

Τα δύο κόμματα συνυπήρχαν για τρία χρόνια και παρότι ήταν αλληλένδετα το ΚΚΚ λειτουργούσε σε καθεστώς παρανομίας, ενώ το ΑΚΕΛ είχε όλες τις δυνατότητες να ανοιχτεί και να απλωθεί στην κοινωνία. Ουσιαστικά το ΚΚΚ συνέχισε να εκφράζει τη ριζοσπαστικότερη τάση την περίοδο της μαζικοποίησης της Αριστεράς, η οποία προκάλεσε μια αλληλουχία υποχωρήσεων. Σύμφωνα με τον Ζιαρτίδη:

Όταν δημιουργήθηκε το ΑΚΕΛ, λειτουργούσε για ένα διάστημα παράλληλα και το παράνομο Κ.Κ.Κ., το οποίο παρέμβαινε στο εργατικό κίνημα μέσω των φραξιών που υπήρχαν - μέσω δηλαδή οργανωμένων ιδεολογικά ομάδων, οι οποίες καθοδηγούσαν τις συζητήσεις στα συνδικάτα τα οποία αποτελούνταν από εργάτες χωρίς ιδιαίτερη ιδεολογική παιδεία αρχικά (παρατίθεται στο Παναγιώτου, 2008: 34)

---

³⁷ «Στις 11 Νοεμβρίου 1944, στα υπόγεια του οικήματος των Συντεχνιών στο Βαρώσι, είχε πραγματοποιηθεί το Ε΄ Συνέδριο του παράνομου ΚΚΚ και σε αυτό αποφασίστηκε η συγχώνευση του ΚΚΚ με το ΑΚΕΛ» (Πρωτοπαπάς, 2012: 396).

3.4 Οι δημοτικές εκλογές του 1946

Τον Ιούλιο του 1945, η ΚΕ του ΑΚΕΛ ανακοίνωσε μέσω της εφημερίδας *Ανεξάρτητος* (13 Ιουλίου 1945) ότι είχε εγκριθεί η παραίτηση του Πλουτή Σέρβα από τη θέση του ΓΓ. Σε μεταγενέστερη ανακοίνωση (*Ανεξάρτητος*, 3 Αυγούστου 1945) διευκρίνισε πως ο πρώην ΓΓ είχε κατηγορηθεί για «παραγοντισμό, παράκαμψη των συλλογικών οργάνων, άρνηση μετεγκατάστασης στη Λευκωσία και προσκόλληση στον δημαρχιακό θώκο» της Λεμεσού (Πρωτοπαπάς, 2012: 394). Στο 4ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ τον Αύγουστο εξελέγη νέος ΓΓ της ΚΕ ο Φίφης Ιωάννου³⁸. Ολοκληρώθηκε επίσης η επίσημη στροφή του κόμματος προς την Ένωση, καθώς, ο επίσημος λόγος του ΑΚΕΛ ξεκίνησε πλέον να συμπεριλαμβάνει φράσεις όπως «εκπλήρωση των εθνικών πόθων του λαού μας – την Ένωση με την μητέρα Ελλάδα» (Αλέκου, 2022: 80), γεγονός που εξασφάλιζε τη μαζικοποίησή του σε μια περίοδο πολιτικού κενού στο νησί (Kızılyürek, 2019).

Ωστόσο, για το εργατικό κίνημα και ειδικότερα για την τουρκοκυπριακή Αριστερά η στροφή αυτή δημιούργησε προστριβές που ενίσχυσαν τη διάσπαση της εργατικής τάξης (Χριστοφής, 2022α: 41). Το ΑΚΕΛ, στην προσπάθειά του να επικρατήσει της ιδεολογικής αντιπαράθεσης με την Εθναρχία και τη Δεξιά ώστε να κυριαρχήσει στην ελληνοκυπριακή κοινότητα, ενστερνίστηκε το αφήγημα της Ένωσης το οποίο μονοπωλούσε η Εκκλησία και η, προσκολλημένη σε αυτή, Δεξιά μέχρι τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας (Χριστοφής, 2022α: 41). Έτσι, το 1945 κλιμακώθηκε η διάσπαση στο εργατικό κίνημα με την προσχώρηση πολλών Τουρκοκυπρίων στις «Τούρκικες Συντεχνίες», τη νεοϊδρυθείσα Ένωση Συνδικάτων Τουρκοκύπριων Εργατών (ΚΤΙΒΚ³⁹), η οποία ελεγχόταν από το τουρκοκυπριακό Τουρκικό Εθνικό Κόμμα (ΚΤΜΒΡ⁴⁰) του Fazıl Küçük (1906-1984) (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022). Έτσι, η εργατική τάξη της Κύπρου χωρίστηκε σε τρεις

³⁸ Διετέλεσε ΓΓ του ΑΚΕΛ την περίοδο 1945-1949.

³⁹ Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu.

⁴⁰ Kıbrıs Türk Milli Birlik Partisi.

διαφορετικές συνδικαλιστικές οργανώσεις. Αυτή η εξέλιξη οδήγησε στην περαιτέρω επιρροή του εθνικισμού και στις δύο κοινότητες, με αποτέλεσμα η τουρκοκυπριακή Αριστερά να περιθωριοποιηθεί και σταδιακά να καταλήξει «μια μειονότητα εντός μιας μειονότητας που ένιωθε απειλημένη» (Χριστοφής, 2022α: 41). Ο Ktoris (2013: 22) παρουσιάζει ένα χαρακτηριστικό περιστατικό που αναδεικνύει τη στροφή της ηγεσίας του ΑΚΕΛ και των συνδικαλιστικών του οργάνων υπέρ της Ένωσης. Κατά τη διάρκεια της 4ης Παγκύπριας Συντεχνιακής Συνδιάσκεψης, μερικοί Τουρκοκύπριοι εργάτες εξέφρασαν τις ανησυχίες τους σχετικά με την εθνική στάση της, υπό ίδρυση, ΠΕΟ. «Η πλειοψηφία του πληθυσμού της Κύπρου είναι ελληνική, και σύμφωνα με την αρχή της δημοκρατίας και των πολεμικών διακηρύξεων ο λαός μας θα πρέπει να ενταχθεί στο έθνος στο οποίο ανήκει», ήταν η απάντηση που έλαβαν.

Ενόψει των εκλογών του 1946 η Αριστερά κλιμάκωνε τις κινητοποιήσεις κατά του αποικιακού καθεστώτος, προασπίζοντας την Ένωση και παράλληλα τις εργατικές διεκδικήσεις (Πρωτοπαπάς, 2012: 401). Την ίδια στιγμή αρκετά εξέχοντα πρόσωπα του αστικού χώρου κατέληξαν στον σχηματισμό συνεργασίας με το ΑΚΕΛ και έτσι συγκροτήθηκε το παγκύπριο πολιτικό σχήμα της Παράταξης Εθνικής Συνεργασίας (ΠΕΣ). Η εξέλιξη αυτή ήταν σε συνάρτηση με το κεντρικό σύνθημα του ΑΚΕΛ για εθνική ενότητα και συνεργασία σχηματίζοντας συμμαχίες από τις αρχές του 1946, σε αντίθεση με τη Δεξιά που κινητοποιήθηκε αρκετά αργότερα, κυρίως στη Λευκωσία. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση του υποψήφιού της στη Λευκωσία Ιωάννη Κληρίδη που προερχόταν από αστικό περιβάλλον, ο οποίος επικράτησε του προηγούμενου δημάρχου, με παλμερικό παρελθόν, Θεμιστοκλή Δέρβη (Πρωτοπαπάς, 2012: 402).

Η διεύρυνση της λαϊκής υποστήριξης προς το ΑΚΕΛ αποτυπώθηκε στα αποτελέσματα των εκλογών του 1946 σε τέτοιο βαθμό που δημιουργήθηκε «κλίμα πανικού ανάμεσα στους δεξιούς κύκλους [...]. Το 1946 ήταν η χρονιά επίδειξης δύναμης από το ΑΚΕΛ» (Kızılyürek, 2019: 103).

Ο «Λαϊκός Συνδυασμός» στη Λεμεσό είχε επικεφαλής και πάλι τον Σέρβα, του οποίου ο μετριοπαθής λόγος βρήκε ευρεία αποδοχή και από τα μικροαστικά και αστικά στρώματα, κέρδισε την στήριξη ακόμα και του βασικού του αντιπάλου το 1943, Χριστιανού Ρωσσίδη (Πρωτοπαπάς, 2012: 403-404). Η στρατηγική του ΑΚΕΛ για τον σχηματισμό «συνδυασμών Εθνικής Ενότητας» είχε αποτέλεσμα και στις αγροτικές περιοχές, καθώς αύξησε παντού σημαντικά τα ποσοστά του σε σχέση με το 1943 (Πρωτοπαπάς, 2012: 407). Συνολικά, οι λαϊκοί συνδυασμοί υπερίσχυσαν και κατέλαβαν τη δημαρχία των τεσσάρων μεγάλων πόλεων, Λευκωσίας, Λεμεσού, Αμμοχώστου και Λάρνακας περιορίζοντας τη Δεξιά μόνο στις μικρές πόλεις Πάφο και Κερύνεια (Αλέκου, 2022).

Το γεγονός ότι το Ελληνικό Προξενείο εκτιμούσε, κατά κάποιο τρόπο, το ΑΚΕΛ ενώ αντίθετα «σχολιάζε πολύ απαξιωτικά την ηγεσία του ΚΕΚ»⁴¹ φανερώνει το ευνοϊκό κλίμα στο οποίο πολιτεύτηκε γενικότερα η Αριστερά μέχρι τότε. Χαρακτηριστικά, ο Έλληνας Πρόξενος στην Κύπρο Ανδρέας Κουντουριώτης είχε γράψει στις αρχές του 1945 προς το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών πως μόνο το ΑΚΕΛ ωθεί τους Κύπριους πολιτικούς σε δηλώσεις υπέρ της Ένωσης και πως το Εθνικό Κόμμα συμπεριφέρεται καιροσκοπικά και υποκριτικά, και έτσι δημιουργήθηκε μια «τραγελαφική» κατάσταση «η οποία έφερε εις την πρώτην γραμμήν του ενωτικού αγώνος το Κομμουνιστικόν Κόμμα (ΑΚΕΛ)» (08/01/1945, παρατίθεται στο Πρωτοπαπάς, 2012: 393).

Την περίοδο του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) οι οργανώσεις της Δεξιάς (ΚΕΚ⁴², ΠΕΚ⁴³, ΠΕΣΠ⁴⁴), αλλά και άτομα εξ Ελλάδος, προσπάθησαν να περιθωριοποιήσουν το ΑΚΕΛ μεταφέροντας στην Κύπρο το εμφυλιακό κλίμα χρησιμοποιώντας την αντικομμουνιστική ρητορική της ελληνικής εθνικόφρονος ιδεολογίας (Πρωτοπαπάς, 2012: 392). Ωστόσο, σύμφωνα

⁴¹ Πρωτοπαπάς, 2012: 393.

⁴² Κυπριακό Εθνικό Κόμμα του Θεμιστοκλή Δέρβη.

⁴³ Παναγροτική Ένωση Κύπρου.

⁴⁴ Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία.

με τον Πρωτοπαπά, το επίσημο ελληνικό κράτος δεν συμεριζόταν την «αντικομμουνιστική υστερία» της ελληνοκυπριακής Δεξιάς μέχρι τα τέλη του 1947 (2012: 392). Ειδικότερα, το Ελληνικό Προξενείο στη Λευκωσία διαφωνούσε με την άποψη του ΚΕΚ για αποκλεισμό του ΑΚΕΛ από τον ενωτικό αγώνα. Αντίθετα, προσπάθησε να παροτρύνει τους Κύπριους να σχηματίσουν «διαπαραταξιακή συνεργασία, υπό την ηγεσία της Εκκλησίας» θεωρώντας, όπως επεσήμαινε ο πρόξενος της Ελλάδας, δευτερεύον ζήτημα το αν «η μεταμέλεια της Κυπριακής Κομμούνας είναι ειλικρινής ή μη» (Α. Κουντουριώτης, 26/07/1945, παρατίθεται στο Πρωτοπαπάς, 2012: 392).

Την ίδια περίοδο και μέχρι το τέλος του Εμφυλίου, έγινε ξεκάθαρος ο ηγεμονικός ρόλος που προσπάθησε να επιβάλει το ΚΚΕ στο ΑΚΕΛ (Χριστοφής, 2022α: 40), με χαρακτηριστικό παράδειγμα την αποχώρηση, κατόπιν υποδείξεων του Ζαχαριάδη, από τη Διασκεπτική το 1948 και την πλήρη εναρμόνιση με το σύνθημα «Ένωση και μόνο Ένωση» (Kızılyürek, 2019: 104). Οι εξελίξεις αυτές κατεύθυναν την ηγεμονική τάση της ελληνοκυπριακής Αριστεράς, αρχικά το ΚΚΚ και κατόπιν το ΑΚΕΛ, σε συμβιβαστικές αναθεωρήσεις στρατηγικής, οι οποίες συχνά θεωρήθηκαν ακόμα και προδοτικές, ιδιαίτερα η στροφή υπέρ της Ένωσης (Χριστοφής, 2022α: 39). Στα τέλη του 1948, διμελής αντιπροσωπία, αποτελούμενη από τον ΓΓ του ΑΚΕΛ Φιφή Ιωάννου και τον ΓΓ της ΠΕΟ Ανδρέα Ζιαρτίδη, συμμετείχε σε αποστολή στην Ελλάδα, όπου συνομίλησαν με τον ΓΓ του ΚΚΕ Νίκο Ζαχαριάδη. Ο τελευταίος, πεπεισμένος για την επερχόμενη νίκη των κομμουνιστών στον ελληνικό Εμφύλιο, κάλεσε τους ηγέτες της ελληνοκυπριακής Αριστεράς να κατευθύνουν την στρατηγική τους προς την Ένωση χωρίς ενδιάμεσα στάδια και να απομακρυνθούν από τις συνομιλίες με τους Βρετανούς για Αυτοκυβέρνηση (Πρωτοπαπάς, 2012: 447, Σακελλαρόπουλος, 2022). Η στροφή του ΑΚΕΛ υπέρ της Ένωσης, παρόλο που ταυτιζόταν

με τη θέση της Δεξιάς, επικυρώθηκε στις αρχές του 1949 από την ΚΕ του κόμματος (Πρωτοπαπάς, 2012: 448).

4. Κυπριακός τροτσκισμός τη δεκαετία του 1940

Σύμφωνα με τον Παναγιώτου, η κυπριακή Αριστερά αποτέλεσε μια οργανωμένη πολιτική έκφραση μιας μορφής «συγκρουσιακής ταξικής συνείδησης», η οποία θεμελιώθηκε για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1920 όταν οργανώθηκε σε κομμουνιστικό κόμμα (2008: 12-13). Ωστόσο, η εξέλιξη του κινήματος αυτού καθορίστηκε κυρίως από το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύχθηκε, το οποίο επανανοηματοδότησε σταδιακά την ιδεολογικοπολιτική συγκρότηση του κομμουνισμού στην Κύπρο. Την περίοδο των δεκαετιών 1930-1950, το κίνημα αναπτύχθηκε σε ένα περιβάλλον που καθοριζόταν από το βρετανικό θεσμικό και νομικό πλαίσιο και άρα εκφράστηκε περισσότερο μέσω μεταρρυθμιστικών αιτημάτων με αντιαποικιακά χαρακτηριστικά παρά με μια αντιμπεριαλιστική επαναστατικότητα (Παναγιώτου, 2008: 13).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1940, οι φορείς της ηγεμονικής Αριστεράς στην Κύπρο βρίσκονταν στο στόχαστρο μιας ολιγάριθμης μεν, οργανωμένης δε, ομάδας Τροτσκιστών (Πρωτοπαπάς, 2012: 434). Οι διαφωνίες τους εκφράζονταν αρχικά εντός των συνδικάτων και, στη συνέχεια, και σε μια οργανωτική απόπειρα σχηματισμού επαναστατικού κόμματος, όταν εξέδιδαν την εβδομαδιαία εφημερίδα *Εργάτης*. Ο Παναγιώτου (2017: 00:29:53) αναφέρει πως, σύμφωνα με τον Ζιαρτίδη, εντός των συντεχνιών υπήρχε ένα τροτσκιστικό κίνημα του οποίου η βασική θέση ήταν ο μη συμβιβασμός με την εργοδοσία, και πως στις συζητήσεις με την εργοδοσία, «η πτέρυγα η οποία διαφωνούσε με τη συμφωνία ονομάζονταν οι “τροτσκιστές”». Ο Panayiotou (1999: 443), μεταφέροντας τα λόγια του Ζιαρτίδη, εξηγεί πως η συνδικαλιστική ηγεσία δεν μπορούσε εύκολα

να πείσει τους εργαζόμενους στις γενικές συνελεύσεις των μεγάλων αυθόρμητων απεργιών του 1941-1944 για την ανάγκη παράτασης των διαπραγματεύσεων ή ακόμα και συμβιβασμό σε κάποια αιτήματα. Αυτά, σε συνδυασμό με τα οργανωτικά προβλήματα του ΑΚΕΛ εκείνη την περίοδο, ενίσχυαν τις ανησυχίες της ηγεσίας της Αριστεράς για την επιρροή των Τροτσκιστών στα συνδικάτα αλλά και στη μεσαία τάξη (Panayiotou, 1999: 453, 466).

Μια άλλη σημαντική σύγκρουση προέκυψε όταν η ηγεσία της ΠΣΕ επιχείρησε να συγχωνεύσει όλες τις συντεχνίες σε ενιαίο οίκημα. Οι Τροτσκιστές αντέδρασαν έντονα σε αυτή την κίνηση, καθώς θεωρούσαν πως αποσκοπούσε στον περαιτέρω έλεγχο της ηγεσίας πάνω στις συντεχνίες, σε ορισμένες από τις οποίες «φαίνεται ότι κυριαρχούσαν» (Panayiotou, 1999: 442, Παναγιώτου, 2008: 35).

Το 1944, έχοντας έρθει σε οριστική ρήξη με την ηγεμονική Αριστερά, η τροτσκιστική τάση ξεκίνησε μια προσπάθεια αυτόνομης παρουσίας και δράσης η οποία διήρκεσε μέχρι το καλοκαίρι του 1949 (Παναγιώτου, 2008: 49). Αρχικά, με την έκδοση του μηνιαίου κοινωνιολογικού περιοδικού *Προλάτης*⁴⁵ το 1945, το οποίο στόχευε να οδηγήσει «το θαλασσοδαρμένο καράβι της πολύπαθης εργατιάς έξω απ' τον ιδεολογικό κυκεώνα, προς το λιμάνι της αλήθειας και του φωτός» (*Προλάτης* (1), Αύγουστος, 1945: 4), και την περίοδο 1947-1949, όπου και κορυφώθηκε η δράση των Τροτσκιστών με την έκδοση της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Εργάτης* (Παναγιώτου, 2017: 00:29:50).

Για τον Παναγιώτου (2017: 00:29:38), το τροτσκιστικό κίνημα της δεκαετίας του 1940 εκπροσωπεί την επόμενη ιστορική φάση του εξωθεσμικού πολιτικού χώρου, μετά την αφομοίωση δηλαδή του ΚΚΚ από το ΑΚΕΛ. Όταν η Αριστερά πέρασε σε διαδικασίες μαζικοποίησης, ο

---

⁴⁵ Προλάτης στην κυπριακή σημαίνει «πρωτοπόρος».

τροτσκισμός κατάφερε να εκφράσει τις τάσεις εντός της εργατικής τάξης οι οποίες εναντιώνονταν στο συμβιβασμό και την παθητική στάση της ΠΕΟ στους απεργιακούς αγώνες (Παναγιώτου, 2008: 33-36). Όπως αναφέρει ο Παναγιώτου (2017: 00:31:23), «στις απεργίες η ΠΕΟ είναι “Γκάντι”, μη βία», ενώ οι Τροτσκιστές «παν’ τζαι βάλλουν δυναμίτες». Η επισήμανση του Ζιαρτίδη για τη δράση τους (παρατίθεται στο Παναγιώτου, 2008: 33), είναι χαρακτηριστική:

Όπως δρούσε το Κομμουνιστικό Κόμμα, κατά τον ίδιο τρόπο δρούσε μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα και το μικρό Τροτσκιστικό Κόμμα... είχαν βέβαια το πρόγραμμά τους, αλλά μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα, ο ρόλος τους ήταν εξτρεμιστικός. Στην μελέτη των αιτημάτων οι τροτσκιστές έπαιρναν πάντα την ακραία θέση...

Στην ουσία, οι Τροτσκιστές παρέμειναν ως η πτέρυγα η οποία διατηρούσε τον ριζοσπαστισμό ο οποίος παλαιότερα εκφραζόταν από τις κομμουνιστικές φράξιες του ΚΚΚ (Παναγιώτου, 2008: 35). Ο κυπριακός τροτσκισμός σε αυτές τις συνθήκες λειτουργούσε ως η αριστερή κριτική και ως το ρεύμα απόρριψης του ρεφορμισμού και της μεταρρυθμιστικής γραμμής που ηγεμόνευε στην κυπριακή Αριστερά την περίοδο της δεκαετίας του 1940. Ο Παναγιώτου εικάζει πως η υιοθέτηση του τροτσκισμού ως ιδεολογίας προέκυψε ως αποτέλεσμα της ανάγκης διαχωρισμού από το ηγεμονικό ΑΚΕΛ και τη ρεφορμιστική του ηγεσία, θεωρώντας πως, κατά κάποιο τρόπο, ο κυπριακός τροτσκισμός της δεκαετίας του 40, εξέφρασε στην Κύπρο ό,τι σε άλλους τόπους ο αναρχοσυνδικαλισμός ή τα πρώτα στάδια του κομμουνιστικού κινήματος (2008: 13, 34).

Η τελευταία δημόσια εμφάνιση του τροτσκιστικού κινήματος ήταν στις δημοτικές εκλογές του 1949 όπου και συμμετείχε με δύο ανεξάρτητους υποψηφίους. Όπως αναφέρεται στον *Εργάτη* (14 Μαΐου 1949), οι Τροτσκιστές τάχθηκαν τόσο ενάντια στα «μικροαστικά και επιπόλαια στοιχεία» της Αριστεράς που οδηγούν τις μάζες σε «στείρους και αντιταξικούς» αγώνες, όσο και στο σύνθημα «Ένωση και μόνο Ένωση» που δεν εκπροσωπούσε μόνο η Δεξιά, αλλά και η Αριστερά

μετά την εγκατάλειψη της γραμμής της Αυτοκυβέρνησης. Συνεπώς, ο κυπριακός τροτσκισμός αποτέλεσε οργανωτικά τη συνέχεια της επαναστατικής προοπτικής και, όπως αναφέρει ο Ζιαρτίδης, ιδεολογικά την τελευταία «αναλαμπή» του κομμουνιστικού κινήματος στην αποικιακή περίοδο (Παναγιώτου, 2008: 49).

Επομένως, θα μπορούσε να διατυπωθεί η άποψη ότι ο Τροτσκισμός, σαν ιδεολογικό και πολιτικό ρεύμα, έχοντας αποτελέσει την κυριότερη μορφή εσωτερικής αντιπολίτευσης στο κομμουνιστικό κίνημα από τη δεκαετία του 1920 και έπειτα, κατάφερε να κρατήσει, σε κάποιο βαθμό, ζωντανή την πίστη για τη συνέχιση της παγκόσμιας επανάστασης, όπως την εξέφρασε ο Τρότσκι με τη θεωρία της Διαρκούς Επανάστασης. Στην κυπριακή περίπτωση αυτό εκφράστηκε, μεταξύ άλλων, και από τις ποιητικές συλλογές του Γιώργη Χειμαρρίδη, ειδικότερα, όπως σημειώνει ο Παναγιώτου (2008: 29), από την πέμπτη κατά σειρά έκδοσης συλλογή με τίτλο *Φτάσανε οι κόκκινες φλόγες* το 1942, αλλά και τις μετέπειτα δημοσιευμένες συλλογές. Η κορύφωση της έκφρασης αυτής παρατηρείται στις συχνότερες δημοσιεύσεις άρθρων στην εφημερίδα *Εργάτης* σχετικά με τον Τρότσκι, τον Λένιν και τη Δ΄ Διεθνή, η οποία όπως είδαμε επιχείρησε να επιτελέσει το ρόλο της ιστορικής συνέχειας της «εκφυλισμένης» Γ΄ Διεθνούς, με την οποία ταυτιζόταν το ΚΚΚ και αργότερα το ΑΚΕΛ.

Σαν κίνημα χαρακτηρίστηκε επίσης από τη σκληρή κριτική που άσκησε στις σταλινικές πολιτικές της Σοβιετικής Ένωσης και της Κομιντέρν χαρακτηρίζοντάς τες ως αντεπαναστατικές, προδοτικές και ρεφορμιστικές. Ομοίως, η κριτική που ασκούσαν οι Κύπριοι Τροτσκιστές μέσω του *Εργάτη* στην ηγεσία της συνδικαλιστικής ΠΕΟ και του «σταλινικού» ΑΚΕΛ, όπως το αποκαλούσαν, πρωταγωνιστεί σε μια προσπάθεια να πειστεί ο αναγνώστης πως «το ΑΚΕΛ δεν είναι κομμουνιστικό», όπως αναδεικνύουν μέσα από μια σειρά άρθρων στην εφημερίδα με τον συγκεκριμένο τίτλο και με υπότιτλο «Τι αποδεικνύουν τα επτά χρόνια της δράσης του» (*Εργάτης*,

φ. 56, 57 & 58, στις 10, 17 & 24 Οκτωβρίου 1948). Σαν ρεύμα, τόσο στον κόσμο όσο και στην Κύπρο, αποτέλεσε με την παρουσία του στα συνδικάτα και τις εργατικές διεκδικήσεις ένας βασικός εκπρόσωπος της εργατικής ενότητας στη βάση, σε αντίθεση με την πολιτική των Κομμουνιστικών Κομμάτων των δεκαετιών 1930-1950 και την αναζήτηση ευρύτερων μορφών συμμαχιών, οι οποίες ταυτόχρονα συνεπάγονταν και ανάλογους συμβιβασμούς.

Κυρίως όμως, φαίνεται ότι αποτέλεσε την αντιεθνικιστική έκφραση εντός του εργατικού κινήματος, που υποστήριξε την Ανεξαρτησία σαν την ορθή κατεύθυνση του αντιαποικιακού αγώνα θεωρώντας την Ένωση «ιδεολογία της άρχουσας τάξης και των “παπάδων”⁴⁶», σε μια εποχή που αμφότερες, Δεξιά και Αριστερά, ανταγωνίζονταν για την ηγεμονία του ενωτικού αγώνα. Παράλληλα, στάθηκε κριτικά απέναντι στον πατριωτισμό, την «εθνική ενότητα» και τα λαϊκά μέτωπα της Αριστεράς, γεγονός που φαίνεται έντονα στα έντυπα των Κυπρίων Τροτσκιστών, με πρωταγωνιστή τον Γιώργη Χειμαρρίδη, τον «εκπρόσωπο των γραπτών⁴⁷».

Ουσιαστικά, «τζείνη την περίοδο οι Τροτσκιστές είναι η άκρα Αριστερά... Χειμαρρίδης, τζαι τζείνοι που βάλλουν δυναμίτες στις απεργίες», όπως αναφέρει ο Παναγιώτου (2017: 00:31:05). Από τις ποιητικές συλλογές που εξέδωσε ο Χειμαρρίδης την περίοδο 1937-1944, την έκδοση του κοινωνιολογικού περιοδικού *Προλάτης* το 1945 και, τέλος, την εβδομαδιαία εφημερίδα *Εργάτης* που κυκλοφόρησε την τεταμένη περίοδο 1947-1949, η κριτική στην «πατριωτική» ρητορική και στάση του ΑΚΕΛ, στις συμμαχικές του επιλογές, στην Ένωση, καθώς και στους εργατικούς συμβιβασμούς της ΠΣΕ και αργότερα της ΠΕΟ αποτέλεσαν τις κυριότερες θεματικές.

---

⁴⁶ Παναγιώτου, 2008: 49.

⁴⁷ Παναγιώτου, 2017: 00:29:54.

Β΄ Μέρος

5. Τα στάδια της έρευνας

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας μελετήθηκαν όλα τα φύλλα της τροτσκιστικής εφημερίδας *Εργάτης* που κυκλοφόρησε την περίοδο 1947 έως 1949. Η εφημερίδα *Εργάτης* κυκλοφόρησε 95 φύλλα και είναι διαθέσιμα τα 87, εκ των οποίων τα δύο μερικώς, σε ψηφιοποιημένη μορφή στον ιστότοπο movementsarchive.org/. Το γεγονός ότι ορισμένα φύλλα λανθάνουν δεν επηρέασε την έρευνα, καθώς το διαθέσιμο υλικό κρίθηκε απόλυτα επαρκές για την εξαγωγή αξιόπιστων και έγκυρων, κατά το δυνατόν, συμπερασμάτων. Το υλικό που μελετήθηκε αποτελεί αρχείο με πρωτογενείς πληροφορίες, το οποίο χρησιμοποιείται ως βάση για την έρευνα, το οποίο, από όσο γνωρίζουμε, δεν έχει μελετηθεί από άλλους ερευνητές.

Για την πραγματοποίηση της εργασίας ήταν αναγκαία η μελέτη του συνόλου των διαθέσιμων άρθρων της εφημερίδας, ο εντοπισμός λέξεων-κλειδιών και φράσεων σχετικές με τα ερωτήματα της έρευνας. Στη συνέχεια, έγινε η αποδελτίωση του ερευνώμενου υλικού και η κατηγοριοποίηση των άρθρων. Οι κατηγορίες που προέκυψαν ήταν: άρθρα κοινωνικοπολιτικού και ιδεολογικού περιεχομένου σχετικά με την κυπριακή πραγματικότητα της ερευνώμενης περιόδου, αναδημοσιευμένα κείμενα ιδεολογικού περιεχομένου, άρθρα της διεθνούς κοινωνικοπολιτικής επικαιρότητας και ανταποκρίσεις εξωτερικού, αναδημοσιεύσεις συνεργαζόμενων εντύπων και οργανώσεων εκτός Κύπρου και, τέλος, ποιήματα. Στη συνέχεια, αποφασίστηκε η εστίαση στα κοινωνικοπολιτικά και ιδεολογικά άρθρα που αφορούσαν την κυπριακή πραγματικότητα. Κατόπιν, εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν οι αναφορές στο Τροτσκιστικό Κόμμα, στο ΑΚΕΛ, την ΠΕΟ, την Ένωση, την Εθναρχία, τη Διασκεπτική, τα εργατικά θέματα και ειδικά τις απεργίες και τις πολιτικές εξελίξεις της περιόδου. Ακολούθησε εκ νέου ομαδοποίηση των ευρημάτων και η ένταξή τους στις ακόλουθες κατηγορίες: Διασκεπτική, απεργία των μεταλλωρύχων και άλλες

απεργίες, η δράση και οι απόψεις των Τροτσκιστών, κριτική στο ΑΚΕΛ, στοιχεία για την εφημερίδα, κριτική στην Ένωση. Τέλος, ακολούθησε η ανάλυση των δεδομένων και η διαμόρφωση των τελικών συμπερασμάτων, που αφορούν τη στάση της εφημερίδας και του τροτσκιστικού κινήματος απέναντι στα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα της περιόδου.

6. Η εφημερίδα *Εργάτης* και το Τροτσκιστικό Κόμμα Κύπρου

6.1 Η εφημερίδα *Εργάτης*

6.1.1 Γενική περιγραφή του εντύπου

Η εφημερίδα *Εργάτης* αποτέλεσε το εκφραστικό μέσο των Τροτσκιστών στην Κύπρο την περίοδο 1947-1949. Διευθυνόταν από Συντακτική Επιτροπή με υπεύθυνο τον Γιώργη Χειμαρρίδη και κυκλοφορούσε σε εβδομαδιαία βάση. Το πρώτο φύλλο κυκλοφόρησε τη Δευτέρα 22 Σεπτεμβρίου 1947 και το τελευταίο την Κυριακή 10 Ιουλίου 1949, σύνολο 95 φύλλα.

Το μέγεθός της ήταν 47x31 εκατοστά και ήταν εξάστηλη, με πλάτος στήλης 4,5 εκατοστά. Στα πρώτα τέσσερα φύλλα η εφημερίδα ήταν τετρασέλιδη, όμως από το 5^ο φύλλο (20 Οκτωβρίου 1947) μέχρι και το τελευταίο, το μέγεθός της περιορίστηκε σε δισέλιδη λόγω της καταστροφής του εργοστασίου παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, της «Ηλεκτρικής», στη Λευκωσία στις 17 Οκτωβρίου 1947. Όπως ήταν φυσικό, η πολυεπίπεδη κρίση που προκλήθηκε στη Λευκωσία μετά από αυτό το συμβάν, επηρέασε σημαντικά και τη λειτουργία των τυπογραφείων, με αποτέλεσμα την αλλαγή στο μέγεθος της εφημερίδας «μέχρι νεωτέρας ειδοποίησης», όπως γραφόταν λίγες

ημέρες αργότερα στον *Εργάτη*. Τα περισσότερα φύλλα εκδόθηκαν στα τυπογραφεία «Ζαβαλλή⁴⁸» στη Λευκωσία.

Στην κορυφή της πρώτης σελίδας βρίσκεται το πλαίσιο τίτλου με το όνομα της εφημερίδας σε μεγαλογράμματη γραφή και υπογράμμιση. Επάνω αριστερά του τίτλου αναγράφεται η ακροτελεύτια φράση του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* των Μαρξ και Ένγκελς «Προλετάριοι όλου του κόσμου, ενωθείτε!» και πάνω δεξιά του τίτλου η ημερομηνία έκδοσης του εκάστοτε φύλου. Στα αριστερά υπάρχει μέρος του εμβλήματος της Σοβιετικής Ένωσης (από το 1923), το σφυροδρέπανο και η υδρόγειος, η οποία όμως διαπερνάται από κεραυνό. Η συγκεκριμένη εικόνα μεταξύ των φύλλων 76 έως και 88 αντικαταστάθηκε από ένα μεγάλο «4» που φέρει εντός του τις λέξεις «ΔΙΕΘΝΗΣ» κατακόρυφα και «ΤΡΟΤΣΚΥ» οριζόντια, καθώς και ένα μικρό σφυροδρέπανο στη διαγώνια γραμμή του, που παραπέμπει στην Δ΄ Διεθνή. Επάνω δεξιά, σε πλαίσιο παρατίθεται ένα μικρό απόφθεγμα ή απόσπασμα από κάποιο βιβλίο. Περίπου τα μισά αποσπάσματα προέρχονται από κείμενα του Τρότσκι, του Λένιν και από τις αποφάσεις των Συνεδρίων της Γ΄ Διεθνούς μέχρι το 1928. Σε μικρότερη συχνότητα, μεταξύ άλλων, εμφανίζονται αποφθέγματα του Καρλ Μαρξ, του σημαντικότερου εκπροσώπου του τροτσκιστικού κινήματος στην Ελλάδα Παντελή Πουλιόπουλου⁴⁹, αποσπάσματα από κείμενα των οργάνων της Δ΄ Διεθνούς, αποσπάσματα από το *Αλφαβητάρι του Κομμουνισμού* των Νικολάι Μπουχάριν και Γιεβγκένι Πρεομπραζένσκι (1919), και σε τέσσερα φύλλα⁵⁰ αποσπάσματα από το άρθρο του Στάλιν *Ο μαρξισμός και το εθνικό ζήτημα* (1913). Εξαιρουμένων των αποφθεγμάτων, το πλαίσιο τίτλου, η σελιδοποίηση και συνολικότερα η μορφή της εφημερίδας προσομοιάζουν με τα αντίστοιχα της

⁴⁸ Σχετικά με τα τυπογραφεία Ζαβαλλή, βλ <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=45522&-V=limmata>

⁴⁹ Βλ. Δημήτρης Λιβιεράτος, Δημήτρης Κατσορίδας, Κώστας Παλούκης (2015) *Ο ελληνικός τροτσκισμός: Ένα χρονικό (1923-1946)*. Εργατική Πάλη & Ινστιτούτο Πολιτικών & Κοινωνικών Ερευνών «Παντελής Πουλιόπουλος», διαθέσιμο στο <http://www.ipsr-pouliopoulos.org/>

⁵⁰ *Εργάτης* (17) 12 Ιανουαρίου 1948, (18) 19 Ιανουαρίου 1948, (19) 26 Ιανουαρίου 1948, (64) 5 Δεκεμβρίου 1948.

ελληνικής *Εργατικής Πάλης*⁵¹, *Όργανο της ΚΕ του Κομμουνιστικού Διεθνιστικού Κόμματος Ελλάδας (Ελληνικό Τμήμα 4ης Διεθνούς)* της ίδιας περιόδου, πιθανότατα η δεύτερη να αποτέλεσε τη βασικότερη επιρροή για τον *Εργάτη*.

Σε κάποια φύλλα γράφονται επίκαιρα συνθήματα πάνω από το πλαίσιο τίτλου, όπως «Όλα για τη Νίκη των Σκλάβων των Μεταλλείων! Όλοι στην αυριανή 24ωρη Παγκύπρια Παναπεργία⁵²» και «ΕΜΠΡΟΣ! και ΠΑΛΙ για την ΠΑΛΛΑΪΚΗ κινητοποίηση της ΠΕΟ και ΚΤΙΒΚ για τους Μεταλλωρύχους. ΕΜΠΡΟΣ! για Παναπεργία ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ⁵³» που αφορούσαν την απεργία των μεταλλωρύχων του 1948, η οποία θα παρουσιαστεί σε επόμενο κεφάλαιο.

Κάτω από τον τίτλο αναγράφεται ο υπότιτλος. Μέχρι το 60^ο φύλλο στις 7 Νοεμβρίου 1948 η εφημερίδα είχε υπότιτλο «Όργανο Διεθνιστικής Κομμουνιστικής Πάλης». Για τα επόμενα τέσσερα φύλλα, ο υπότιτλος άλλαξε και έγινε «Όργανο του Κομμουνιστικού Διεθνιστικού Κόμματος Κύπρου (τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς)», ενώ από το 65^ο φύλλο (12 Δεκεμβρίου 1948) μέχρι το 86^ο (8 Μαΐου 1949) έγινε «Όργανο του Τροτσκιστικού Κόμματος Κύπρου (τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς). Από το φύλλο 87 (14 Μαΐου 1949) είναι διαθέσιμο μόνο ένα άρθρο και όχι το πλήρες φύλλο, ωστόσο από το 88^ο φύλλο (22 Μαΐου 1949) μέχρι το τέλος η εφημερίδα κυκλοφόρησε ως «Όργανο Κομμουνιστικής Διεθνιστικής Πάλης». Κάτω από τον υπότιτλο αναγράφονται στοιχεία όπως η τιμή πώλησης, η πόλη έκδοσης, το έτος κυκλοφορίας, ο αριθμός του φύλλου, η διεύθυνση για ανταποκρίσεις, συνδρομές και δωρεές, καθώς και το όνομα του υπεύθυνου της Συντακτικής Επιτροπής. Για την αποστολή ανταποκρίσεων, επιστολών, άρθρων, συνδρομών και δωρεών η διεύθυνση στα πρώτα πέντε φύλλα είναι *Λιπέρτη 54, Λευκωσία*. Στη συνέχεια άλλαξε και μέχρι το

⁵¹ Για την *Εργατική Πάλη*, βλ. <https://askiarchives.eu/show/99435>

⁵² *Εργάτης* (21), 9 Φεβρουαρίου 1948.

⁵³ *Εργάτης* (24), 29 Φεβρουαρίου 1948.

86^ο φύλλο ήταν *Αγ. Αντωνίου 1, Λευκωσία*. Στα υπόλοιπα, μέχρι το τελευταίο φύλλο η διεύθυνση ήταν *Αρχιεπισκόπου Φιλοθέου 12, Λευκωσία*.

Αρχικά, η εφημερίδα κυκλοφορούσε κάθε Δευτέρα με εξαίρεση το φύλλο 24 στις 29 Φεβρουαρίου 1948 που κυκλοφόρησε Κυριακή λόγω της παναπεργίας που ακολούθησε την επόμενη ημέρα, και το φύλλο 25 στις 6 Μαρτίου 1948 που κυκλοφόρησε Σάββατο λόγω εργατικού συλλαλητηρίου. Το φύλλο 33 κυκλοφόρησε Σάββατο, την Πρωτομαγιά του 1948. Από το φύλλο 41 στις 27 Ιουνίου 1948 μέχρι και το φύλλο 75 στις 20 Φεβρουαρίου 1949, η εφημερίδα κυκλοφορούσε κάθε Κυριακή, με ορισμένες εξαιρέσεις, όπως τα φύλλα 48 και 49 (16 Αυγούστου και 22 Αυγούστου 1948) που κυκλοφόρησαν Δευτέρα, και τα φύλλα 67 και 68 (25 Δεκεμβρίου 1948 και 1 Ιανουαρίου 1949) που κυκλοφόρησαν Σάββατο. Στη συνέχεια το φύλλο 76, αφιέρωμα στον Κόκκινο Στρατό, κυκλοφόρησε την Τετάρτη 23 Φεβρουαρίου 1949. Σε αυτό το φύλλο ανακοινώθηκε η αλλαγή της ημέρας έκδοσης: «για τεχνικούς και άλλους λόγους (ανεξάρτητους απ' τη θέληση μας,) Τρίτη πια θα βγαίνουμε—αντί Κυριακή». Ωστόσο μόνο το επόμενο φύλλο κυκλοφόρησε Τρίτη (1 Μαρτίου 1949), καθώς στη συνέχεια μέχρι και το φύλλο 82 στις 6 Απριλίου 1949 η εφημερίδα κυκλοφορούσε κάθε Τετάρτη. Από το 83^ο φύλλο μέχρι το τελευταίο η εφημερίδα κυκλοφορούσε ξανά Κυριακή, με εξαίρεση τα φύλλα 84 και 87 (29 Απριλίου και 14 Μαΐου 1949) που κυκλοφόρησαν Σάββατο.

6.1.2 Συντακτική επιτροπή, αρθρογράφοι

Τα περισσότερα άρθρα γράφονταν από τη συντακτική επιτροπή, στην οποία, πέρα από το όνομα του Γιώργη Χειμαρρίδη, έχει εντοπιστεί μόνο το όνομα του Κ. Φ. Παπαφιλίππου, που εμφανίζεται ως συντάκτης στο 13^ο φύλλο (15 Δεκεμβρίου 1947). Συχνοί συνεργάτες της εφημερίδας που

αρθρογραφούσαν με το όνομά τους ήταν ο Γ. Ονήσιλος, (σπανιότερα υπογράφει και ως Ονήσιλλος), ο Αρτέμης Πέρδιος, ο Φώτης Ττοφαλλής⁵⁴, ο «σιωφέρης» Κ. Κουλλαπής και κάποιος Λαέρτης από τη Λάρνακα. Πολλοί αρθρογραφούσαν με τα αρχικά τους, όπως «Α.Κ.», «Χ.Σ.» καθώς και με ψευδώνυμα όπως ο «Φώκος» από τη Λεμεσό, ο «Κόκκινος» από τη Σκάλα⁵⁵, ο «Σχολαστικός» και ο «Καθρέφτης». Η εφημερίδα ήταν πάντα ανοιχτή σε δημοσιεύσεις κειμένων που έστελναν εργάτες, είτε αυτά αφορούσαν τα προβλήματα του εργασιακού τους κλάδου, είτε την πολιτική και κοινωνική επικαιρότητα, είτε ιδεολογικά κείμενα, ακόμα και κείμενα κριτικής εις βάρος της. Έτσι, εμφανίζονται πολλές υπογραφές όπως «Κτίστης», «Ένας εργάτης», «Παλαιοσυντεχνιακός», «Προλετάριος», «Σιωφέρης» και άλλα. Αρθρογραφούσαν άτομα κυρίως από τις τέσσερις μεγάλες πόλεις, τη Λευκωσία, την Αμμόχωστο, τη Λάρνακα και τη Λεμεσό, ενώ πολύ περιορισμένες αναφορές εντοπίστηκαν σχετικά με την Πάφο και καμία για την Κερύνεια. Όποτε δεν υπήρχε χώρος στην εφημερίδα για κάποια δημοσίευση ο *Εργάτης* γνωστοποιούσε με μια απολογητική ενημέρωση πως θα συμπεριλαμβάνονταν στο επόμενο φύλλο.

6.1.2.1 Γιώργης Χειμαρρίδης (1912-2000). Βιογραφικό σημείωμα, πολιτική δράση και ποίηση

Ο Γιώργης Χειμαρρίδης⁵⁶ γεννήθηκε στη Λεμεσό το 1912 και μεγάλωσε στον Στρόβολο της Λευκωσίας. Ως μαθητής φοίτησε στο Παγκύπριο Γυμνάσιο στη Λευκωσία και, στη συνέχεια, σπούδασε στο Παγκύπριο Διδασκαλείο, το οποίο παρείχε την απαραίτητη κατάρτιση στους

⁵⁴ Επιλέχθηκε η συγκεκριμένη γραφή του επιθέτου επειδή αναγράφεται και με αυτόν τον τρόπο στην εφημερίδα και αποτυπώνει την προφορά του στα κυπριακά.

⁵⁵ Αλλιώς η Λάρνακα στα κυπριακά.

⁵⁶ Οι κύριες πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν στοιχεία για τον Γιώργη Χειμαρρίδη (1912-2000) ήταν το βιβλίο του Ανδρέα Παναγιώτου, *Γιώργης Χειμαρρίδης – Ο επαναστάτης ποιητής και οι ανεράδες του* (2008) και ο ιστότοπος polignosi.com

μελλοντικούς εκπαιδευτικούς των κυπριακών σχολείων. Αν και ολοκλήρωσε τις σπουδές του, δεν εργάστηκε ποτέ ως δάσκαλος καθώς αρνήθηκε να εξεταστεί στην αγγλική γλώσσα, κάτι το οποίο αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση που είχε τεθεί από τη βρετανική διοίκηση για την πρόσληψη στο εκπαιδευτικό σύστημα (Σοφοκλέους, παρατίθεται στο Παναγιώτου, 2008: 3). Ως συνέπεια της άρνησής του, βρέθηκε αρχικά άνεργος και, στη συνέχεια, όπως αναφέρει ο Ανδρέας Σοφοκλέους⁵⁷ «στην οικοδομή και την εργατιά» (παρατίθεται στο Παναγιώτου, 2008: 3) από το 1936 μέχρι το 1977, γεγονός που σημάδεψε τη ζωή του η οποία χαρακτηρίστηκε από οικονομικές δυσκολίες και απλότητα.

Όπως προκύπτει από το ποίημα *Θυμάστε Βινιόλα μου και Κράλη*⁵⁸, της δεύτερης ποιητικής συλλογής του Χειμαρρίδη, *Καραγκιόζη το ανάγνωσμα* (1938), φαίνεται ότι ο Χειμαρρίδης είχε ταυτιστεί με την κομμουνιστική ιδεολογία ήδη από τα μαθητικά του χρόνια και στη συνέχεια «με την πολιτικοκοινωνική ιδεολογία του Τροτσκισμού της Τέταρτης Διεθνούς» (Σοφοκλέους, παρατίθεται στο Παναγιώτου, 2008: 3, 21).

Κατά τη δεκαετία του 1930, περίοδος που, όπως αναφέρθηκε, επικρατούσε καθεστώς αυστηρής λογοκρισίας στην Κύπρο, ο Χειμαρρίδης δημοσίευε ποιήματα και μελέτες του σε διάφορα έντυπα όπως στην καθημερινή εφημερίδα παγκύπριας εμβέλειας *Πρωινή*⁵⁹, στην οποία εργάζονταν ως συντάκτες προσωπικότητες όπως ο Τεύκρος Ανθίας (1903-1968), ένας από τους σημαντικότερους Κύπριους ποιητές, και ο Λουκής Ακρίτας (1908-1965), δημοσιογράφος και μετέπειτα βουλευτής του Ελληνικού Κοινοβουλίου. Ο Παναγιώτου (2008: 16) αναφέρει ότι «σε αυτό το κλίμα της καταστολής αλλά και των ελπίδων εμφανίζεται ο Χειμαρρίδης σαν ποιητής».

⁵⁷ Επιμελητής έκδοσης και συγγραφέας του προλόγου στο Παναγιώτου (2008), *Γιώργης Χειμαρρίδης – Ο επαναστάτης ποιητής και οι ανεράδες του* (σ. 3-4).

⁵⁸ Βλ. *εδώ* σ. 87.

⁵⁹ Για την εφημερίδα *Πρωινή*, βλ. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=9114&-V=limmata>

Την περίοδο 1937-1944 εξέδωσε έντεκα ποιητικές συλλογές και ένα βιοματικό πεζό που αφορά τη στρατιωτική του εμπειρία στο Κυπριακό Σύνταγμα (τμήμα των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων) στην Αίγυπτο και την Παλαιστίνη κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με τίτλο *Δεκαπέντε μήνες δολοφόνος* (Σοφοκλέους, παρατίθεται στο Παναγιώτου, 2008: 3). Ο Παναγιώτου (2008: 42-43) αναφέρει ότι «αυτό το αντιπολεμικό κείμενο εκφράζει μια αυθεντική ευαισθησία που έρχεται να συναντήσει την τάση του διεθνούς τροτσικιστικού κινήματος που τόνιζε την ανάγκη συναδέλφωσης των εργατών πέρα από τους εθνικούς διαχωρισμούς του πολέμου». Το 1942 ο Χειμαρρίδης επέστρεψε στην Κύπρο μέσα σε ένα «κλίμα ταξικής συνειδητοποίησης και διέγερσης», σύμφωνα με τον Παναγιώτου (2008: 23). Ο ίδιος αναφέρει επίσης ότι η αντιφασιστική πολιτική τοποθέτηση του Χειμαρρίδη έγινε πιο ριζοσπαστική και, ταυτόχρονα, δείχνοντας την ευαισθησία του, άρχισε να αναπτύσσει μια κριτική στάση τόσο απέναντι στον πόλεμο όσο και απέναντι στους «ευκαιριακούς συμμάχους, τους αποικιοκράτες» (Παναγιώτου, 2008: 23-24). Τότε είναι που βρήκε, σύμφωνα με τον Παναγιώτου (2008: 24), «ένα πλαίσιο να παντρέψει την εργατική του κατάσταση με την ποιητική του έμπνευση» και έτσι «η εργατική τάξη, η συλλογικότητα των εργατών, το προλεταριάτο» διαμόρφωσαν «ένα νέο πάθος που παραμερίζει την μούσα της ποίησης και διαμορφώνει μια νέα μούσα - την μούσα της επανάστασης».

Από τον Αύγουστο έως τον Δεκέμβριο του 1945 εξέδωσε, με μεγάλες οικονομικές δυσκολίες, το μηνιαίο κοινωνιολογικό περιοδικό *Προλάτης* (συνολικά πέντε τεύχη) και από τον Σεπτέμβριο του 1947 έως τον Ιούλιο του 1949 εξέδιδε την εβδομαδιαία τροτσικιστική εφημερίδα *Εργάτης*. Ο Χειμαρρίδης συνέχισε να δημοσιεύει ποιήματά του τόσο στο περιοδικό *Προλάτης* όσο και στην εφημερίδα *Εργάτης*, με θεματικές κυρίως την κομμουνιστική επανάσταση, την εργατική τάξη και την κριτική στην ηγεμονική τάση εντός του κομμουνιστικού κινήματος. Η τελευταία

καταγεγραμμένη δημόσια πολιτική εμφάνιση του Χειμαρρίδη αποτελεί η σύλληψή του από τη βρετανική αστυνομία το 1952 κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων για την εκτέλεση του κομμουνιστή Νίκου Μπελογιάννη στην Ελλάδα (Παναγιώτου, 2008: 5).

Η πολιτική δράση του Χειμαρρίδη τον καθιστά ως μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του τροτσκιστικού, καθώς και ευρύτερα του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος στην Κύπρο τη δεκαετία του 1940. Ο Χειμαρρίδης αποτελούσε, σύμφωνα με τον Παναγιώτου (2017: 00:29:54), τον «εκπρόσωπο των γραπτών» του τροτσκιστικού κινήματος της εποχής στην Κύπρο. Μέσα από τις εκδόσεις του *Προλάτη* και του *Εργάτη* στάθηκε κριτικά τόσο απέναντι στον πατριωτισμό, την «εθνική ενότητα» και τα λαϊκά μέτωπα της Αριστεράς, όσο και στην Εθναρχία, την προοπτική της Ένωσης και τον εθνικισμό της Δεξιάς.

Ο Παναγιώτου (2008: 13-14) αναφέρει χαρακτηριστικά για την προσωπικότητα του Χειμαρρίδη πως:

Σαν άτομο ο ποιητής Χειμαρρίδης έχει δύο ευδιάκριτα, και σχετικά σταθερά, χαρακτηριστικά: είναι έντονα συναισθηματικός και ζει ένα είδος «έρωτα» με τις μούσες του - που φαίνονται να είναι δύο: η τέχνη/ποίηση και η επανάσταση, ή ευρύτερα οι ιδέες του «ανθρωπισμού», της δικαιοσύνης. Αυτές οι δύο μούσες μερικές φορές ανταγωνίζονται αλλά στο μυαλό του ποιητή μοιάζουν να είναι όπως την ανεράδα στο [ομώνυμο] ποίημα του Βασίλη Μιχαηλίδη⁶⁰ - ένα απρόσιτο πάθος, μια αναγκαία πηγή έμπνευσης που γίνεται πόνος. Η σχέση του Χειμαρρίδη σαν ατόμου που ζει στην φτώχεια και την εξαθλίωση της εργατικής τάξης με τις ανεράδες του μοιάζει με το σχόλιο του πρωταγωνιστή του

---

⁶⁰ Ο Βασίλης Μιχαηλίδης (1849-1917) θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Κύπριους ποιητές, βλ. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=7469&-V=limmata>

Ντοστογιέφσκι στο *Υπόγειο*⁶¹: «Όσο πιο μεγάλη επίγνωση είχα της ομορφιάς και των “υψηλότερων και των ομορφότερων” τόσο πιο βαθιά βυθιζόμουν μέσα στη λάσπη μου». [...] Βέβαια η πιο ενδιαφέρουσα σχέση του ποιητή με την κοινωνική συλλογικότητα είναι η πολιτική του στράτευση στην επαναστατική Αριστερά μέσα από την οποία βγαίνει από την απομόνωσή του και βρίσκει στην εξαθλίωση του ένα βαθύτερο ιστορικό νόημα. Εδώ το άτομο ταυτίζεται ουσιαστικά με την συλλογικότητα του προλεταριάτου/των εργατών, και η μούσα της επανάστασης γίνεται το κυρίαρχο πλαίσιο έκφρασης.

Η γλώσσα που χρησιμοποιούσε αρχικά ο Χειμαρρίδης στα ποιήματά του ήταν η ελληνική δημοτική, μια γλώσσα όμως που δεν ομιλούνταν στο περιβάλλον που ζούσε και εργαζόταν, καθώς ανάμεσα στους εργάτες επικρατούσε η κυπριακή. Έτσι, όπως παρατηρεί ο Παναγιώτου (2008: 15), η γλώσσα του Χειμαρρίδη άρχισε σταδιακά να τροποποιείται προς μια «πιο φωνητική γραφή» με αυξανόμενη χρήση κυπριακών εννοιών και εκφράσεων «σαν μια μορφή συμφιλίωσης του ποιητή με την καθημερινότητά του - στο περιθώριο της καλλιτεχνικής ελίτ». Ενδεικτικά παραδείγματα «φωνητικής γραφής» παρατηρούνται ήδη από την τρίτη ποιητική συλλογή, *Εκ του κατά Χατζηαβάτη Αγίου Ευαγγελίου* (1942), όπου ο Χειμαρρίδης θα υπέγραφε στο εξής τις ποιητικές συλλογές σαν «Τραγούδια που ταγραψε ο Γιώργης ο Χειμαρρίδης ο Εργάτης» (Παναγιώτου, 2008: 26). Από την όγδοη ποιητική συλλογή, *Πεινά ο Λαός* (1943) και έπειτα, ο Παναγιώτου (2008: 36) επισημαίνει «μια σαφή στροφή στην κυπριακή γλώσσα», με χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπως πιο πάνω, την υπογραφή των συλλογών, όπου η λέξη «Εργάτης» τροποποιήθηκε σε «Αργάτης⁶²». Ο Παναγιώτου (2008: 45-46) παρατηρεί στην ένατη ποιητική συλλογή με τίτλο *Πότε;* (1943), μια περαιτέρω γλωσσική μετατόπιση προς τη

⁶¹ Ντοστογιέφσκι, Φ. *Σημειώσεις από το υπόγειο*. Πρώτη έκδοση 1864.

⁶² Αρκάτης/αργάτης, ο εργάτης στην κυπριακή.

«ριζοσπαστική δημοτική» η οποία «εκφράζεται και με την κατάργηση των διφθόγγων ακόμα και στα ονόματα όπως Λεφκοσία». Η χρήση κυπριακού λεξιλογίου σε συνδυασμό με τη «φωνητική» «ανορθόδοξη ορθογραφία», όπως αναφέρεται από τον Παναγιώτου (2008: 46), «φέρνει ουσιαστικά τον ποιητή ακόμα πιο κοντά στην καθημερινότητα».

Στην έβδομη ποιητική συλλογή του Χειμαρρίδη, *Σύντροφοι κάψτε τα κάτεργα* (1943), εντοπίστηκε η πρώτη αναφορά στην κυπριακή λέξη *προλάτης* στο ομώνυμο ποίημά του, που όπως αναφέρθηκε σημαίνει «πρωτοπόρος». Ο Παναγιώτου (2008: 36) εικάζει ότι ο Χειμαρρίδης άντλησε το όνομα του τροτσκιστικού περιοδικού *Προλάτης*, που εξέδιδε το 1945, από το ποίημα που δημοσίευσε νωρίτερα. Στο 1ο τεύχος του *Προλάτη* (Αύγουστος 1945) δημοσιεύθηκε ένα ακόμα ποίημα με τον ίδιο τίτλο, ωστόσο φέρει ημερομηνία του Απριλίου του 1944 και φαίνεται πως αναφέρεται στο περιοδικό.

Οι δύο τελευταίες ποιητικές συλλογές του Χειμαρρίδη, *Merde!* και *Orosbu Hayat!* που εκδόθηκαν το 1944, αποτελούν, σύμφωνα με τον Παναγιώτου (2008: 55), «χαρακτηριστικές της ποίησής του». Αναφορικά με τους τίτλους των συλλογών, ο Παναγιώτου (2008: 55) σχολιάζει πως «τα σκατά/merde είναι από μια γλώσσα που εκπροσωπούσε το τότε πολιτιστικά ανώτερο, την Μούσα του ίσως», ενώ αντίθετα ο τίτλος της επόμενης συλλογής, που μεταφράζεται ως «Πουτάνα ζωή», επιλέχθηκε «από την ανατολή και έγινε ιδιαίτερα εκφραστικό», καθώς έκλεισε τον κύκλο των δημοσιευμένων ποιημάτων του με το ποίημα *Και πάντα σε μια πόρνη*, αφιερωμένο στην πόρνη-εργάτρια:

«-και πάλιν ο άκαρδος τροχός-
 μέσ' στη στυννά πικρή την αργατιά
 σ' εγύρισε, συμπληρωμένη
 «των αιώνων η Ανακύλησις» - νιτσειϊκή –

«το υπό Προφήτου ρηθέν» για νάν', Ελένη»

Ένα ακόμα ενδιαφέρον ποίημα του Χειμαρρίδη αφιερωμένο στην γυναίκα-εργάτρια είναι το ποίημα *Αυτά τα χέρια*, από την όγδοη ποιητική συλλογή *Πεινά ο Λαός* (1943). Το ποίημα αποτελεί έναν μονόλογο μιας ραφτεργάτριας, δηλαδή, σύμφωνα με τον Παναγιώτου (2008: 42), μια προσπάθεια έκφρασης του ποιητή «μέσα από την οπτική μιας γυναίκας εργάτριας»:

..πότε να ράβω τα ..λευκά σας

..τ' αγγελικά τα νυφικά,

ή τα μοδάτα, τα ..αγνά σας

τα καρπερά σας τα βρακιά

...

αυτά τα χέρια θε να ράψουν

με την κρινένια σας πετσιά,

-μέσα στο γαίμ', αφού τη βάψουν-

του Γδικιωμού Σημαία πλατειά.

Τέλος, ο Παναγιώτου αναφέρει ότι ο Χειμαρρίδης έμεινε γνωστός ως ο «εργάτης ποιητής», χωρίς φυσικά να ήταν ο μοναδικός που συνδύαζε αυτές τις δύο ιδιότητες, αλλά όντας ο μοναδικός ο οποίος «σπούδασε και θα μπορούσε να ακολουθήσει μια άλλη μεσοαστική καριέρα [σαν δάσκαλος, δημοσιογράφος ή απλά υπάλληλος κάπου] αλλά παρέμεινε στην εργατική τάξη συνεχίζοντας ταυτόχρονα να γράφει και να διαβάζει σαν διανοούμενος» (2008: 58).

6.1.3 Οικονομικά, συνδρομές

Η τιμή κάθε μεμονωμένου φύλλου ανερχόταν σε ένα γρόσι, ένα σύνθητες κόστος για τα φύλλα των εφημερίδων της εποχής, είτε επρόκειτο για καθημερινές είτε εβδομαδιαίες εκδόσεις, όπως ο *Εργάτης*. Παράλληλα, προσφερόταν η δυνατότητα «χρονιάτικης» και εξάμηνης συνδρομής, για

τους συνδρομητές εντός Κύπρου δέκα και πέντε γρόσια αντίστοιχα. Στο 53^ο φύλλο (19 Σεπτεμβρίου 1948) ανακοινώθηκε η ολοκλήρωση του πρώτου έτους κυκλοφορίας του *Εργάτη* και υπενθυμίστηκε στους συνδρομητές η ανάγκη ανανέωσης των συνδρομών τους, παρουσιάζοντας και τιμές συνδρομών εκτός Κύπρου με την ίδια αναλογία διάρκειας και κόστος δεκαπέντε και οχτώ γρόσια αντίστοιχα. Δεν υπάρχει ακριβής εικόνα για τον αριθμό των συνδρομητών. Ωστόσο, σχετικές πληροφορίες που εντοπίστηκαν σποραδικά σε δημοσιεύματα της εφημερίδας είναι ότι ο *Εργάτης* εξέδιδε 2000 αντίτυπα για κάθε φύλλο⁶³, αποστελλόταν σίγουρα μέχρι το 11^ο φύλλο⁶⁴ (1 Δεκεμβρίου 1947) στους συντρόφους τους του ΚΔΚΕ⁶⁵ στην Ελλάδα και αποστελλόταν χωρίς χρέωση «σε όλες τις Συντεχνίες, τους Μορφωτικούς Συλλόγους, τις Αγροτικές Οργανώσεις, τα αθλητικά Σωματεία κλπ⁶⁶».

Επιπλέον, σύμφωνα με μαρτυρία του Α.Κ., για ένα περιστατικό κλοπής μερικών αντιτύπων του *Εργάτη*, φαίνεται ότι μέλος της οργάνωσης από τη Λάρνακα είχε χρεωθεί πενήντα αντίτυπα και κλάπηκαν τα τελευταία επτά που προορίζονταν για να δοθούν «στους τακτικούς» όπως αναφέρεται (*Εργάτης*, 5 Ιανουαρίου 1948). Στο 10^ο φύλλο (24 Νοεμβρίου 1947) αναφέρεται πως «ούτε ένας αντιδραστικός δεν γράφτηκε συνδρομητής στον “*Εργάτη*” [...] το ίδιο δεν συμβαίνει με τον “*Δημοκράτη*⁶⁷” όπου το 1/3 των συνδρομητών είναι αστοί της αντίδρασης⁶⁸», δείχνοντας πως ο *Εργάτης* διοχετευόταν μόνο σε εργατικούς κύκλους.

Με σχετική ασφάλεια μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο *Εργάτης* κυκλοφορούσε στους εργατικούς και συντεχνιακούς κύκλους. Πιθανότατα λοιπόν οι οργανωμένοι εργάτες που είχαν πρόσβαση

⁶³ *Εργάτης* (13), 15 Δεκεμβρίου 1947

⁶⁴ *Εργάτης* (20), 2 Φεβρουαρίου 1948.

⁶⁵ Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα Ελλάδας (4^η Διεθνής).

⁶⁶ *Εργάτης* (60), 7 Νοεμβρίου 1948.

⁶⁷ Δημοσιογραφικό όργανο της ΚΕ του ΑΚΕΛ.

⁶⁸ *Εργάτης* (10), 25 Νοεμβρίου 1947.

στην έκδοση διέδιδαν σε κύκλους γνώριμων ομοϊδεατών τους εντός και εκτός Κύπρου, είτε δωρεάν είτε συνδρομητικά. Συμπληρωματικά, στο 77^ο φύλλο (1 Μαρτίου 1949) δημοσιεύθηκε επιστολή από το Ινστιτούτο Κοινωνιολογικής Ιστορίας του Άμστερνταμ με αποστολέα τον καθηγητή ιστορίας N. W. Posthumus, ο οποίος έγραφε πως κάποιος φίλος του του προμήθευε κατά διαστήματα την εφημερίδα. Ο καθηγητής είχε επτά φύλλα και στην επιστολή ζητούσε και τα υπόλοιπα, χωρίς όμως να έχει τη δυνατότητα να πληρώσει τη συνδρομή. Έλπριζε, τους έγραφε, πως «εχτιμάτε τη σπουδαιότητα, του πως θάχετε το έντυπό σας σ' ένα κέντρο κοινωνιολογικής έρευνας». Στο δημοσίευμα δεν αναφέρεται αν τελικά του απεστάλησαν, παρά μόνο ότι είχαν αργήσει να δημοσιεύσουν την επιστολή του Posthumus επειδή δεν είχαν βρει κάποιον να τη μεταφράσει. Δεν γνωρίζουμε το δίκτυο των προσώπων που συνέδεαν τους Κύπριους Τροτσκιστές με τον Nicolaas Wilhelmus Posthumus (1880-1960), ο οποίος είχε ιδρύσει το 1935 το Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). Ο Posthumus ήταν πρωτοπόρος της οικονομικής ιστορίας στην Ολλανδία και αφιερώθηκε στη διάσωση αρχείων από τα εργατικά κινήματα και εταιρείες. Στη δεκαετία του 1930, επικεντρώθηκε στη διάσωση υλικού από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη λόγω της ανόδου του Χίτλερ, θεωρώντας ότι αυτά τα αρχεία ήταν κρίσιμα για την επιστημονική έρευνα και έπρεπε να διασωθούν (International Institute of Social History⁶⁹).

Ο *Εργάτης* δεν παραχωρούσε χώρο σε διαφημίσεις, με μοναδική εξαίρεση το 1^ο φύλλο όπου υπάρχουν τρεις, για το τσάι «Χόρνιμαν», μια από τις παλαιές αγγλικές εταιρίες εμπορίου τσαγιού (Horniman's Tea Company, έτος ίδρυσης 1826), την υπηρεσία μεταφορών KOMMER-COMMER, μια βρετανική εταιρία επαγγελματικών οχημάτων (έτος ίδρυσης 1905, στην αρχή ως Commercial Car Company η οποία υπήρχε μέχρι το 1979), και τις βαλίτσες του εργοστασίου «Κωστέα» στη

---

⁶⁹ Περισσότερα για το IISG (IISH στα αγγλικά), βλ. <https://iisg.amsterdam/en/about/history/detailed-history-iish>

Λευκωσία. Στη συνέχεια, υπό τη μορφή ανακοινώσεων, συχνά οι αναγνώστες ενημερώνονταν για τη διαθεσιμότητα των τευχών του περιοδικού *Προλάτης*⁷⁰, τροτσκιστικών βιβλίων, φύλλων της *Εργατικής Πάλης* και άλλων σχετικών στο Γενικό Πρακτορείο Τύπου. Μια ενδιαφέρουσα πληροφορία που δημοσιεύεται στο 63ο φύλλο (26 Νοεμβρίου 1948) αφορά την προσπάθεια συγκρότησης μαρξιστικής βιβλιοθήκης, προφανώς για ευρεία, στο μέτρο του δυνατού, χρήση. Διαβάζουμε: «η Σ.Ε. του *Εργάτη* μοχθώντας για την πιο πέρα μόρφωση του προλεταριάτου αγόρασε με κάθε θυσία» μια λίστα από «δυσεύρετα πια κομμουνιστικά βιβλία».

Οικονομικά, ο *Εργάτης* στηριζόταν, όπως γραφόταν, «απάνω στο ξερό προλεταριακό μεροκάματο και των συντακτών και των μετρημένων κομματικών και συμπαθούντων αναγνωστών του⁷¹». Με άλλα λόγια, η οικονομική κατάσταση του *Εργάτη* εξαρτιόταν άμεσα από το γεγονός ότι δεν υπήρχαν έμμισθοι δημοσιογράφοι, από την οικονομική δυνατότητα των πιθανών αγοραστών του να στηρίξουν την έκδοση, καθώς και από τα επίπεδα ανταπόκρισης των εργατών στις τροτσκιστικές ιδέες σε μια πολιτικά πολωμένη περίοδο. Παρ' όλα αυτά, κατά τη διάρκεια της τετράμηνης απεργίας των μεταλλωρύχων η εφημερίδα αφιέρωσε τα έσοδα δύο φύλλων (του 21^{ου} και του 25^{ου}, 9 Φεβρουαρίου και 6 Μαρτίου 1948) και στο 31^ο φύλλο (19 Απριλίου 1948) ανακοινώθηκε πως από τις πωλήσεις μαζεύτηκαν έξι λίρες και προσφέρθηκαν στο απεργιακό ταμείο. Κάθε φορά που ο *Εργάτης* δεχόταν ή πρόσφερε κάποιο χρηματικό ποσό το ανακοίνωνε μαζί με ένα μικρό αναλυτικό πίνακα του συνόλου των δωρεών ανά πόλη ή το σύνολο των προσφορών για τον εκάστοτε σκοπό. Η δύσκολη, όμως, οικονομική κατάσταση του δημοσιογραφικού οργάνου φαίνεται ότι κλιμακώθηκε στα τέλη του 1948 καθώς στο 60^ο φύλλο (7 Νοεμβρίου 1948) γίνεται λόγος για μπόϊκοτάζ σε βάρος του *Εργάτη* από τους «πράχτορες» του

⁷⁰ *Εργάτης* (4), 13 Οκτωβρίου 1947.

⁷¹ *Εργάτης* (67), 25 Δεκεμβρίου 1948.

ΑΚΕΛ, οι οποίοι εξανάγκαζαν τις Οργανώσεις και τα Σωματεία που τους αποστελλόταν δωρεάν η εφημερίδα να την επιστρέφουν στον εκδότη, κάτι που πιθανό να επηρέασε τη δημοτικότητά του. Στο 78^ο φύλλο (9 Μαρτίου 1949) γίνεται έκκληση για έκτακτη οικονομική ενίσχυση, όπου διαβάζουμε: «νανοίξουμε όλοι εράνους, για τον “Εργάτη” μας» επειδή αντιμετώπιζε «θανάσιμες οικονομικές δυσκολίες». Στο 91^ο φύλλο (12 Ιουνίου 1949) ανακοινώθηκε ότι από τις τέσσερις μεγάλες πόλεις (Λευκωσία, Αμμόχωστο, Λάρνακα και Λεμεσό), το σύνολο των εισφορών ανήλθε σε κάτι παραπάνω από τέσσερις λίρες, ποσό που απ’ ότι φαίνεται δεν μπόρεσε να κρατήσει τον *Εργάτη* σε κυκλοφορία.

6.1.4 Η ύλη του εντύπου

Στην εφημερίδα υπάρχει μόνο μία σταθερή στήλη, η οποία περιέχει καυστικό σχολιασμό της επικαιρότητας, καλύπτοντας κυρίως περιστατικά της τρέχουσας πολιτικής και κριτική σε δηλώσεις και γεγονότα. Μέχρι το 65^ο φύλλο (12 Δεκεμβρίου 1948) έχει τον τίτλο «Με μαρξιστικό φακό», στα φύλλα 66 έως 71 (19 Δεκεμβρίου 1948 έως 21 Ιανουαρίου 1949) έγινε «Με τροτσκιστικό νυστέρι» και, στη συνέχεια, μετονομάστηκε σε «Τα οδοφράγματά μας», τίτλος που διατηρήθηκε μέχρι το τέλος της κυκλοφορίας. Η αλλαγή της ονομασίας της στήλης αντικατοπτρίζει την κλιμάκωση των γεγονότων και την οξύτητα της κριτικής στάσης της συντακτικής ομάδας απέναντι στις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, όπως οι απεργίες του 1948. Συγκεκριμένα, η απεργία των οικοδόμων, η οποία διήρκησε σχεδόν τέσσερις μήνες, έληξε στις 18 Δεκεμβρίου του 1948, δηλαδή μία ημέρα πριν από το φύλλο στο οποίο η στήλη με τίτλο «Με μαρξιστικό φακό» μετονομάστηκε σε «Με τροτσκιστικό νυστέρι».

Οι κύριες κατηγορίες των άρθρων που δημοσιεύονταν στον *Εργάτη* αποτελούν κοινωνικοπολιτικά και ιδεολογικά άρθρα κριτικής και ενημέρωσης με επίκεντρο την Κύπρο, όπως κριτική στο ΑΚΕΛ, την ΠΕΟ, την Εθναρχία, την Ένωση, τη Διασκεπτική καθώς και άρθρα για τις απεργιακές κινητοποιήσεις. Επιπλέον, δημοσιεύονταν θεωρητικά επαναστατικά κείμενα κυρίως του Τρότσκι, του Λένιν και των κομματικών οργάνων της Δ΄ Διεθνούς, ενισχύοντας το ιδεολογικό περιεχόμενο της εφημερίδας. Σημαντική είναι επίσης η κάλυψη των διεθνών εξελίξεων μέσω ανταποκρίσεων, όπως του Ελληνικού Εμφυλίου, των εξελίξεων στη Γιουγκοσλαβία, τη Τσεχοσλοβακία, τη Σοβιετική Ένωση, σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης και της Αμερικής, καθώς και σε αποικίες του βρετανικού στέμματος. Παράλληλα αναδημοσιεύονταν άρθρα από συνεργαζόμενα έντυπα και οργανώσεις εκτός Κύπρου όπως η *Εργατική Πάλη*⁷² όργανο του ΚΔΚΕ (4^η Διεθνής Ελλάδας), η *Vérité*⁷³ όργανο του ΚΔΚ Γαλλίας, η *Κολ Χαμά'αματ* όργανο της 4^{ης} Διεθνούς στην Παλαιστίνη⁷⁴, το τροτσκιστικό περιοδικό των Ινδιών *Σπίθα*⁷⁵, καθώς και τα όργανα της Δ΄ Διεθνούς. Επιπλέον, δημοσιεύονται αρκετά επαναστατικά ποιήματα, κυρίως του Γιώργη Χειμαρρίδη, αλλά και άλλων όπως του «Καθρέφτη» και, τέλος, στα φύλλα 17 και 20 (12 Ιανουαρίου και 2 Φεβρουαρίου 1948) εμφανίζονται τραγούδια του Δημοκρατικού Στρατού.

Η οργάνωση με την οποία φαίνεται να διατηρούσαν την πιο στενή σχέση είναι το ΚΔΚΕ, καθώς φαίνεται πως επικοινωνούσαν αρκετό καιρό πριν την έκδοση του *Εργάτη*. Στο 73^ο φύλλο (6

---

⁷² Για την *Εργατική Πάλη*, βλ. Δρούλια, Λ., & Κουτσοπανάγου, Γ. (Επιμ.). (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974: Εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*: Τόμος Α΄: Εισαγωγικά κείμενα, Α-Δ. (σ. 42). Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ανάκτηση από <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/16634>

⁷³ Η *Vérité*, δημοσιογραφικό μέσο των Γάλλων Τροτσκιστών, άρχισε να εκδίδεται τον Αύγουστο του 1929.

⁷⁴ Η *Kol Hama'amad (Voice of the Class - ܟܘܠ ܚܡܐܡܐܕ)* όργανο της Επαναστατικής Κομμουνιστικής Λίγκας της Παλαιστίνης, Τμήμα της Τέταρτης Διεθνούς ήταν εφημερίδα που εκδιδόταν από το τροτσκιστικό κόμμα Revolutionary Communist League (RCL) στην Παλαιστίνη τις δεκαετίες του 1930 και 1940. Το κόμμα ιδρύθηκε από Γερμανοεβραίους οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην Παλαιστίνη και η εφημερίδα εκδιδόταν στα εβραϊκά. Για το κόμμα και την εφημερίδα, βλ. <https://www.internationalist.org/stream1948.html>

⁷⁵ Για το τροτσκιστικό κίνημα στην Ινδία και την Κεϋλάνη (Σρι Λάνκα), βλ. Ervin, C. W. (2006). *Tomorrow is ours: the Trotskyist movement in India and Ceylon, 1935-48*. Social Scientists' Association.

Φεβρουαρίου 1949) υπάρχει αναφορά στην πρώτη σελίδα που λέει πως οι Κύπριοι Τροτσκιστές εξέφρασαν αρχικά τη διαφωνία τους αναφορικά με τη Διασκεπτική, μέσω της παράνομης εφημερίδας του ΚΔΚΕ, *Διεθνιστής* και του οργάνου του την *Εργατική Πάλη* «από την πρώτη κιόλας στιγμή», δύο μήνες δηλαδή πριν την κυκλοφορία του *Εργάτη*, καθώς η Διασκεπτική, στην οποία θα γίνει αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο, εξαγγέλθηκε στις αρχές Ιουλίου 1947 (Πρωτοπαπάς, 2012: 423). Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο για τη σχέση των δύο οργανώσεων ξεκινά στο 20^ο φύλλο (2 Φεβρουαρίου 1948) σε ένα σχόλιο με τίτλο «Πώς μας κρίνει το κόμμα μας της Ελλάδας», όπου ο Γ. Δ. εκ μέρους του ΚΔΚΕ συγχαίρει τον Χειμαρρίδη για την πορεία προς τη «νόμιμη εμφάνιση και ίδρυση του κόμματος στην Κύπρο» την ίδια στιγμή που του ανακοινώνει πως «αυτή τη στιγμή που σας γράφω περνάμε στην παρανομία. Το κόμμα μας διαλύεται από το κράτος και περνάμε στην παράνομη δράση.» Στο επόμενο φύλλο ανακοινώθηκε ότι «η *Εργατική Πάλη* εξακολουθεί να εκδίδεται παράνομα» παρά την «αφάνταστη φασιστική τρομοκρατία» και από το 22^ο (16 Φεβρουαρίου 1948) μέχρι το 45^ο φύλλο (25 Ιουλίου 1948), η δεύτερη σελίδα ήταν αφιερωμένη εξολοκλήρου, ή στο μεγαλύτερο μέρος της, στην *Εργατική Πάλη* και σε «ύλη και ανταποκρίσεις από τους συντρόφους στην Ελλάδα [...] για να εξυπηρετήσουμε το εργατικό κίνημα της Ελλάδας». Την ίδια περίοδο παρατηρήθηκε η πλήρης απουσία ποιημάτων, η εμφανής μείωση των θεωρητικών κειμένων και ειδικά στα φύλλα 22-36 οι θεματολογίες περιορίστηκαν στις εξελίξεις της απεργίας των μεταλλωρύχων, τις εξελίξεις στον Ελληνικό Εμφύλιο και σε μικρότερο βαθμό στη διεθνή επικαιρότητα.

6.1.5 Γλώσσα του εντύπου

Ο *Εργάτης*, σε αντίθεση με την πλειονότητα του Τύπου της εποχής, εκδιδόταν στην ελληνική κοινή δημοτική γλώσσα με στοιχεία κυπριακής. Κάνοντας αναφορά στο ευαίσθητο για δεκαετίες,

ιδιαίτερα στον 20ό αιώνα, γλωσσικό ζήτημα, επεσήμαινε την «πολιτική στράτευση» της γλώσσας και του Τύπου⁷⁶, την πολιτικοποίησή του: «κομμουνισμός και δημοτικισμός είναι το ένα και το αυτό», του προλεταριάτου η «ζωντανή δικιά του» γλώσσα (*Εργάτης*, 23 Φεβρουαρίου 1948). Η ανάγκη για έκφραση στη δημοτική έφτασε σε πολλά σημεία να αφαιρεί το τελικό «ν» ακόμα και σε λέξεις όπως «καθήκον» που εμφανίζεται κάθε φορά ως «καθήκο». Αξίζει να σημειωθεί ακόμη ότι σε πολλά σημεία εμφανίζονται γλωσσικές εκδοχές, τις οποίες ο Παναγιώτου (2008: 45-46) ονομάζει «ανορθόδοξη ορθογραφία» που χαρακτήριζε την ποιητική γραφή του Χειμαρρίδη από το 1943 και την 9^η ποιητική συλλογή «Πότε;». Πρόκειται για ένα είδος «ριζοσπαστικής» δημοτικής η οποία εκφράζεται με την κατάργηση των διφθόγγων και την απλοποίηση της ορθογραφίας λέξεων και ονομάτων. Μερικά παραδείγματα: «αφτές», «εφκαιρία», «τελεφταίο», οι μήνες «Άβγουστος» και «Σεπτέβρης» που εμφανίζονται στο 77^ο φύλλο (1 Μαρτίου 1949), η γραφή της πόλης ως «Λεφκοσία» αντί για Λευκωσία ήδη από το 1^ο φύλλο (22 Σεπτεμβρίου 1947) και τέλος, η λέξη «δέφτερος» στο 69^ο φύλλο (9 Ιανουαρίου 1949).

Η χρήση, όπως αναφέρεται, της «λαϊκιάς γλώσσας» που μπορούσε καλύτερα να καταλάβει και να εκφραστεί ο λαός, δείχνει αφενός την πρόθεση της οργάνωσης να επικοινωνήσει και να αλληλεπιδράσει με την τάξη της και, αφετέρου, την τάση για ιδεολογική συνέπεια. Παρόλο που η υποστήριξη της δημοτικής ήταν χαρακτηριστικό των πρώτων κομμουνιστικών κύκλων και γενικότερα των προοδευτικών, η εφημερίδα *Δημοκράτης*, όργανο της ΚΕ του ΑΚΕΛ, ξεκίνησε να εκδίδεται ολόκληρη στη δημοτική μόλις στα τέλη του Φεβρουαρίου 1948 (*Εργάτης*, 23 Φεβρουαρίου 1948).

---

⁷⁶ Βλ. Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2008.

6.1.6 Στόχοι του *Εργάτη*

Μέσα από τη δράση της, η εφημερίδα επιδίωκε την εφαρμογή ενός ενιαίου εργατικού μετώπου προωθώντας τον αγώνα για τη συνδικαλιστική ενοποίηση των «Παλιών», των «Νέων» και των «Τούρκικων» συντεχνιών, καθώς και την ένταξη των εργατών που βρίσκονταν εκτός συνδικάτων, υπό μια μαχητική συνδικαλιστική ηγεσία, που θα προωθούσε παναπεργίες διαρκείας. Παράλληλα, αγωνιζόταν για την υπεράσπιση των δημοκρατικών ελευθεριών των εργατών και ενάντια στην υποταγή στη ρεφορμιστική και γραφειοκρατική ηγεσία του συνδικαλιστικού κινήματος. Υποστήριζε τα μεροκάματα βάσει του τιμαριθμικού δείκτη της ΠΕΟ και όχι της Κυβέρνησης⁷⁷, 40ωρη εβδομαδιαία εργασία, ισότητα μισθών εργατών και εργατριών, τον εργατικό έλεγχο στην παραγωγή και την κοστολόγηση των βασικών αγαθών, άδειες με απολαβές, και επίδομα ανεργίας. Ειδικά στον αγροτικό τομέα, η εφημερίδα στόχευε στην ενοποίηση των διασπασμένων αγροτικών δυνάμεων με την εργατική τάξη για την κοινωνική και εθνική απελευθέρωση της Κύπρου (*Εργάτης*, 22 Σεπτεμβρίου 1947). Όπως γραφόταν στο ίδιο φύλο, στόχος της εφημερίδας ήταν να «ξεσκεπάσει όσους εξυπηρετούν ιδιοτελείς σκοπούς» και οδηγούν «τους καταπιεσμένους σε αδιέξοδα», καθώς και να καθοδηγήσει και να δια φωτίσει την εργατική τάξη της Κύπρου στον δύσκολο, αλλά απαραίτητο δρόμο προς την πολιτική και κοινωνική ελευθερία, με τελικό σκοπό την παγκόσμια απελευθέρωση όλων των καταπιεσμένων λαών.

Η οργάνωση πίστευε πως στην Κύπρο δεν μπορούσε να επικρατήσει η δικτατορία του προλεταριάτου, αν δεν είχε ήδη επικρατήσει η Επανάσταση στις «πιο σπουδαίες βιομηχανικά χώρες, σαν τη Μεγάλη Βρετανία, τις Ενωμένες Πολιτείες της Αμερικής, τη Γαλλία, τη Γερμανία κλπ». Ταυτόχρονα, οι παγκόσμιες συνθήκες χαρακτηρίζονταν «υποκειμενικά μη ώριμες» καθώς η

---

⁷⁷ *Εργάτης* (20), 2 Φεβρουαρίου 1948.

ηγεσία του παγκόσμιου προλεταριάτου ήταν «οππορτουνιστική, συνθηκολόγα και προδοτική⁷⁸». Απέρριπτε κατηγορηματικά την Ένωση, την οποία χαρακτήριζε αντιμαρξιστική, σοβινιστική και ανώφελη⁷⁹ για τον κυπριακό λαό καθώς θα οδηγούσε απλώς σε αλλαγή καταπιεστών. Αντιπρότεινε την εγκαθίδρυση των «Ενωμένων Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών της Μέσης Ανατολής», ως απάντηση στον ξένο ζυγό και τους ντόπιους εκμεταλλευτές όπως αναφέρεται στο καταστατικό του Τροτσκιστικού Κόμματος Κύπρου (*Εργάτης*, 23 Ιανουαρίου 1949). Στήριζε τη διεθνή συνεργασία με τους καταπιεζόμενους λαούς ενάντια στον ιμπεριαλισμό και τόνιζε την ανάγκη για κοινό αγώνα με άλλες αποικίες όπως η Παλαιστίνη και η Αίγυπτος, καθώς και με το προλεταριάτο των πιο προχωρημένων βιομηχανικά κρατών της Δύσης, με στόχο την πλήρη ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη (*Εργάτης*, 22 Σεπτεμβρίου 1947).

6.2 Το Τροτσκιστικό Κόμμα Κύπρου μέσα από την εφημερίδα *Εργάτης*

Σε αντίθεση με το ΑΚΕΛ, οι Κύπριοι Τροτσκιστές, όπως αναφέρεται στον *Εργάτη* (10 Μαΐου 1948), δρούσαν κυρίως ως οργανωμένη παράταξη εντός των συντεχνιών και των εργατικών ενώσεων. Φαίνεται πως εξαιτίας αυτού δεν κατόρθωσαν να έχουν ιδιαίτερη απήχηση στην κοινωνία, είχαν όμως επαφή με τα συνδικάτα, οργανωμένους εργάτες εντός αυτών και περιορισμένη επιρροή σε άλλους εργάτες και ευρύτερα στο συνδικαλιστικό κίνημα. Όπως αναγνώριζαν και οι ίδιοι, ήταν μια μειοψηφία που δεν είχε τη δύναμη να επηρεάζει το ευρύτερο εργατικό κίνημα, ωστόσο επιδίωκαν ευρύτερες εργατικές συμμαχίες. Παρά τα συνεχή καλέσματα των Τροτσκιστών για συνεργασία στη βάση ενιαίου εργατικού μετώπου, το ΑΚΕΛ αρνήθηκε πεισματικά κάθε επαφή μαζί τους σε κάθε επίπεδο και ταυτόχρονα προσπάθησε να τους

⁷⁸ *Εργάτης* (63), 28 Νοεμβρίου 1948.

⁷⁹ *Εργάτης* (3), 6 Οκτωβρίου 1947.

απομονώσει συχνά διασύροντάς τους. Χαρακτηριστική είναι η ομιλία του Ζιαρτίδη στη Συνέλευση Συντεχνιών Λάρνακας στις 24 Νοεμβρίου 1947 με θέμα «οι Τροτσκιστές και ο ρόλος τους μέσα στο εργατικό κίνημα⁸⁰». Στην ομιλία, καθώς γραφόταν στον *Εργάτη*, τους εγκαλεί ως «χαφιέδες», «μανδρόσκυλλα» και «σαμποταριστές του εργατικού κινήματος», για να πείσει τους ακροατές του ότι οι Τροτσκιστές «είναι όργανα της αντίδρασης και σκοπός τους είναι το σαμποτάρισμα του εργατικού κινήματος και η προδοσία της εργατικής τάξης». Από την πλευρά τους, στους ίδιους τόνους αναφέρονταν στον Γενικό Γραμματέα της ΠΕΟ, με συνήθεις στους κομματικούς κύκλους της εποχής εκφράσεις και χαρακτηρισμούς: ο Ζιαρτίδης είναι

ένας άσημος σταλινικός ηγέτης, που κακή τη μοίρα βρίσκεται σήμερα επικεφαλής του συντεχνιακού κινήματος, άνθρωπος που πρώτα από όλα δεν κατέχει τη στοιχειώδη μαρξιστική μόρφωση, επιστρατεύτηκε από τους σταλινικούς για να εκτελέσει το ποταπό έργο του υβριστή, του συκοφάντη, και του συσκοτιστή (*Εργάτης*, 29 Δεκεμβρίου 1947).

Οι Τροτσκιστές ζήτησαν από τον Ζιαρτίδη να τους παραχωρήσει την ομιλία για να τη δημοσιεύσουν στα επόμενα φύλλα «λέξη προς λέξη⁸¹». Αν και τους υποσχέθηκε πως θα το πράξει, μέχρι το 13^ο φύλλο (*Εργάτης*, 15 Δεκεμβρίου 1947) ο Ζιαρτίδης δεν την είχε αποστείλει. Έτσι, σε άρθρο κριτικής με τίτλο «Προκαλούμε τον ΓΓ της ΠΕΟ να δημοσιέψει τη διάλεξη για τους Τροτσκιστές», δημοσίευσαν παράλληλα και την απάντηση που τους είχε δώσει η ΠΕΟ, στην οποία αναφέρονταν οι λόγοι που αποφασίστηκε να μην παραχωρηθεί η ομιλία στον *Εργάτη*. Στην απάντηση γράφει ότι η παραχώρηση της ομιλίας στον *Εργάτη*, όπως θεωρούσε η ΠΕΟ, «θα ήταν ασυμβίβαστη με την εχθρική και αντεργατική στάση της εφημερίδας [...] απέναντι στις Συντεχνίες» και πως η ηγεσία της ΠΕΟ είχε αποφασίσει να μην δημοσιευθεί σε καμία εφημερίδα

⁸⁰ *Εργάτης* (12), 8 Δεκεμβρίου 1947.

⁸¹ *Εργάτης* (13), 15 Δεκεμβρίου 1947.

πριν κυκλοφορήσει πρώτα σε μπροσούρα. Ακόμα και αν δεν ήταν το επίκεντρο της ομιλίας του Ζιαρτίδη οι Τροτσκιστές, η άρνηση της ΠΕΟ να δώσει προς δημοσίευση την ομιλία υποδεικνύει, έστω σε κάποιο βαθμό, ότι η ηγεσία της ΠΕΟ και του ΑΚΕΛ τους υπολόγιζε σαν απειλή. Ουσιαστικά όμως, η αντιτροτσκιστική ρητορική ήταν απλά λόγια που χαρακτηρίζονταν από διαστρεβλώσεις και άλματα λογικής, συχνά χωρίς πραγματικά επιχειρήματα, ώστε να περιθωριοποιηθούν οι Τροτσκιστές από τα εργατικά στρώματα, όπου έβρισκαν το σημαντικότερο ακροατήριο. Άλλωστε δεν στόχευαν σε όλη την κοινωνία. Σε αντίθεση με το «πλατύ» και «λαϊκό» ΑΚΕΛ, οι Τροτσκιστές φαίνεται πως ενδιαφέρονταν να ακούσουν τους εργάτες και να ακουστούν από αυτούς.

Οι Τροτσκιστές αναφέρουν πως η ηγεσία του ΑΚΕΛ και της ΠΕΟ τούς επιτίθεται καταλογίζοντας τους κατηγορίες όπως «αντεπαναστάτες», «πράκτορες της αντίδρασης», «προδότες» και άλλα (*Εργάτης*, 10 Μαΐου 1948), επειδή φοβούνται μη χάσουν τις «θέσεις και τις παραθέσεις⁸²» που δημιούργησαν χτίζοντας μια νέα γραφειοκρατία που ήθελε να διαχειρίζεται τις εργατικές διεκδικήσεις με τις λιγότερες δυνατές εντάσεις και τη μικρότερη πιθανότητα ρήξης. Τους κατηγορούσαν ουσιαστικά για «μικροαστισμό» και πως οι σκοποί τους, μεταξύ άλλων, ήταν να αποκτήσουν αυτοκίνητα και να κτίσουν «κανένα σπιτάκι εκ των οικονομιών⁸³» τους. Στους ισχυρισμούς πως οι Τροτσκιστές είναι διασπαστές της εργατικής τάξης, οι ίδιοι απαντούσαν ως εξής:

δεν είναι οι Τροτσκιστές που έγιναν η αφορμή να διασπαστούν οι συντεχνίες και να δημιουργηθούν οι «νέες συντεχνίες» και οι «τούρκικες» αλλά εσείς οι σταλινικοί με την εθνική ταχτική σας. Δεν είναι οι Τροτσκιστές που έγιναν αφορμή να υπάρχουν σήμερα δύο

⁸² *Εργάτης* (15), 29 Δεκεμβρίου 1947.

⁸³ *Εργάτης* (12), 8 Δεκεμβρίου 1947.

αγροτικές οργανώσεις, αλλά σεις οι σταλινικοί [...] δεν είμαστε εμείς που προδώσαμε τον απεργιακό αγώνα της ΚΕΟ (Κυπριακή Εταιρία Οίνων⁸⁴) με μια δική σας «διευθέτηση» [...] Δεν Είμαστε εμείς που δέσαμε χειροπόδαρα τους μεταλλωρύχους με την εταιρεία της ΚΜΕ (Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρία, έτος ίδρυσης 1914) με ένα «σύμφωνο» «μη επιθέσεως» για 2 ολόκληρα χρόνια. Εμείς τι φωνάζαμε τότε; Τιμαριθμικά μεροκάματα.

Παραδείγματα όπως η απεργία της ΚΕΟ, η συμμετοχή τους στη Διασκεπτική αφού πρώτα είχαν ζητήσει από την Δεξιά συμμαχία με επικεφαλής την Εκκλησία (Αλέκου, 2022), η στάση στη Διασκεπτική που χρειαζόταν «να πάρουν την άδεια⁸⁵» από τους Βρετανούς για να προτείνουν εναλλακτική Αυτοκυβέρνησης, σχημάτιζαν την εικόνα μιας ηγεσίας που αφενός θέλει να θεωρείται πρωτοπόρα στους εργατικούς αγώνες, αφετέρου όμως έτεινε πολύ συχνά στο συμβιβασμό, τον κατευνασμό και την παθητικότητα. «Οι εργάτες βλέπουν τι γίνεται στις συντεχνίες» και «βλέπουν ποιος παλεύει για το δίκιο τους», έλεγαν οι Τροτσκιστές στην προσπάθεια τους να «ξεσκεπάσουν» τη «σταλινική» ηγεσία της ΠΕΟ και του ΑΚΕΛ.

Οι Τροτσκιστές δημοσίευαν άρθρα σχετικά με τις προθέσεις τους για τη δημιουργία επαναστατικού κόμματος από τα μέσα Δεκεμβρίου 1947. Πιο συγκεκριμένα, πρώτη φορά εμφανίστηκε άρθρο με τον τίτλο «Εμπρός για το Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου» στο 13^ο φύλλο (5 Δεκεμβρίου 1947), όπου καλώντας στη δημιουργία του νέου κόμματος, άσκησαν κριτική στο κάλεσμα του ΑΚΕΛ για «μαζική εγγραφή μελών» στον Εθνικό Απελευθερωτικό Συνασπισμό (ΕΑΣ⁸⁶, διάδοχο σχήμα της Παράταξης Εθνικής Συνεργασίας - ΠΕΣ από τον Δεκέμβριο του 1947), όταν ιδρύθηκε ως συνασπισμός λαϊκού μετώπου τον ίδιο μήνα από το

⁸⁴ Η εταιρία ιδρύθηκε το 1927. Ιδιοκτήτης σήμερα του Ομίλου ΚΕΟ είναι η Εκκλησία της Κύπρου με διαχειρίστρια την Αρχιεπισκοπή Κύπρου. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=45139&-V=limmata>

⁸⁵ *Εργάτης* (12), 8 Δεκεμβρίου 1947.

⁸⁶ Για τον ΕΑΣ, βλ. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=3385&-V=limmata>

ΑΚΕΛ και προσωπικότητες της αστικής τάξης, όπως ο Δήμαρχος Λευκωσίας Ιωάννης Κληρίδης. Στο επόμενο φύλλο (22 Δεκεμβρίου 1947), στο άρθρο με τίτλο «Έτοιμοι! Για τη δημιουργία προλεταριακού κόμματος», διατείνονταν ότι η δύναμη ενός κόμματος δεν πηγάζει από την αριθμητική του δύναμη, αλλά από το πρόγραμμά του και ότι το βασικότερο καθήκον του είναι η «λύτρωση της προλεταριακής τάξης από τα δεσμά των αστικών προλήψεων» και των σταλινικών κομμάτων όπως το ΑΚΕΛ, που αποτελούσαν εμπόδιο στην προετοιμασία του προλεταριάτου για την κατάκτηση της εξουσίας.

Δεν είναι σαφές πότε ιδρύθηκε το κόμμα, ωστόσο οι Τροτσκιστές κατάφεραν να αναγνωριστούν «σαν τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς» στο 2ο Παγκόσμιο Συνέδριο της Δ΄ Διεθνούς που διεξήχθη στο Παρίσι τον Μάιο του 1948 στο οποίο «πήρε μέρος και αντιπρόσωπος τον Τεταρτοδιεθμιστών της Κύπρου» (*Εργάτης*, 17 Μαΐου 1948), ο οποίος ωστόσο δεν κατονομάζεται. Στο 38^ο φύλλο (7 Ιουνίου 1948) δημοσιεύθηκε η έκθεση των εργασιών του συνεδρίου της Διεθνούς «από τον αντιπρόσωπο του κυπριακού τμήματος» χωρίς αναφορά στο όνομά του (*Εργάτης*, 7 Ιουνίου 1948). Η πρώτη φορά που υπογράφεται κείμενο από το «Διεθμιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (τμήμα της 4^{ης} Διεθνούς)» είναι στο 50^ο φύλλο (29 Αυγούστου 1948), στην πρώτη σελίδα σε άρθρο αλληλεγγύης στους οικοδόμους κατά τη διάρκεια της τετράμηνης απεργίας τους το 1948 με τίτλο «Όπως πάντα μαζί σας!». Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο υπότιτλος της εφημερίδας άλλαξε στο 61^ο φύλλο (14 Νοεμβρίου 1948) σε «Όργανο του Κομμουνιστικού Διεθμιστικού Κόμματος Κύπρου (τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς)» και στο 65^ο φύλλο (12 Δεκεμβρίου 1948) σε «Όργανο του Τροτσκιστικού Κόμματος Κύπρου (τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς)». Στα φύλλα 71, 72 και 73 (23, 30 Ιανουαρίου και 6 Φεβρουαρίου 1949) δημοσιεύθηκε το Καταστατικό του ΤΚΚ με 48 σημεία συνολικά. Το φύλλο 72 δεν είναι διαθέσιμο, ωστόσο η γενικότερη εικόνα συμπυκνώνεται ήδη από το πρώτο μέρος όπου και τα σημεία που αναφέρονται στον σκοπό και στις εσωτερικές λειτουργίες

του κόμματος. Ο σκοπός είναι ίδιος με τον *Εργάτη*, καθώς αποτελούνται από τα ίδια άτομα. Η οργάνωση του κόμματος βασιζόταν στον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και η ιεραρχία του κόμματος ακολουθούσε την σειρά Πυρήνας, Τοπική Επιτροπή, Επαρχιακή Επιτροπή, Κεντρική Επιτροπή και το Πολιτικό Γραφείο. Μέλος του κόμματος μπορούσε να είναι κάθε άτομο

ανεξάρτητα από φύλο και εθνικότητα, που παραδέχεται το πρόγραμμα και το καταστατικό του κόμματος και συμμετέχει ενεργά σε μια μονάδα βασική του κόμματος, και εργάζεται δραστήρια σ' αυτήν, υποτάσσεται στις αποφάσεις του κόμματος, πληρώνει τακτικά τις συνδρομές του, και αποτελεί μέλος της επαγγελματικής του οργάνωσης με ενεργό συμμετοχή (*Εργάτης*, 23 Ιανουαρίου 1949).

Μερικά ονόματα ατόμων της τροτσκιστικής παράταξης που εντοπίστηκαν είναι, ο Φράγκος Πυρκώτης στο 4^ο φύλλο (13 Οκτωβρίου 1947), ως Τροτσκιστής που αντιμετώπισε «30 μισομεθυσμένους Σταλινικούς» που τον προκάλεσαν σε συζήτηση η οποία εξελίχθηκε σε καυγά και «ο Πυρκώτης, όμως, γνωστός για την τόλμη του έβαλε στη θέση τους τους θρασύδειλους Σταλινικούς-καννίβαλους». Ο Πάμπος Γεωργίου επίσης, οικοδόμος από τη Λάρνακα αναφέρεται στο 32^ο φύλλο (26 Απριλίου 1948), ο οποίος είχε προταθεί από συναδέλφους του ως υποψήφιος για το Συμβούλιο της Συντεχνίας του, όμως το «σταλινικό» προεδρείο αρνήθηκε την υποψηφιότητά του με τη δικαιολογία πως στις εκλογές του προηγούμενου έτους «ο ίδιος υποψήφιος πήρε μονάχα δέκα ψήφους». Από τους ογδόντα οκτώ που ήταν παρευρισκόμενοι, οι σαράντα επτά ήταν υπέρ του Πάμπου Γεωργίου, ωστόσο μετά από «απάτη» στην καταμέτρηση οι υποστηρικτές του Γεωργίου αποχώρησαν και έτσι οι «Σταλινικοί» εξέλεξαν το δικό τους Συμβούλιο, στο οποίο εξελέγη και ένα μέλος «πούναι εργοδότης».

Στο φύλλο 33 (10 Μαΐου 1948) αναφέρεται το όνομα του Φώτη Ττοφαλλή και του Α. Ιωαννίδη από την Αμμόχωστο που έδωσαν ομιλίες στο Μορφωτικό Γραφείο των Συντεχνιών Αμμοχώστου

με θέμα «οι Τροτσκιστές και η προώθηση του Μαρξισμού στο εργατικό κίνημα», η οποία δημοσιεύθηκε αποσπασματικά στα φύλλα 54, 55, 56, 57, και 60. Για τον Ττοφαλλή γίνεται λόγος και στο 37^ο φύλλο (31 Μαΐου 1948), καθώς «ύστερα από διάλεξη του προς τους εργάτες για το τροτσκιστικό κίνημα», τρεις αστυνομικοί που «παραφυλάγανε στην είσοδο του οικήματος, του κάνανε σωματική έρευνα» (*Εργάτης*, 31 Μαΐου 1948). Στο φύλλο 39 (14 Ιουνίου 1948) αναφέρεται πως πέντε αστυνομικοί έκαναν έρευνα στο σπίτι του Λουκή Στυλιανού, αρτεργάτη από τη Λευκωσία, ψάχνοντας δήθεν περίστροφο χωρίς όμως να το εντοπίσουν (*Εργάτης*, 14 Ιουνίου 1948). Επιπλέον, ο Φώτης Ττοφαλλής «βρέθηκε πίσω από τα μπουρζουαζίδικα κάγκελα» «για παράνομη παρέλαση» στις 2 Δεκεμβρίου 1948 (*Εργάτης*, 3 Δεκεμβρίου 1948). Μέχρι την επόμενη εβδομάδα είχαν συλληφθεί άλλοι δύο Τροτσκιστές, ο Αντρέας Κυριάκου (Κίτσης) και ο Γιακείμης Θεοχάρης από τη Λάρνακα για συμμετοχή σε «παράνομη συγκέντρωση⁸⁷» (*Εργάτης*, 12 Δεκεμβρίου 1948). Δύο ακόμη ονόματα αναφέρονται, ο Παύλος Μοδινός από τη Λεμεσό και ο Χρυσόστομος Ναθαναήλ από τη Λάρνακα, οι οποίοι ήταν υποψήφιοι στις πόλεις τους στις δημοτικές εκλογές του 1949 (*Εργάτης*, 8 Μαΐου 1949).

Στην οργάνωση δεν φαίνεται να υπάρχει μέλος γυναίκα, ούτε εντοπίστηκε γυναικείο όνομα στις υπογραφές των άρθρων, αν και η θέση της οργάνωσης ήταν υπέρ της πολιτικής ισότητας και, όπως προαναφέρθηκε, υπέρ της ισότητας των μισθών εργατών και εργατριών. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο προεκλογικό πρόγραμμα του Παύλου Μοδινού το 1949, «το κόμμα μας παλαίει για την παραχώρηση δικαιώματος ψήφου στη γυναίκα και για τη συμμετοχή της με ίσα δικαιώματα όπως και οι άνδρες, σε κάθε εκπολιτιστικό έργο και στη διακυβέρνηση του τόπου, σαν κοινωνικού παράγοντα» (*Εργάτης*, 14 Μαΐου 1949).

---

⁸⁷ «Απ' την Εγγλέζικη έκδοση του "Εσωτερικού Δελτίου των Ειδήσεων" της Τέταρτης Διεθνούς, Φλεβάρη του 49», *Εργάτης* (76), 3 Δεκεμβρίου 1948.

Ως Τροτσκιστές, εστίαζαν στην ταξική διάσταση, κάτι που είναι εμφανές στον λόγο τους. Όταν αναφέρονται στο «προλεταριάτο», εννοούν πάντα το κυπριακό προλεταριάτο στο σύνολό του, συμπεριλαμβανομένων, εκτός των «νεοσυντεχνιακών», και των Τουρκοκυπρίων (οι οποίοι αναφέρονται πάντα ως Τούρκοι, ενώ οι Ελληνοκύπριοι ως Έλληνες). Παρ' όλα αυτά, δεν φαίνεται να έχουν κάποια σχέση με τους Τουρκοκυπρίους τουλάχιστον σε κομματικό επίπεδο, με εξαίρεση ένα περιστατικό που περιγράφεται στην πρώτη σελίδα του 64^{ου} φύλλου (5 Δεκεμβρίου 1948). Το περιστατικό διαδραματίζεται στη Λευκωσία την Κυριακή 28 Νοεμβρίου 1948 κατά τη διάρκεια ενός «Τούρκικου συλλαλητηρίου» με κύριο σύνθημα την αντίθεση στην Ένωση, ακόμα και στην Αυτοκυβέρνηση. Τροτσκιστής που παρευρέθηκε στο συλλαλητήριο με σκοπό να κρατήσει την οργάνωση «πάντα και παντού ανάμεσα [...] στο αγωνιζόμενο προλεταριάτο», κινδύνευσε να λιντσαριστεί από νεαρούς Τουρκοκύπριους όταν αντιλήφθηκαν ότι «κάποιος συμπαθών Τούρκος εργάτης» τον βοηθούσε στη διερμηνεία. Ο κίνδυνος αυτός φαίνεται ότι ενισχύθηκε, όπως αναφέρεται, από το «αντίκρισμα [...] του τιμημένου κόκκινου συμβόλου του προλεταριάτου απάνου στο πέτο του συντρόφου συντάχτη». Η περιγραφή αυτή παρουσιάζει την κοινωνική πραγματικότητα των επακόλουθων της διάσπασης της κυπριακής εργατικής τάξης και της ανεπιστρεπті ανάδυσης και επικράτησης του εθνικισμού και στις δύο κοινότητες. Παράλληλα, φανερώνει έναν από τους πιθανούς λόγους που δεν υπήρχε επαφή με τους Τουρκοκύπριους.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί πως, πέραν των ηγετών τους, δεν εντοπίστηκε ούτε μια αναφορά σε κάποιο όνομα Τουρκοκυπρίου, συμπαθούντος ή οικείου καθ' οιονδήποτε τρόπο. Οι μοναδικές αναφορές, πέραν της προαναφερθείσας, περιορίζονται στα άρθρα που γράφονταν κατά τη διάρκεια της τετράμηνης απεργίας των μεταλλωρύχων, όπου αναφέρονται γενικότερα στη «μονολιθικότητα» της απεργίας, στη στήριξη της συνεργασίας ΠΕΟ και ΚΤΙΒΚ με την ευρύτερη έννοια της εργατικής ενότητας και του ενιαίου εργατικού μετώπου. Παρά τις δυσκολίες που

αντιμετώπιζαν η εφημερίδα και η οργάνωση, δεν φαίνεται να έκαναν κάποιο βήμα για να προσεγγίσουν τους τουρκόφωνους Κύπριους, περιορίζοντας έτσι τη ριζοσπαστικότητα του λόγου τους μόνο στο ελληνόφωνο κοινό. Αν γραφόταν έστω ένα άρθρο, κάλεσμα ή ανακοίνωση στα τουρκικά, θα καθιστούσε το έντυπο ακόμα πιο ριζοσπαστικό και ταυτόχρονα πιο ελκυστικό, ακόμα και για άτομα που δεν κατείχαν την ελληνική γλώσσα και βάλλονταν καθημερινά από την εθνικιστική προπαγάνδα η οποία τους ωθούσε να αντιμετωπίζουν με καχυποψία ό,τι προερχόταν από την ελληνοκυπριακή κοινότητα. Θα μπορούσε δηλαδή να ήταν μια δίγλωσση προλεταριακή εφημερίδα που θα κυκλοφορούσε στην Κύπρο όπου ζουν δύο βασικές κοινότητες και θα αποτελούσε, στο μέτρο του δυνατού, ένα μέσο όπου θα ενημερώνονταν και θα εκφράζονταν εργάτες από αμφότερες τις βασικές κοινότητες. Αντ' αυτού, στο φύλλο 70 (16 Ιανουαρίου 1949) και, στη συνέχεια, και σε άλλα φύλλα αναγράφεται εντός ενός πλαισίου, μεταξύ άλλων, η φράση «η μόνη ελληνόφωνη τροτσκιστική εφημερίδα, ξέρεις πως είναι ο *Εργάτης*;», πιθανότατα επειδή η κυκλοφορία της *Εργατικής Πάλης* στην Ελλάδα είχε τεθεί σε καθεστώς παρανομίας.

Τέλος, μια ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια που εντοπίστηκε, όχι όμως στην εφημερίδα, αλλά στο βιβλίο του Ανδρέα Παναγιώτου, *Γιώργης Χειμαρρίδης – Ο επαναστάτης ποιητής και οι ανεράδες*⁸⁸ του (2008) βρίσκεται στο περιεχόμενο του πιο κάτω ποιήματος του Χειμαρρίδη από τη δεύτερη του ποιητική συλλογή του 1938, *Καραγκιόζη το ανάγνωσμα*:

*Θυμάστε Βινιόλα μου και Κράλη
των γυμνασιακών μας των καιρών
περί υψηλών ανθρωπισμών
περί κοινωνικών αγώνων
...
Στο διάλογο ταχουμε στείλει...*

---

⁸⁸ *Ανεράδα* στα κυπριακά σημαίνει «νεράιδα».

Σαν ιερόδουλης βρακί...

Ο Παναγιώτου (2008: 21) σημειώνει ότι «Βινιόλας» ήταν το ψευδώνυμο του Φίφη Ιωάννου, του ΓΓ του ΑΚΕΛ την περίοδο που εξετάζει η έρευνα. Συνεπώς, ο Χειμαρρίδης, ίσως η πιο χαρακτηριστική φιγούρα των Τροτσκιστών της εποχής, έχει υπάρξει φίλος σε κάποια στιγμή της μαθητικής του ηλικίας με τον Φίφη Ιωάννου.

7. Κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στην Κύπρο (1947-1949): Διασκεπτική, απεργιακοί αγώνες του 1948 και δημοτικές εκλογές του 1949

7.1 Η πρώτη φάση της Διασκεπτικής

Το 1947, οι Βρετανοί προσκάλεσαν αντιπροσώπους των κοινοτήτων των Ελληνοκυπρίων, Τουρκοκυπρίων και Μαρωνιτών να συμμετέχουν σε συμβουλευτική συνέλευση, γνωστή και ως Διασκεπτική, για να συζητήσουν το ενδεχόμενο παραχώρησης ενός πιο φιλελεύθερου συντάγματος βασισμένο στην αρχή της Αυτονομίας (Kızılyürek, 2016), μια απόπειρα να δοκιμαστεί ένα σύστημα διακυβέρνησης με χαρακτηριστικά ελεγχόμενης αυτοκυβέρνησης. Πιο συγκεκριμένα στις 9 Ιουλίου 1947 ο κυβερνήτης Winster ανακοίνωσε το σχέδιο για τη Διασκεπτική Συνέλευση. Προσκλήθηκαν να συμμετάσχουν πρόσωπα ως εκπρόσωποι φορέων και οργανώσεων, καθώς και άτομα που κατείχαν δημόσια αξιώματα όπως οι δήμαρχοι των έξι πόλεων και άλλοι αντιπρόσωποι. Συνολικά προσκλήθηκαν τριάντα δύο άτομα, εκ των οποίων τελικά συμμετείχαν μόνο δέκα οκτώ στις εργασίες που ξεκίνησαν την 1^η Νοεμβρίου 1947 (Πρωτοπαπάς, 2012: 423, 427).

Το ΑΚΕΛ, αρχικά, εξετάζοντας τις εθνικές και διεθνείς συνθήκες, είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ένας ενδεχόμενος αγώνας για την Ένωση δεν θα είχε την επιθυμητή κατάληξη (Αλέκου, 2022).

Έτσι, η Αριστερά αρχικά απέκλεισε τη συμμετοχή της στη Διασκεπτική και κάλεσε τα κόμματα της Δεξιάς και την Εθναρχία σε κοινό αγώνα προτείνοντας «κατοχυρωμένη αποχή», δηλαδή ευρύτερη παραίτηση από τις θέσεις εντός των αποικιακών θεσμών σε κάθε επίπεδο και άμεση συγκρότηση μίας παγκύπριας εθνικής οργάνωσης με τη συμμετοχή όλων των παρατάξεων, υπό την ηγεμονία της δεύτερης (Πρωτοπαπάς, 2012: 424). Αν όμως δεν συμφωνούσαν στη συνεργασία, τότε η Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας⁸⁹ θα αποδεχόταν την πρόσκληση της Διασκεπτικής. Ουσιαστικά, το ΑΚΕΛ καλούσε να παραιτηθούν από τα αξιώματα της βρετανικής διοίκησης άτομα που προέρχονταν κυρίως από τα μεσαία στρώματα και τη συντηρητική παράταξη (Αλέκου, 2022). Έτσι, την αναμενόμενη άρνηση της Δεξιάς ακολούθησε η επικύρωση της συμμετοχής της Αριστεράς στη Διασκεπτική από το 5ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ τον Σεπτέμβρη του 1947 (Πρωτοπαπάς, 2012: 425).

Στην ουσία, η Δεξιά ανησυχούσε πως η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτικού βίου θα οδηγούσε στην επικράτηση της Αριστεράς στην πολιτική ζωή της Κύπρου και κατηγόρησε για «υπέρτατη προδοσία⁹⁰» όσους συμμετείχαν στη Διασκεπτική. Ο Έλληνας πρόξενος Κουντουριώτης, ο οποίος, είχε στενές επαφές με δεξιούς πολιτευτές, ανέφερε στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας ότι η Δεξιά προτιμούσε τη διατήρηση του υπάρχοντος καθεστώτος μέχρι να είναι αρκετά ισχυρή για να αντιμετωπίσει με αξιώσεις την Αριστερά σε εκλογές (Πρωτοπαπάς, 2012: 426). Η Αριστερά παρουσιαζόταν πλέον ως η «διαλλακτική παράταξη» που είχε αναλάβει την αποκλειστική εκπροσώπηση της διχασμένης ελληνοκυπριακής κοινότητας, την ίδια στιγμή που η τουρκοκυπριακή κοινότητα παρουσιαζόταν συσπειρωμένη (Πρωτοπαπάς, 2012: 425-429).

---

⁸⁹ Βλ. *εδώ*, σ. 49.

⁹⁰ Πρωτοπαπάς, 2012: 430.

Στην πρώτη συνάντηση των εργασιών της Διασκεπτικής που έλαβε χώρα στη Λευκωσία, υπό την προεδρία του αρχιδικαστή Sir Edward Jackson, παρευρέθηκαν και οι επτά Τουρκοκύπριοι που προσκλήθηκαν, ο ένας Μαρωνίτης δικηγόρος και δέκα Ελληνοκύπριοι. Οι επτά Ελληνοκύπριοι που εκπροσωπούσαν την ΠΕΣ ήταν οι δήμαρχοι των μεγάλων πόλεων Ιωάννης Κληρίδης (Λευκωσίας), Πλουτής Σέρβας (Λεμεσού), Αδάμος Αδάμαντος (Αμμοχώστου) και Λύσος Σανταμάς (Λάρνακας), ο δήμαρχος Μόρφου Πολύκαρπος Νικολόπουλος, καθώς και οι Ανδρέας Φάντης και Ανδρέας Ζιαρτίδης ως εκπρόσωποι της ΠΕΟ. Οι υπόλοιποι τρεις Ελληνοκύπριοι, οι οποίοι συμμετείχαν χωρίς θεσμική ιδιότητα, ήταν ο Π. Χατζημιχαήλ (μέλος της Συνεργατικής Κεντρικής Τράπεζας), ο Γ. Αραδιπιώτης και ο Σ. Ευαγγελίδης (πρώην μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής) (Πρωτοπαπάς, 2012: 429).

Στην πρώτη συνεδρία της Διασκεπτικής ο *Εργάτης* αντέδρασε στο 8^ο φύλλο στις 10 Νοεμβρίου 1947 με το άρθρο «Συνταχτική όχι Διασκεπτική». Διατυπώνοντας έντονες αμφιβολίες για τις προθέσεις των Βρετανών, ο συντάκτης του άρθρου κατέληγε στα εξής: «προσπαθούν με κάθε τρόπο να συγκαλύψουνε μ' ένα ψευτοσύνταγμα πάνω σ' ένα κουρελόχαρτο τα ιμπεριαλιστικά σχέδια και τις επιβουλές των εκμεταλλευτών.» Οι Τροτσκιστές υποστήριξαν εξ αρχής, ακόμα και μετά το τέλος της Διασκεπτικής, τη δημιουργία μιας κυρίαρχης και δημοκρατικά εκλεγμένης Συντακτικής Συνέλευσης της οποίας τα μέλη να μην είναι «διορισμένοι, ούτε το σύνταγμα να υπόκειται στο βέτο του κυβερνήτη ή οποιουδήποτε άλλου⁹¹». Ο *Εργάτης* με αναφορές στη Συντακτική Συνέλευση της Γαλλικής Επανάστασης καλούσε συνεχώς το ΑΚΕΛ να κινητοποιήσει τις μάζες

---

⁹¹ *Εργάτης* (11), 1 Δεκεμβρίου 1947.

για να εξασκήσουν πίεση πάνω στην ξένη δύναμη και να την αναγκάσουν να προκηρύξει εκλογές για μια Συνταχτική Συνέλευση κυρίαρχη που να έχει δικαίωμα να κάνει το σύνταγμα χωρίς την έγκριση του κυβερνήτη και του υπουργού των αποικιών ή και αυτού του κοινοβουλίου ακόμα (*Εργάτης*, 17 Νοεμβρίου 1947).

Στα τέλη του 1947, όταν στην Αριστερά «ύστερα από αρκετό καιρό επιτέλους, αρχίσανε οι “κομμουνιστές” ηγέτες να μιλούνε για αγώνα», οι Τροτσκιστές τους πρότειναν, μέσω του *Εργάτη* της 1^{ης} Δεκεμβρίου, συνεργασία για ένα προλεταριακό «χειροπιαστό» αγώνα παροτρύνοντας σε σχηματισμό επιτροπών αγώνα «στους τόπους δουλειάς, στη συντεχνία, στη συνοικία, στο χωριό, παντού, που να συντονίσουν την κινητοποίηση με απεργίες διαδηλώσεις συλλαλητήρια παναπεργίες». Διευκρίνιζαν πως «σαν αυτοί οι ηγέτες μετατρέψουνε τα λόγια σε έργα, τότε δεν μας χωρίζει εμάς τους Τροτσκιστές, τίποτε απ’ αυτούς, και θ’ αγωνιστούμε μαζί τους, δίπλα τους, για την εξασφάλιση του γνήσιου δημοκρατικού συντάγματος αυτονομίας» (*Εργάτης*, 1 Δεκεμβρίου 1947).

Όμως, η κινητοποίηση του ΑΚΕΛ που ακολούθησε, δεν έκανε λόγο για Συντακτική Συνέλευση όπως ζητούσαν οι Τροτσκιστές, αλλά είχε ως σύνθημα τα «ευρύτερα δικαιώματα στη Διασκεπτική» ώστε «να επιτραπεί» από τους Βρετανούς, όπως αναφέρεται στον *Εργάτη* (8 Δεκεμβρίου 1947), «στα μέλη να εισηγηθούνε Σύνταγμα Αυτοκυβερνήσεως». Έτσι, μέσα από τις στήλες του *Εργάτη* ασκείται πλέον σφοδρή κριτική στο ΑΚΕΛ και κρούεται ο κώδωνας του κινδύνου μιας επερχόμενης ήττας του κυπριακού προλεταριάτου για την οποία την ευθύνη θα φέρει αποκλειστικά το ΑΚΕΛ (*Εργάτης*, 8 Δεκεμβρίου 1947). Στη συνέχεια, η ελληνοκυπριακή αντιπροσωπεία υπέβαλε προτάσεις για «ουσιαστική αυτοκυβέρνηση», τις οποίες η βρετανική πλευρά καθυστέρησε σημαντικά να τις επεξεργαστεί, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί η Διασκεπτική σε στασιμότητα (Πρωτοπαπάς, 2012: 430-431).

Στα τέλη του ίδιου μήνα ενθρονίστηκε στη θέση του Αρχιεπισκόπου Κύπρου ο «φανατικός αντικομμουνιστής⁹²» Μακάριος Β΄ (1870-1950), ο οποίος εξελέγη χωρίς αντίπαλο, υπό τη «σκιά» του Ελληνικού Εμφυλίου (Πρωτοπαπάς, 2012: 430). Η εκλογή στην ηγεσία της Εκκλησίας του Μακαρίου Β΄, ο οποίος δήλωνε πως «ο αγών κατά του κομμουνισμού είναι επί του παρόντος περισσότερο επείγων⁹³» ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση της Δεξιάς, η οποία ταυτιζόταν απόλυτα με την αντικομμουνιστική του στάση (Πρωτοπαπάς, 2012: 428). Τα πολιτικά δεδομένα περιπλέχθηκαν περαιτέρω, όταν στις 23 Δεκεμβρίου 1947 ανακοινώθηκε από τον ραδιοφωνικό σταθμό του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας η σύσταση της «Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης της ελεύθερης Ελλάδας» και έφερε το ΑΚΕΛ «ενώπιον των διεθνιστικών καθηκόντων» του, όπως αναφέρει ο Πρωτοπαπάς (2012: 435). Το ΑΚΕΛ τάχθηκε ένθερμα υπέρ του ΔΣΕ και κατά της «προδοτικής μοναρχοφασιστικής» ελληνικής κυβέρνησης», σύμφωνα με τον Πρωτοπαπά (2012: 436). Οι Τροτσκιστές δείχνοντας επίσης διεθνιστική συνέπεια χαιρέτισαν στις 5 Ιανουαρίου την ανακήρυξη της νέας Κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας από τον ΔΣΕ και ευχήθηκαν «επιτυχία και σύντομη εγκατάσταση στις Αθήνες⁹⁴». Εντούτοις, λίγο αργότερα αναγκάστηκαν να την αποκηρύξουν σαν «προδοτική», όχι όμως συνολικά το αντάρτικο, και χαρακτήρισαν τον χαιρετισμό ως «λάθος⁹⁵», καθώς θεωρούσαν πως η ηγεσία του ΚΚΕ ακολουθούσε μια γραμμή που προωθούσε τα συμφέροντα της Σοβιετικής Ένωσης αντί τις ανάγκες του ελληνικού αντάρτικου. Η ανακήρυξη της νέας Κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας από τον ΔΣΕ και η υποστήριξή της από το ΑΚΕΛ διευκόλυνε την, οργανωμένη πλέον, αντικομμουνιστική παράταξη της Δεξιάς, η οποία επικαλούμενη την ελληνοβρετανική συμμαχία, ζητούσε επίμονα

---

⁹² Πρωτοπαπάς, 2012: 426.

⁹³ Πρωτοπαπάς, 2012: 430.

⁹⁴ *Εργάτης* (16), 5 Ιανουαρίου 1948.

⁹⁵ *Εργάτης* (67), 25 Δεκεμβρίου 1948

από το βρετανικό καθεστώς να τεθεί εκτός νόμου το ΑΚΕΛ, να απαγορευτούν τα έντυπά του και να κλειστούν οι κομμουνιστές σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (Πρωτοπαπάς, 2012: 436).

Παρ' όλ' αυτά, στις 3 Φεβρουαρίου 1948 ο Βρετανός Υπουργός Αποικιών αποδέχτηκε συνάντηση με τον Σέρβα και τον Σανταμά ως εκπροσώπους του ΕΑΣ⁹⁶, κατόπιν απόφασης που λήφθηκε τον Ιανουάριο με σκοπό να ληφθούν απαντήσεις «από πρώτο χέρι» σχετικά με τις προθέσεις των Βρετανών στη Διασκεπτική. Ο *Εργάτης* στις 26 Ιανουαρίου είχε κατακρίνει το ταξίδι στο κέντρο του «καπιταλίστα», στο Λονδίνο, θεωρώντας την κίνηση αντιμαρξιστική, ανώφελη και σπάταλη. Η αποδοχή των εκπροσώπων από τον Βρετανό Υπουργό προβλημάτισε τη Δεξιά σχετικά με την απόφασή της να μην συμμετέχει στη Διασκεπτική (Πρωτοπαπάς, 2012: 430).

7.2 Η Απεργία των μεταλλωρύχων του 1948

Η απεργία διαρκείας των μεταλλωρύχων της Κυπριακής Μεταλλευτικής Εταιρίας⁹⁷ ξεκίνησε στις 18 Ιανουαρίου του 1948 και κράτησε συνολικά 124 ημέρες, καθιστώντας τη μια από τις ιστορικότερες απεργίες της Κύπρου. Στα ορυχεία επικρατούσαν εξαντλητικές συνθήκες εργασίας σε σημείο που περίπου τρεις εργάτες έχαναν τη ζωή τους κάθε χρόνο και περίπου εκατό τραυματιζόνταν και υπέφεραν από μόνιμες αναπηρίες λόγω ατυχημάτων⁹⁸. Ο *Εργάτης* καθ' όλη τη διάρκεια της απεργίας κυκλοφορούσε με κύριο θέμα τις εξελίξεις από το απεργιακό μέτωπο και δημοσίευε συχνά τις ανάγκες των απεργών για τρόφιμα⁹⁹, όπως για παράδειγμα στο 19^ο φύλλο (26 Ιανουαρίου 1948), όπου δημοσιεύτηκε έκκληση της απεργιακής επιτροπής ώστε να συλλεχθούν 150 κουτιά γάλα καθώς η ΚΜΕ «έκοψε το γάλα σε 200 ασθενικά και φτωχά παιδιά»

⁹⁶ Βλ. *εδώ*, σ. 82.

⁹⁷ Βλ. *εδώ*, σ. 82.

⁹⁸ Σχετικά με τις συνθήκες εργασίας στα μεταλλεία της Κύπρου, βλ. <https://peoguide.peo.org.cy/stop17.html>

⁹⁹ *Εργάτης* (20), 2 Φεβρουαρίου 1948.

των μεταλλωρύχων «ηλικίας κάτω των 6 χρόνων¹⁰⁰». Στήριξε επίσης τον «έρανον του Κόκκινου Ενσήμου» που διεξήγαγε η ΠΕΟ για την ενίσχυση του απεργιακού ταμείου και στήριξαν στο 24^ο φύλλο (29 Φεβρουαρίου 1948) την αγορά του *Δημοκράτη*, του δημοσιογραφικού οργάνου του ΑΚΕΛ, της Δευτέρας 1 Μαρτίου 1948, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στην ενίσχυση των μεταλλωρύχων.

Στην απεργία συμμετείχαν περισσότεροι από δύο χιλιάδες Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι εργάτες υπό τον κοινό συντονισμό της ελληνοκυπριακής ΠΕΟ και της τουρκοκυπριακής ΚΤΙΒΚ¹⁰¹. Έναν μήνα περίπου μετά την έναρξη της απεργίας, στις 9 Φεβρουαρίου 1948, ο *Εργάτης* δημοσίευσε την «Προκήρυξη των Τεταρτοδιεθνιστών Κύπρου προς τους εργάτες και αγρότες της Κύπρου» στην οποία τους καλούσαν στην εικοσιτετράωρη παγκύπρια παναπεργία της ΠΕΟ και της ΚΤΙΒΚ για την υποστήριξη του αγώνα των Μεταλλωρύχων που θα γινόταν την επόμενη ημέρα. Τα έσοδα από το συγκεκριμένο φύλλο διατέθηκαν αργότερα στο απεργιακό ταμείο. Πραγματοποιήθηκαν «μαχητικές εκδηλώσεις αλληλεγγύης» προς τους απεργούς σε όλες τις πόλεις της Κύπρου. Σύμφωνα με τον *Εργάτη* της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1948, στη Λευκωσία συμμετείχαν στη διαδήλωση «πάνω από 10 χιλιάδες προλετάριοι» και στη Λάρνακα η ανταπόκριση των εργατών αποτυπώθηκε στο γεγονός ότι τα φύλλα του *Εργάτη* εξαντλήθηκαν από τις πρώτες ώρες. Η εφημερίδα καλούσε επίσης την ΠΕΟ να συνταυτίσει τον αγώνα των Μεταλλωρύχων «με τα αιτήματα ολάκερης της εργατικής τάξης της Κύπρου» και να κλιμακώσει τον αγώνα με «παναπεργίες διαρκείας» με την κινητοποίηση «των νευραλγικών επαγγελματιών, τυπογράφων, ψωμάδων, σιωφεριδών και αχθοφόρων, εργατών φωτισμού, τηλεφωνικών-τηλεγραφικών υπαλλήλων, σιδηροδρομικών κλπ¹⁰²», όπως ήταν η πάγιά τους θέση. Η εφημερίδα

¹⁰⁰ *Εργάτης* (19), 26 Ιανουαρίου 1948.

¹⁰¹ Βλ. *εδώ*, σ. 50.

¹⁰² *Εργάτης* (28), 29 Μαρτίου 1948.

παράλληλα καλούσε τους μεταλλωρύχους να μην εγκαταλείψουν για κανέναν λόγο τα μεταλλεία τα οποία είχαν καταλάβει, καθώς θεωρούσαν πως εκεί πρόκειται να δοθεί ο αγώνας για την «τελική μάχη» (*Εργάτης*, 26 Ιανουαρίου 1948).

Η απεργία αντιμετωπίστηκε εχθρικά τόσο από την Ελληνοκυπριακή αστική τάξη και την Εθναρχία, όσο και από τη βρετανική διοίκηση με απειλές, συλλήψεις και δολοφονίες, σύμφωνα με τον *Εργάτη* στις 6 Μαρτίου 1948. Η Δεξιά τόνιζε καθ' όλη τη διάρκεια της απεργίας, η οποία εξελισσόταν παράλληλα με τη Διασκεπτική, ότι ένα πιθανό καθεστώς Αυτοκυβέρνησης θα ήταν ενάντια στα συμφέροντα της Βρετανίας και του «επιχειρηματικού κόσμου», σύμφωνα με τον Σακελλαρόπουλο (2015: 101). Συγκεκριμένα, επέμεναν πως, αν στο νέο κοινοβουλευτικό καθεστώς κατείχε την πλειοψηφία η Αριστερά, τότε θα δημιουργούνταν ευνοϊκότεροι όροι ώστε να παρέχεται βοήθεια στον ΔΣΕ, ενθαρρύνοντας τους Βρετανούς να προβούν σε περαιτέρω κατασταλτικά μέτρα κατά της Αριστεράς (Σακελλαρόπουλος, 2015: 100-101). Οι αποικιακές αρχές άνοιξαν πυρ κατά των απεργών δύο φορές όταν απεργοσπάστες αποπειράθηκαν να επιστρέψουν στις δουλειές τους και προκλήθηκαν συγκρούσεις (Σακελλαρόπουλος, 2015: 101).

Ο *Εργάτης* (6 Μαρτίου 1948) σχολίαζε δριμείως:

χτυπηθήκανε από τα όργανα της ξένης Κυβέρνησης και τους υπηρέτες του Αμερικανικού ιμπεριαλισμού στην Κύπρο. Το αίμα των τιμημένων μαχητών μας, των πρώτων αγωνιστών της Κυπριακής εργατικής τάξης, έβαψε τον τόπο της απεργίας. Τα κορμιά των συναδέλφων μας στρώθηκαν από τα βόλια του κατακτητή στη γη, σάμπως ήτανε αδέσποτα σκυλλιά.

Τα αποτελέσματα της βρετανικής καταστολής ήταν οκτώ τραυματίες την πρώτη φορά που ανοίχτηκε πυρ κατά των απεργών και έξι τραυματίες τη δεύτερη, μετά τη διοργάνωση δεύτερης γενικής απεργίας ως απάντηση στο πρώτο κτύπημα της βρετανικής διοίκησης (Σακελλαρόπουλος, 2015: 101)

Την ίδια περίοδο η νεοεκλεγείσα «αντικομμουνιστική» ηγεσία της Εκκλησίας υπό τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β΄ τέθηκε επικεφαλής ενός «αδιάλλακτου αγώνα» για την Ένωση και την εξάλειψη του κομμουνισμού στην Κύπρο. Η Ιερά Σύνοδος, απέκλεισε όσους θεωρούσε κομμουνιστές και «συνοδοιπόρους» τους από τους εκκλησιαστικούς καταλόγους και τάχθηκε ανοιχτά κατά των απεργιακών αγώνων ενθαρρύνοντας απεργοσπάστες και απαιτώντας την «εκκαθάριση» των αθλητικών σωματείων (Πρωτοπαπάς, 2012: 438). Η Εκκλησία στην προσπάθειά της να πληγώσει την απεργία δήλωνε πως «απειλείται η ζωή του λαού από τις... δυναμιτιστικές απόπειρες των “αναρχοκομμουνιστών”» (*Εργάτης*, 29 Μαρτίου 1948). Καλούσε επίσης μέσω ανακοινωθέντος τους χριστιανούς απεργούς να επιστρέψουν στις δουλειές τους λέγοντας πως «“ο Θεός” θα ικανοποιήσει τα αιτήματά τους, “αν είναι δίκαια”¹⁰³». Με αυτήν την ευκαιρία ο *Εργάτης* επέκρινε την κυπριακή Εκκλησία, η οποία προσπαθούσε να «διασπάσει το κίνημα και να χωρίσει σε “Χριστιανούς απεργούς” και αντίχριστους Τούρκους» (*Εργάτης*, 12 Απριλίου 1948).

Η απεργία όμως φαίνεται ότι είχε δεχθεί πολύ υψηλά επίπεδα κοινωνικής αλληλεγγύης και υποστηρίχθηκε από τις εργαζόμενες μάζες. Ενδεικτική είναι η περιγραφή του *Εργάτη* της 29^{ης} Μαρτίου 1948:

Στις 3 το απόγευμα σήμερα, ομάδα 10 γυναίκες στάθηκαν στο δρόμο μεταξύ Ξερού-Μαυροβουνίου και ανάκοψαν ατμομηχανή με βαγόνι, που έφερνε περίπου 12 απεργοσπάστες. Οι γυναίκες άρχισαν να λιθοβολούν τον Άγγλο οδηγόν που πληγώθηκε. Οι απεργοσπάστες έφυγαν ύστερ’ απ’ αυτό στη Λεύκα. Ένας που έμεινε στο βαγόνι.. συνελήφθη και εξυλοκοπήθη αγρίως από τις γυναίκες.

---

¹⁰³ *Εργάτης* (28), 29 Μαρτίου 1948.

Ο *Εργάτης* ασκούσε κριτική στην ΠΕΟ η οποία, πέραν των συνεχών παγκύπριων εράνων με σκοπό τη συντήρηση «ενός δυσβάσταχτου απεργιακού ταμείου¹⁰⁴» και τη διοργάνωση της παναπεργίας που προηγήθηκε, δεν προχώρησε σε περαιτέρω κλιμάκωση του αγώνα των μεταλλωρύχων. Από δημοσίευμα της εφημερίδας μάλιστα φαίνεται ότι ήδη από τον τρίτο μήνα της απεργίας υπήρξαν προσπάθειες υπαναχώρησης από πλευράς της ηγεσίας της ΠΕΟ, ή ακόμη και συμβιβασμού έναντι μιας αύξησης του μισθού «φτάνει μονάχα η αύξηση που θα δοθεί να μην είναι πολύ λίγη» (*Εργάτης*, 12 Απριλίου 1948). Η απεργία ολοκληρώθηκε στις 16 Μαΐου 1948 μετά από διαπραγματεύσεις μεταξύ του Αμερικανού διευθυντή της εταιρίας και των ηγεσιών των απεργών. Ο γενικός απολογισμός ήταν συμβιβαστικός από πλευράς της ΠΕΟ, «προδοσία» σύμφωνα με τον *Εργάτη*. Όπως καταγγελλόταν, πεντακόσιοι από τους δύο χιλιάδες απεργούς έχασαν τη δουλειά τους και οι μεταλλωρύχοι στερήθηκαν τη δωρεάν ιατρική περίθαλψη που δικαιούνταν μέχρι τότε. Η μόνη επιτυχία που αποδιδόταν στην ΠΕΟ ήταν μερικές άνισες αυξήσεις σε εξακόσιους είκοσι εργάτες, η κατοχύρωση δύο επιπλέον απλήρωτων αργιών και δωρεάν παραχώρηση εργαλείων από την εταιρία (*Εργάτης*, 24 Μαΐου 1948).

Μέχρι το τέλος της απεργίας, η πολιτική που ακολουθούσε η νεοεκλεγείσα εκκλησιαστική ηγεσία της Κύπρου είχε αρχίσει να επηρεάζεται σημαντικά από ακροδεξιά στοιχεία, πολλά εκ των οποίων είχαν συμμετάσχει στον Ελληνικό Εμφύλιο. Αυτό οδήγησε σε πιο επιθετική στάση απέναντι στους κομμουνιστές, των οποίων η αντιμετώπιση τέθηκε ως προτεραιότητα έναντι του συνθήματος «Ένωσις και μόνον Ένωσις» (Πρωτοπαπάς, 2012: 437). Οι κοινωνικές και συνδικαλιστικές σχέσεις μεταξύ των δύο παρατάξεων, της Αριστεράς και της Δεξιάς, είχαν φτάσει στο σημείο να «κηρύξουν» αμφότερες «οικονομικό πόλεμο» μέσω μποϊκοτάζ (οι αριστεροί επέλεξαν εταιρίες που ήταν πιο φιλικές απέναντι στο εργατικό κίνημα όπως η ΛΟΕΛ – Λαϊκή Οινόπνευματοποιητική

---

¹⁰⁴ Πρωτοπαπάς, 2012: 437.

Εταιρία Λεμεσού, ιδρυθείσα το 1943, και η βιομηχανία τσιγάρων Τάκη Πατίκη η οποία παρήγαγε τσιγάρα Virginia) (Πρωτοπαπάς, 2012: 437).

Ο *Εργάτης* (31 Οκτωβρίου 1948), σχολίαζε χαρακτηριστικά την προτροπή του ΑΚΕΛ προς τους εργάτες: «Πίνετε τσιγάρα Τάκη Πατίκη, γιατί έτσι υποστηρίζετε το λαϊκό κίνημα¹⁰⁵» αναφέροντας πως:

Για να πειστούν οι μάζες, πως η βιομηχανία Τάκη Πατίκη... υποστηρίζει το λαϊκό κίνημα, κάθε κάμποσο καιρό γίνονται οι «εισφορές»-«βοήθεια» στο λαϊκό κίνημα: η Καπνοβιομηχανία Τ. Πατίκη έδωσε 500 λίρες για τους απεργούς Μεταλλωρύχους. Η Καπνοβιομηχανία Τ. Πατίκη έδωσε 400 λίρες για τους απεργούς Οικοδόμους! Με αυτά αφιονίζονται οι μάζες, πείθονται πως πράγματι η Καπνοβιομηχανία Τ. Πατίκη... υποστηρίζει το Λαϊκό κίνημα! Γιατί, όμως, η Καπνοβιομηχανία Τ. Πατίκη κάνει αυτό; Απλούστατα, γιατί με τον τρόπο αυτό κατορθώνει να τραβά όλη την εργατική πελατεία για τα εμπορεύματά της. [...] Και σ' αυτή την περίπτωση δεν έχει σημασία για τη «λαϊκή» ηγεσία, πως το τσιγάρο αποτελεί εχθρό της υγείας και της οικονομικής υπόστασης των εργατών. Δεν έχει σημασία πως πολλοί εργάτες στερούνε από το ψωμί και τον εαυτό τους και την οικογένειά τους για να αγοράσουνε τα τσιγάρα τους. Εφόσον πίνουν τσιγάρο – δικαιολογείται η «αριστερή» ηγεσία – «γιατί να μην πίνουν από τη βιομηχανία που υποστηρίζει το κίνημα;»! Κι εμείς τους συμπληρώνουμε: Εφόσον πίνουν ποτό γιατί να μη πίνουν ΛΟΕΛ; Εφόσον καπνίζουν τσιγάρα γιατί να μη καπνίζουν Τ. Πατίκη; Εφόσον παίζουν κουμάρι γιατί να μη παίζουν σε κέντρα που υποστηρίζουν το λαϊκό κίνημα;

---

¹⁰⁵ *Εργάτης* (59), 31 Οκτωβρίου 1948.

Εφόσον πηγαίνουν στα καμπαρέ, γιατί να μη πηγαίνουν σ' εκείνα που οι ιδιοκτήτες τους είναι μέλη ή υποστηρικτές του λαϊκού κινήματος;

7.3 Το δεύτερο μισό του 1948: Απεργίες των μεταλλωρύχων Αμιάντου και των οικοδόμων, και δεύτερη φάση της Διασκεπτικής

Στις 11 Μαΐου 1948, οι Βρετανοί επανήλθαν στο θέμα της Διασκεπτικής και υπέβαλαν νέες προτάσεις κατόπιν του αιτήματος της ΠΕΣ για ευρύτερα δικαιώματα. Ένα τμήμα της Δεξιάς υπό την ηγεσία του πρώην δημάρχου Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη, στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί, επεδίωξε να αποκτήσει «εθνική νομιμοποίηση» για να συμμετάσχει στη Διασκεπτική. Εν τω μεταξύ, οι προτάσεις των Βρετανών απορρίφθηκαν από την Αριστερά προς όφελος της Δεξιάς που δεν χρειάστηκε να εκτεθεί (Πρωτοπαπάς, 2012: 430). Η Αριστερά έκρινε τις προτάσεις των Βρετανών «άτολμες», τις χαρακτήρισε «ψευδοσύνταγμα» και επειδή θεωρούσε ότι «εξυπηρετούν μόνον τα συμφέροντα του ιμπεριαλισμού», στη διάσκεψη στις 20 και 21 Μαΐου 1948 οι αντιπρόσωποι του ΕΑΣ απέρριψαν το προτεινόμενο σχέδιο. Ο *Εργάτης* στις 17 Μαΐου 1948 έκανε λόγο για «Σύνταγμα-στάχτη» καθώς θεωρούσε πως «δεν είναι ούτε καν σύνταγμα». Την απόρριψη των προτάσεων από το ΑΚΕΛ, το οποίο παρέμενε στη Διασκεπτική, ακολούθησαν αντιπροτάσεις από το ίδιο προς τους Βρετανούς στις οποίες ασκήθηκε κριτική από τον *Εργάτη* (14 Ιουνίου 1948) μέσα από άρθρο με τίτλο «Μόνο έτσι μπορεί να γίνει». Στο άρθρο αναφέρεται ότι οι προτάσεις του ΑΚΕΛ δεν διέφεραν σε ουσιαστικά ζητήματα από τις προτάσεις των Βρετανών και τονίστηκαν και πάλι οι πάγιες θέσεις των Τροτσκιστών για τον σχηματισμό Συντακτικής Συνέλευσης. Η Διασκεπτική Συνέλευση τερματίστηκε χωρίς επιτυχία στις 12 Αυγούστου 1948, με αποτέλεσμα το καθεστώς της Κύπρου να παραμείνει αμετάβλητο και βεβαίως χωρίς να παραχωρηθεί Σύνταγμα (Πρωτοπαπάς, 2012: 432). Παράλληλα, συνέχιζε να εντείνεται η ήδη

τεταμένη σχέση των δύο παρατάξεων και η επιθετικότητα της Δεξιάς, η οποία, σύμφωνα με τον *Εργάτη* (25 Ιουλίου 1948), γινόταν «ανοιχτή πια επίθεση της εκμεταλλεύτριας και ξενόδουλης αντιδραστικής Δεξιάς» κατά του προλεταριάτου.

Στις 2 Αυγούστου 1948, οι μεταλλωρύχοι στο μεταλλείο της περιοχής του Αμιάντου¹⁰⁶, της εταιρείας «Κυπριακά Αμιαντωρυχεία Λτδ» (στην οποία παραχωρήθηκε το 1934 μεταλλευτική μίσθωση διάρκειας ενενήντα εννέα χρόνων, ωστόσο το μεταλλείο έκλεισε οριστικά το 1988), «της δεύτερης μεγαλύτερης μεταλλευτικής επιχείρησης του τόπου, ύστερα από την ΚΜΕ¹⁰⁷», κήρυξαν απεργία. Αιτία της νέας απεργίας αποτέλεσε η δημιουργία ανταγωνιστικής της ΠΕΟ συντεχνίας εργατών υπό τον έλεγχο της ΣΕΚ με τη συμβολή της διοίκησης της επιχείρησης. Στις τοπικές εκλογές «συντεχνιακής επιτροπής» εξελέγησαν «αποκλειστικά αριστεροί εργάτες», γεγονός που, σύμφωνα με τον Σακελλαρόπουλο (2015: 103), αποτέλεσε την αιτία για την απόλυση εκατό πενήντα εργαζομένων από την εταιρία, η οποία μάλιστα «διέταξε τον γραμματέα της συντεχνίας να εγκαταλείψει την περιοχή». Τα αιτήματα της απεργίας αφορούσαν την επαναπρόσληψη των απολυμένων, την αύξηση των μισθών, την πληρωμή των υπερωριών και την επιδιόρθωση νέων εργατικών κατοικιών (καθώς πολλοί εργάτες και οι οικογένειες τους ζούσαν σε μικρές κατοικίες που παραχωρούσαν οι εταιρίες). Οι απεργοί προχώρησαν σε κατάληψη των χώρων της δουλειάς τους, ωστόσο δέχθηκαν την καταστολή της βρετανικής αστυνομίας, η οποία προχώρησε σε χρήση βίας, συλλήψεις, ακόμα και εξορίες, σύμφωνα με τον *Εργάτη* της 8^{ης} Αυγούστου 1948. Η ΣΕΚ, από την πλευρά της, όχι απλώς δεν συμμετείχε, αλλά σύμφωνα με τον Σακελλαρόπουλο, «προμήθευε την εταιρία με απεργοσπάστες» (2015: 103). Η συνέχεια της απεργίας, που κράτησε είκοσι εννέα ημέρες, αντανakλούσε το κλίμα που επικρατούσε στην κοινωνική πραγματικότητα

¹⁰⁶ Το εν λόγω μεταλλείο όπου γινόταν εξόρυξη και επεξεργασία αμιάντου, συγκαταλέγεται μέσα στα μεγαλύτερα της Ευρώπης και βρίσκεται κοντά στο χωριό Αμιάντος.

¹⁰⁷ *Εργάτης* (47), 8 Αυγούστου 1948.

της περιόδου στην Κύπρο, την οποία ο Σακελλαρόπουλος (2015) χαρακτηρίζει ως «ακήρυκτο ελληνοκυπριακό εμφύλιο». Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τον *Εργάτη* της 29ης Αυγούστου:

η αστική τάξη ξένη και ντόπια έχει επιστρατέψει όλα τα μέσα της, όλα τα όργανα της κι όλες τις δυνάμεις της: την αστυνομία, την εκκλησία, τον οικονομικό πόλεμο, την τρομοκρατία, τη νεοσυντεχνιακή ηγεσία, και τις θρησκευτικές οργανώσεις και την ηγεσία του Εθνικού Κόμματος, και της ΠΕΚ.

Στο επόμενο φύλλο, ο *Εργάτης* (16 Αυγούστου 1948) ανέφερε ότι «εκδηλωθήκανε χιτισμοί» σε βάρος των εργαζομένων μαζών και κατάγγελλε ότι γνωστοί «μπράβοι εθνικόφρονες» έκαναν ψεύτικες δηλώσεις για διάπραξη βίας σε βάρος τους από «στελέχη της λαϊκής παράταξης», ώστε να ενταθούν οι συλλήψεις των απεργών. Στην δεύτερη σελίδα της εφημερίδας αναφέρεται ότι «σε πολύ προχωρημένες ώρες της νύχτας, γνωστοί μπράβοι και τραμπούκοι κυκλοφορούνε ελεύθεροι στους δρόμους, στήνοντας καρτέρι σε στελέχη του κινήματος». Για τον λόγο αυτόν καλείτο «το προλεταριάτο να οργανώσει την αυτοάμυνά του, για να συντρίψει κάθε εκδήλωση χιτισμού στη γένεσή του». Τον ίδιο μήνα είχαν φτάσει από την Ελλάδα στην Κύπρο με σκοπό την ίδρυση παρακλαδιού της οργάνωσης «Χ» στο νησί οι αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, Ν. Ντάβιος και Χ. Φραντζέσκου (Πρωτοπαπάς, 2012: 428). Στις αρχές του επόμενου μήνα, η εφημερίδα της Εκκλησίας *Εφημερίς* απαιτούσε την ίδρυση σώματος «χιτών» στην Κύπρο (Πρωτοπαπάς, 2012: 437). Η απεργία έληξε στις 31 Αυγούστου 1948 με την ικανοποίηση των βασικών αιτημάτων των απεργών από την επιχείρηση (Σακελλαρόπουλος, 2015: 100, 103).

Παρά την επιθετικότητα της Δεξιάς, στις 26 Αυγούστου κηρύχθηκε νέα απεργία, αυτή τη φορά από τους οικοδόμους με επίκεντρο τη Λευκωσία, αφού πρώτα προηγήθηκαν διαπραγματεύσεις μεταξύ της ΠΕΟ και του Συνδέσμου των εργολάβων, οι οποίοι αρνήθηκαν την ισότιμη διαχείριση, μεταξύ ΠΕΟ και ΣΕΚ, του υπό δημιουργία Γραφείου Εργασίας (Σακελλαρόπουλος, 2015: 103).

Τα αιτήματα των οικοδόμων ήταν η αύξηση του ημερομισθίου κατά ένα σελίνι, αύξηση της εισφοράς στο ταμείο κοινωνικών ασφαλίσεων και η υποχρέωση του Συνδέσμου να προσλαμβάνει εργάτες αποκλειστικά από τη συντεχνία της ΠΕΟ. Ο Σύνδεσμος διαφώνησε μόνο στο τρίτο αίτημα αντιπροτείνοντας αναλογία τρία προς ένα. Έτσι ξεκίνησε η απεργία η οποία κράτησε περίπου τέσσερις μήνες (από τις 26 Αυγούστου έως τις 18 Δεκεμβρίου 1948). Η κριτική του *Εργάτη* εστίασε στο αίτημα καθεαυτό θεωρώντας το αντεργατικό:

Όταν υπάρχουν δύο συνδικαλιστικές οργανώσεις του ίδιου είδους, καταβάλλονται προσπάθειες για τη συγχώνευσή τους και, αν αυτό δεν κατορθωθεί, τότε καταβάλλονται προσπάθειες για τη συνεργασία τους, τουλάχιστον, επί καθαρά συνδικαλιστικών ζητημάτων. Όταν δεν κατορθωθεί η συνεργασία αυτή, ζημιά μονάχα μπορεί να συσσωρεύσει στις οργανώσεις του τύπου εκείνου (*Εργάτης*, 9 Ιανουαρίου 1949).

Ο *Εργάτης* θεωρούσε ότι η απεργία των οικοδόμων ήταν μια μοναδική ευκαιρία για να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στις δύο συντεχνίες, καθώς οι εργάτες της ΠΕΟ θα είχαν «όλο τον καιρό που χρειάζονταν για να τους προπαγανδίσουν». Αντίθετα, στο όνομα της «συμφιλίωσης και της ένωσης από τα κάτω [...] παλαιοσυντεχνιακά ανεύθυνα πρόσωπα σπάζανε τα κεφάλια ανίδεων νεοσυντεχνιακών» (*Εργάτης*, 16 Ιανουαρίου 1949). Η συγκεκριμένη απεργία είχε πιο έντονα χαρακτηριστικά από την εχθρότητα των δύο παρατάξεων καθώς, σύμφωνα με τον Αλέκου, «η ΣΕΚ έβρισκε απεργοσπάστες, οι οικοδόμοι επιχειρούσαν να τους εμποδίσουν και ακολουθούσαν συμπλοκές» και παράλληλα «υπήρξε ενεργοποίηση Χιτών οι οποίοι εκφόβιζαν τους συνδικαλιστές και συνόδευαν τους απεργοσπάστες στα εργοτάξια που υπήρχε απεργία» (βλ. Σακελλαρόπουλος, 2015: 104). Παράλληλα, η «εθνικόφρων» εφημερίδα *Νέα Φωνή της*

Κύπρου¹⁰⁸, από τις σημαντικότερες εφημερίδες του νησιού, χρησιμοποιώντας την Παραβολή των εργατών του αμπελώνας (Κατά Ματθαίον, 21, 33-42) προπαγάνδιζε κατά των απεργιών, ουσιαστικά εξηγώντας πως «οι εργάτες για νάνι καλοί χριστιανοί δεν πρέπει να παραβαίνουν τη συμφωνία και να κατέρχονται σε απεργίες» (*Εργάτης*, 12 Σεπτεμβρίου 1948).

Την ίδια περίοδο, η βρετανική διοίκηση υιοθετώντας παλαιότερες εισηγήσεις του Δέρβη και άλλων δεξιών δημάρχων προχώρησε στην τροποποίηση του εκλογικού νόμου. Οι τροποποιήσεις θεωρήθηκαν αντιλαϊκές, καθώς θα τροποποιούνταν οι προϋποθέσεις για την εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους αναφορικά με τη συνεχόμενη διαμονή στον δήμο. Πιο συγκεκριμένα, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή ο ελάχιστος χρόνος διαμονής στον δήμο που παρείχε το δικαίωμα ψήφου ήταν δώδεκα μήνες, τροποποιήθηκε σε εικοσιτέσσερις¹⁰⁹ μήνες (Πρωτοπαπάς, 2012: 458). Οι Βρετανοί είχαν στόχο να μειώσουν την επιρροή της Αριστεράς, καθώς πολλοί εργάτες δεν είχαν μόνιμη κατοικία λόγω της ανάγκης τους να μετακινούνται συχνά εκτός των πόλεων για αναζήτηση δουλειάς και φθηνότερης στέγασης. Επιπλέον, η ευθύνη για τη σύνταξη των εκλογικών καταλόγων μεταφέρθηκε από τους δημοτικούς γραμματείς στους διορισμένους κοινοτάρχες, οι οποίοι δεν είχαν καμία επαφή με την Αριστερά (Πρωτοπαπάς, 2012: 459).

Στο ΑΚΕΛ υπήρχε διχογνωμία απόψεων αναφορικά με την αποχώρηση από τη Διασκεπτική. Ταυτόχρονα, ορισμένα στελέχη του ΚΚΕ θεωρούσαν την επιλογή της Αυτοκυβέρνησης εντελώς λανθασμένη (Πρωτοπαπάς, 2012: 446). Η ασυμφωνία εντός του ΑΚΕΛ οδήγησε τον Οκτώβριο του 1948 στη μυστική αποστολή διμελούς αντιπροσωπείας από την Κύπρο στα ελληνοαλβανικά σύνορα, στο Βίτσι, με σκοπό τη λήψη καθοδήγησης από την ηγεσία του ΚΚΕ. Ο Φίφης Ιωάννου και ο Ανδρέας Ζιαρτίδης ταξίδεψαν και συνάντησαν τον Νίκο Ζαχαριάδη, ο οποίος τονίζοντας τη

---

¹⁰⁸ Για τη *Νέα Φωνή της Κύπρου*, βλ. <https://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=7973&-V=limmata>

¹⁰⁹ Στον *Εργάτη* (51), 5 Σεπτεμβρίου 1948 αναφέρει είκοσι μήνες.

διαφωνία του για τη συμμετοχή στη Διασκεπτική την οποία χαρακτήρισε «λιμπεραλιστική», κάλεσε την ηγεσία της ελληνοκυπριακής Αριστεράς να προσανατολίσει τη στρατηγική της στη βάση του συνθήματος «Άμεσος Ένωση» (Αλέκου, 2022). Σύμφωνα με τον Πρωτοπαπά (2012: 447), ο ΓΓ του ΚΚΕ τόνισε επίσης ότι «δεν γίνεται εμείς να πολεμούμε με το όπλο ενάντια στην αντίδραση και στον βρετανικό ιμπεριαλισμό και εσείς εις την Κύπρο να συνεργάζεστε με τους Βρετανούς για Σύνταγμα Αυτοκυβέρνησης». Ο Σακελλαρόπουλος (2022) παραθέτει τα λόγια του Ζαχαριάδη που μεταξύ άλλων ανέφερε πως «εμείς εδώ έτσι κι αλλιώς σε δύο μήνες θα είμαστε στην Αθήνα. [...] Η Ένωση με την Ελλάδα πρέπει να γίνει ο στόχος σας». Το ΑΚΕΛ, ακολουθώντας τις οδηγίες του ΚΚΕ συγκάλυψε έκτακτη συνάντηση της ΚΕ στις 15 Ιανουαρίου 1949 και έλαβε την απόφαση για επίσημη αναθεώρηση της πολιτικής που ακολουθούσε, με ενδιάμεσο στάδιο πριν την Ένωση την Αυτοκυβέρνηση, και τάχθηκε επίσημα υπέρ της Ένωσης (Πρωτοπαπάς, 2012: 448). Δεν εντοπίστηκε καμία αναφορά στον *Εργάτη* για την εν λόγω συνάντηση και τις δια στόματος Ζαχαριάδη οδηγίες, γεγονός που καταδεικνύει ότι οι συγκεκριμένες επαφές και διεργασίες δεν είχαν γίνει γνωστές τότε.

7.4 Οι δημοτικές εκλογές του 1949

Μέχρι τις δημοτικές εκλογές του Μαΐου 1949, η Αριστερά, πέραν της πίεσης που ένιωθε λόγω των σφοδρών επιθέσεων που δεχόταν από την Εθναρχία και την πρωτοφανώς συσπειρωμένη Δεξιά, έπρεπε να αντιμετωπίσει και την εσωτερική αναστάτωση που προκάλεσε η επίσημη και ολοκληρωτική στροφή στην πολιτική που προωθούσε την Ένωση (Πρωτοπαπάς, 2012: 453). Ο Πρωτοπαπάς επισημαίνει ότι η στροφή στην Ένωση ίσως αποτέλεσε την αφορμή για τα στελέχη με πολιτική καταγωγή από το ΚΚΚ, όπως ο Εζεκίας Παπαϊωάννου, μέλος της προσωρινής κεντρικής καθοδήγησης μετά την παύση του Φίφη Ιωάννου, να «καθαρίσουν» το κόμμα από τα

«οπορτουνιστικά» και «μικροαστικά» στοιχεία (Πρωτοπαπάς, 2012: 449). Παράλληλα, η στάση του Ελληνικού Προξενείου επηρεαζόταν όλο και περισσότερο από την εξέλιξη του Ελληνικού Εμφυλίου, καθώς ο Πρόξενος Κουντουριώτης ερμήνευε τη στροφή της ελληνοκυπριακής Αριστεράς υπέρ της Ένωσης ως «δημαγωγική» και καθοδηγούμενη από την Κομινφόρμ, σύμφωνα με τον Πρωτοπαπά (2012: 455).

Η ΚΕ του ΤΚΚ, ήδη από τις 17 Μαρτίου 1949, είχε απευθύνει πρόταση συνεργασίας προς την ΠΕΟ και το ΑΚΕΛ με στόχο τη συγκρότηση ενιαίου εργατικού μετώπου για την ενίσχυση της εργατικής τάξης, η οποία δημοσιεύθηκε στον *Εργάτη* της ίδιας ημέρας. Συγκεκριμένα, το ΤΚΚ πρότεινε η συνεργασία αυτή να ισχύσει αρχικά στις επερχόμενες δημοτικές εκλογές και να συνεχιστεί και μετά από αυτές, με στόχο την ενίσχυση των εργατικών αγώνων. Σύμφωνα με τους όρους της πρότασης, η συνεργασία θα έπρεπε να βασιζόταν στην ισοτιμία. Επιπλέον, το ΤΚΚ ζήτησε να έχουν οι αντιπρόσωποί του την ελευθερία να εκφράζουν τις θέσεις και τις απόψεις του κόμματος, τόσο για τα εργατικά ζητήματα όσο και για την Ένωση, καθώς και τις γενικότερες τους απόψεις. Οι εκλογικοί συνδυασμοί θα έπρεπε να είναι αποκλειστικά εργατικοί και να περιλαμβάνουν αντιπροσώπους του ΤΚΚ, με αναλογική εκπροσώπηση που θα συμφωνούνταν κατόπιν σύσκεψης των οργανώσεων. Το ΤΚΚ έθεσε επίσης ως προϋπόθεση για τη συνεργασία ενιαίου μετώπου τη διακοπή «κάθε μορφής βίας» κατά των εργατών και την παύση της προπαγάνδας κατά του κόμματος από μέρος του ΑΚΕΛ και της ΠΕΟ. Προκειμένου να καταλήξουν σε συμφωνία, πρότεινε την πραγματοποίηση κοινής σύσκεψης με την ΠΕΟ και το ΑΚΕΛ, εντός δεκαπενθημέρου. Σε περίπτωση που συναπτόταν η συμφωνία, το ΤΚΚ θα διατηρούσε το δικαίωμα να καθορίσει τη δική του στρατηγική, με βάση τα ταξικά συμφέροντα της εργατικής τάξης, όπως οι Τροτσκιστές τα αντιλαμβάνονταν.

Ωστόσο, το ΑΚΕΛ δεν ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα. Και αυτό επειδή οι προϋποθέσεις που τέθηκαν εκ μέρους του ΤΚΚ ήταν τόσο απαιτητικές, όσο και επικίνδυνες για την ηγεμονία του ΑΚΕΛ, το οποίο ούτως ή άλλως αντιμετώπιζε με καχυποψία τους Τροτσκιστές. Παράλληλα, οι σχέσεις του ΑΚΕΛ με τον απερχόμενο δήμαρχο Κληρίδη, που ήταν ήδη τεταμένες λόγω της στήριξης του ΑΚΕΛ στον ΔΣΕ, έφτασαν σε ρήξη με αποτέλεσμα το ΑΚΕΛ να στηρίζει «λαϊκό» υποψήφιο, έτσι τέθηκε ο Ζιαρτίδης απέναντι στον «παλμερικό» Δέρβη (Πρωτοπαπάς, 2012: 463). Ο *Εργάτης* στο άρθρο «Γιατί κατεβαίνουμε και σ' αυτή την πάλη» στις 17 Απριλίου επανέλαβε τη διαχρονική του θέση για ενιαίο μέτωπο και κατηγορήσε το ΑΚΕΛ ότι «προτίμησαν να στηρίζουν τις ελπίδες τους πάνω στα κουρασμένα κι απογοητευμένα στοιχεία της αστικής και της μικροαστικής τάξης που μ' αυτά έχει στενά συνδέσει το μέλλο του Κυπριακού Προλεταριάτου».

Στο 86^ο φύλλο (8 Μαΐου 1949) του *Εργάτη* ανακοινώθηκαν οι δύο υποψηφιότητες του ΤΚΚ για τη δημαρχία της Λάρνακας και της Λεμεσού και δημοσιεύτηκαν φωτογραφίες των υποψηφίων, οι οποίοι θα κατέβαιναν στον εκλογικό αγώνα ως ανεξάρτητοι. Πρόκειται για τον Παύλο Μοδινό από τη Λεμεσό και τον Χρυσόστομο Ναθαναήλ από τη Λάρνακα, των οποίων η υποψηφιότητα απευθυνόταν στους απογοητευμένους εργάτες και των δύο παρατάξεων, του ΑΚΕΛ και της Δεξιάς. Στο 88^ο φύλλο (22 Μαΐου 1949) που κυκλοφόρησε την ημέρα των εκλογών παρουσιάζεται στη δεύτερη σελίδα «η τεταρτοδιεθνιστική θέση για τις δημ. εκλογές», η οποία εξηγεί πως οι υποψήφιοι του ΤΚΚ εκφράζουν την ίδια θέση με την Γ' Διεθνή, δηλαδή του Ενιαίου μετώπου, και πως θεωρούσαν τις εκλογές γεγονός που αποσκοπούσε να «αποσπάσει την προσοχή του προλεταριάτου από τα ταξικά του προβλήματα».

Στο 87^ο φύλλο δημοσιεύθηκε το πρόγραμμα του Παύλου Μοδινού για τις εκλογές όπου αναπαρήγαγε τις τροτσκιστικές θέσεις και τη ρητορική του κόμματος απέναντι στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα. Για το ΑΚΕΛ ειδικά όμως, ανέφερε τα εξής:

Στο ΑΚΕΛ [...] βρίσκονται όλα τα απορρίματα της δεξιάς, όλα τα μικροαστικά και επιπόλαια στοιχεία, όλοι οι νεότεροι οπορτουνιστές διαστρεβλωτές του Μαρξισμού, και γενικά όλοι όσοι δεν μπόρεσαν να πάρουνε μια κοινωνική θέση με τη δική τους αξία και τη δική τους δυναμικότητα. Ανάμεσα σ' αυτούς ξεχωριστή θέση παίρνουνε οι «ηγέτες» των εργατών και αγροτών, που με την αριστερή φρασεολογία που χρησιμοποιούνε, τα καταφέρνουνε να εξαπατούν τις μάζες, για να τις παρασύρουνε σ' αγώνες στείρους κι αντιταξικούς, σ' αγώνες που αμβλύνουνε την πάλη των τάξεων στην Κύπρο, σ' αγώνες που δε βλάπτουνε τα αστικά συμφέροντα, σε τέτοιους αγώνες, σαν και τις αυριανές Δημοτικές εκλογές στην Κύπρο.

Τα αποτελέσματα των εκλογών αποτύπωναν τη σαφώς διαφορετική εικόνα από το 1946. Η Δεξιά κατάφερε να επικρατήσει στη Λευκωσία, και πάλι στην Πάφο και την Κερύνεια και να διατηρήσει την ηγεμονία της στην ύπαιθρο. Η Αριστερά από την άλλη, παρά τη μείωση των ποσοστών της, κατάφερε να επανεκλέξει δήμαρχο στη Λεμεσό, τη Λάρνακα και την Αμμόχωστο (Πρωτοπαπάς, 2012: 467). Ο *Εργάτης* άσκησε κριτική στον νέο εκλογικό νόμο, ο οποίος περιόριζε την πρόσβαση εγγραφής στους εκλογικούς καταλόγους με την αύξηση του ελαχίστου ορίου συνεχούς διαβίωσης στη μόνιμη κατοικία από δώδεκα σε εικοσιτέσσερις μήνες. Παράλληλα, ανέδειξε τον αποκλεισμό μεγάλου αριθμού εργαζομένων στις πόλεις, που πιθανώς θα στήριζαν την Αριστερά, αλλά διέμεναν εκτός των δημοτικών ορίων. Ειδικά για την εκλογική νίκη του Δέρβη στη Λευκωσία, ο *Εργάτης* υποστήριξε πως:

η κομμουνιστική ιδεολογία εθριάμβευσε, και θα νικούσε και θα σάρωνε την αντίδραση, αν οι χιλιάδες που εργάζονται μέσα στη Λευκωσία και που πληρώνουν κάθε φόρο που πληρώνει και ο δημότης Λευκωσίας, δεν τύγγανε να κοιμούνται έξω από τα δημοτικά όρια.

Ο υποψήφιος του Τροτσκιστικού Κόμματος Μοδινός στη Λεμεσό έλαβε 747 ψήφους και ποσοστό 14,8%¹¹⁰ και ο Ναθαναήλ στη Λάρνακα 580 ψήφους και ποσοστό 19,2%¹¹¹. Μετεκλογικά, στο 89^ο φύλλο (29 Μαΐου 1949), ο *Εργάτης*, σχολιάζοντας το αποτέλεσμα του Μοδινού στη Λεμεσό σε άρθρο με τίτλο «Διαλύεται ο μύθος», ερμηνεύει θετικά τα αποτελέσματα των εκλογών κάνοντας λόγο για «ηχυρό χαστούκι από μέρους της εργατικής τάξης». Για το αποτέλεσμα του Ναθαναήλ ανέφερε πως θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση που με σωστή αξιοποίηση δεν θα μπορούσε «παρά να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα για μαζικοποίηση του κόμματος των εργατών και των αγροτών στην Κύπρο».

Ωστόσο, λιγότερο από δύο μήνες μετά τις εκλογές ο *Εργάτης* σταμάτησε να εκδίδεται. Τα αίτια που οδήγησαν σε αυτή την εξέλιξη μπορούν να διατυπωθούν ως υποθέσεις, όμως το σίγουρο είναι πως μέχρι και την τελευταία στιγμή ο *Εργάτης* πάλεψε να διατηρηθεί και, παρά την οικονομική δυσχέρεια, δεν κατέφυγε σε διαφημίσεις. Στο τελευταίο φύλλο (10 Ιουλίου 1949) διατυπωνόταν μια έσχατη έκκληση: «Σύντροφοι! Μη σας ξεφύγει πως ο *Εργάτης* στηρίζεται στα δικά μας τα χέρια! Στέλνετε στην ώρα της τη συνδρομή σας. Σύντροφοι!» (*Εργάτης*, 10 Ιουλίου 1949).

8. Από την έξαρση του εθνικισμού τη δεκαετία 1950 μέχρι την αναβίωση του ακροαριστερού χώρου τη δεκαετία 1970 και έπειτα: Οργανώσεις και έντυπα

Η δεκαετία του 1950 χαρακτηρίστηκε, κυρίως, από την έξαρση του εθνικισμού και στις δύο κοινότητες. Στην ελληνοκυπριακή κοινότητα, επικράτησε ο εθνικισμός που εκπροσωπούσε η Δεξιά και η Εθναρχία με τον νέο Αρχιεπίσκοπο Κύπρου, Μακάριο Γ' (1913-1977), ο οποίος

---

¹¹⁰ Πρωτοπαπάς, 2012: 467.

¹¹¹ Στο ίδιο.

αποτέλεσε τον αδιαμφισβήτητο ηγέτη της ελληνοκυπριακής κοινότητας, αρχικά ως Αρχιεπίσκοπος, και από το 1960 και ως Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας έως και τον θάνατό του το 1977. Η έκφραση του εθνικισμού και του αιτήματος για Ένωση κορυφώθηκε με την ίδρυση της ένοπλης οργάνωσης ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών) τον Απρίλιο του 1955, με αρχηγό τον Ελληνοκύπριο αξιωματικό του ελληνικού στρατού, πρώην χίτη και συνεργάτη των Βρετανών στον Ελληνικό Εμφύλιο, Γεώργιο Γρίβα (1897-1974). Σύμφωνα με τον Kızılyürek, η ΕΟΚΑ φιλοδοξούσε να «ερεθίσει τον εθνικιστικό οίστρο και να ενισχύσει τις πιθανότητες για πραγμάτωση της Ένωσης», όμως προκειμένου να το πετύχει θα επεδίωκε να εξοντώσει τους «προδότες», να εξουδετερώσει τους διαφωνούντες με την Ένωση και να τρομοκρατήσει τους συνεργάτες της βρετανικής διοίκησης (2019: 123).

Παρά τον «εθνικιστικό οίστρο» της περιόδου, όπως αναφέρει ο Παναγιώτου, «η κουλτούρα της Αριστεράς» υπάρχει έντονα, και παρά το γεγονός ότι ήταν «μπλοκαρισμένη», συνεχίζει να κινητοποιείται (2017, 00:31:26). Στις 14 Δεκεμβρίου 1955, λίγους μήνες δηλαδή μετά την έναρξη της δράσης της ΕΟΚΑ, η οποία απέκλεισε τη συμμετοχή κομμουνιστών και αριστερών στον αγώνα της, η βρετανική διοίκηση κήρυξε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Το ΑΚΕΛ και η εφημερίδα του, *Νέος Δημοκράτης*, καθώς και άλλες αριστερές οργανώσεις (αγροτών, γυναικών, νεολαίων) κηρύχτηκαν παράνομα και παρέμειναν σε καθεστώς παρανομίας μέχρι και το 1959 (Τζαβίτ Αν & Χριστοφής, 2022: 159).

Στα αρχικά στάδια της, η ΕΟΚΑ δεν αναγνώριζε ακόμα στους Τουρκοκύπριους κάποιον εχθρό, ωστόσο η αντίδραση των δεύτερων ήταν άμεση εξαγγέλλοντας την ίδρυση της Τουρκικής Ένωσης Αντίστασης Κύπρου (ΚΙΤΕΜΒ) μετά από πρωτοβουλία του Fazıl Küçük, μετέπειτα Αντιπροέδρου

της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η οργάνωση αργότερα μετονομάστηκε σε VOLKAN¹¹² και το κόμμα του Kızılyürek σε «Η Κύπρος είναι τουρκική» (Kızılyürek, 2019: 142, 156). Η δύναμη της VOLKAN ήταν περιορισμένη και δεν ξεπερνούσε το επίπεδο της αυτοάμυνας μέχρι τα τέλη του 1957 οπότε ενσωματώθηκε, μαζί με αντίστοιχες οργανώσεις, όπως την οργάνωση «Μέτωπο της 9^{ης} Σεπτεμβρίου», στην νέα και πιο επιθετική Τουρκική Οργάνωση Αντίστασης (TMT¹¹³) η οποία πλέον ζητούσε τη «διχοτόμηση» (Taksim) της Κύπρου (Kızılyürek, 2019: 158). Οι οργανώσεις, αν και αντίπαλες, χαρακτηρίζονταν αμφότερες από έντονο αντικομμουνισμό και αντιμετώπιζαν με ακραία εχθρότητα την Αριστερά. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Kızılyürek, «δεν θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε ότι, κατά κάποιο τρόπο, οι δύο οργανώσεις ανταγωνίζονταν για το ποια θα παρουσιάζοταν περισσότερο “αντικομμουνιστική”» (2019: 267).

Οι δολοφονίες αριστερών Ελληνοκυπρίων από την ΕΟΚΑ πολλαπλασιάστηκαν το 1958 όταν, όπως αναφέρει ο Kızılyürek, «ο Γρίβας εξαπέλυσε μια συστηματική εκστρατεία βίας» με σκοπό την «καταπτόηση» και πολιτική αποδυνάμωση του ΑΚΕΛ (2019: 137, 139). Η επιθετική διάθεση των «μασκοφόρων του Γρίβα» για την εξόντωση των «προδοτών» οδήγησε σε μια σειρά δολοφονιών αριστερών ανδρών και γυναικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, μεταξύ άλλων, είναι η στυγερή δολοφονία του Σάββα Μένοικου από το Λευκόνοικο, ο οποίος, δεμένος πισθάγκωνα, λιθοβολήθηκε μέχρι θανάτου ως «προδότης» (Kızılyürek, 2019: 137, 138, 140).

Το ΑΚΕΛ στην προσπάθειά του να σταματήσει τις δολοφονικές δράσεις κατά αριστερών, απευθύνθηκε στον Μακάριο ώστε να μεσολαβήσει και να ζητήσει από τον αρχηγό της ΕΟΚΑ τον τερματισμό της βίας, κάτι που ο Γρίβας αρνήθηκε (Kızılyürek, 2019: 140). Παρά το γεγονός ότι η ηγεσία της Αριστεράς παρέμεινε στη γραμμή της μη βίας, ο Παναγιώτου αναφέρει ότι στις

---

¹¹² “Var Olmak Lazimsa Kan Akitmamak Niye?” – «Γιατί να μην χυθεί αίμα αν είναι ανάγκη να υπάρχουμε;» (Kızılyürek, 2019: 157).

¹¹³ Türk Mukavemet Teşkilati.

«κόκκινες» περιοχές υπήρξαν αντιδράσεις, κυρίως από τάσεις που υπήρχαν εντός της Αριστεράς και εκφράστηκαν δυναμικά την περίοδο των δολοφονιών του 1958 (2017, 00:31:55). Χαρακτηριστικά, αναφερόμενος το βιβλίο του Μιχάλη Πουμπουρή¹¹⁴, *Μέρες δοκιμασίας* (1993), αναφέρει ότι:

αν διαβάσετε το βιβλίο του Πουμπουρή προσεκτικά, θα δείτε: φυλλάδιο όπου οι αριστεροί στο Βαρώσι απειλούν ότι θα κάψουν τα καταστήματα των δεξιών. Τα καταστήματα, όχι τα σπίτια, προσέξτε την ταξική διαφορά. Σκοτώνετε τους δικούς μας, θα καταστρέψουμε τα καταστήματα. Στη Λεμεσό, έκαψαν τη ΣΕΚ. [...] Ο Πουμπουρής λαλεί: «επή μια φορά στη γραμματεία της ΠΕΟ» της γειτονιάς του, τζαι ήβρεν τύπους να γράφουν καταστατικό για αριστερήν οργάνωση, τζαι είχαν τζαι πεζίνα να παν' να κάψουν κάτι (Παναγιώτου, 2017, 00:32:10).

Την ίδια περίοδο που έδρασε η ΕΟΚΑ (1955-1959), σύμφωνα με τον Kızılyürek, η ελληνοκυπριακή Δεξιά κατάφερε να οικειοποιηθεί την έννοια της «ηθικής ανωτερότητας» έναντι της Αριστεράς. Ο ανταγωνισμός του Μακαρίου και της Δεξιάς με το ΑΚΕΛ για την ηγεσία της κοινότητας, ανέδειξε νικήτρια την ελληνοκυπριακή Δεξιά και την Εθναρχία, κυρίως λόγω της απομόνωσης που υπέστη το ΑΚΕΛ από την «βίαιη προώθηση» των εθνικιστικών και αντικομμουνιστικών αιτημάτων και πρακτικών της ΕΟΚΑ. Το ΑΚΕΛ αποδέχθηκε και επίσημα τον Μακάριο ως τον «μοναδικό εκπρόσωπο» της ελληνοκυπριακής κοινότητας το 1958 (Kızılyürek, 2019: 140-141).

Η Κύπρος, απέκτησε τελικά την Ανεξαρτησία της το 1959, και επίσημα το 1960. Ακόμη και μετά την Ανεξαρτησία, οι εθνοτικές συγκρούσεις συνέχισαν να πυροδοτούνται, καθώς εξακολουθούσαν

---

¹¹⁴ Μιχάλης Πουμπουρής (1919-2018): Ηγετικό στέλεχος του ΑΚΕΛ για δεκαετίες, διετέλεσε βουλευτής Αμμοχώστου.

να υπάρχουν ένοπλες εθνικιστικές ομάδες. Κατά τον ίδιο τρόπο συνεχίστηκε και η βία κατά της Αριστεράς με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη διπλή δολοφονία, στις 11 Απριλίου 1965, του Τουρκοκύπριου δημοσιογράφου και συνδικαλιστή Derviş Ali Kavazoğlu και του Ελληνοκύπριου Κώστα Μισιαούλη, αμφότεροι μέλη του ΑΚΕΛ, από μέλη της τουρκοκυπριακής εθνικιστικής οργάνωσης ΤΜΤ.

Ο εξωθεσμικός χώρος άρχισε να αναβιώνει τη δεκαετία του 1970. Ειδικότερα μετά την τουρκική εισβολή του 1974 που οδήγησε στην κατάρρευση του εθνικιστικού αφηγήματος της Ένωσης, το οποίο κορυφώθηκε μέσω του πραξικοπήματος που προηγήθηκε πέντε ημέρες πριν την εισβολή. Εκείνη την περίοδο επικράτησε έντονη ριζοσπαστικοποίηση εντός της κυπριακής νεολαίας. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίστηκε από μια διάθεση για αλλαγή και κοινωνική αφύπνιση, η οποία εκδηλώθηκε κυρίως στην περιοχή εντός των τειχών της Λευκωσίας, μέσα δηλαδή στην *de facto* διχοτομημένη παλιά πόλη. Εκεί, διάφορα καφενεία, όπως ο «Προλάτης» στις αρχές του 1980 και η «Πράσινη Γραμμή» το 1985, έγιναν χώροι συγκέντρωσης και ζύμωσης για τις ακροαριστερές και τροτσικιστικές ομάδες και αποτέλεσαν το κέντρο πολιτικών συζητήσεων και δράσεων που επηρέασαν το ευρύτερο κίνημα της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς στην Κύπρο (Χριστοδούλου, 2019).

Το 1973, σχηματίστηκε η σοσιαλιστική οργάνωση Αριστερή Πτέρυγα, η οποία ξεκίνησε ως ακροαριστερή ομάδα εντός της νεολαίας της ΕΔΕΚ, του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος της Κύπρου. Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του 1980, τα μέλη της διαγράφηκαν σταδιακά από την ΕΔΕΚ λόγω ιδεολογικών διαφορών (Αχνιώτης, 2017, 00:17:28). Η Αριστερή Πτέρυγα διατήρησε την παρουσία της μέσα από την έκδοση της εφημερίδας *Σοσιαλιστική Έκφραση* από το 1973 έως το 2016, η οποία λειτουργούσε ως βασικό όργανο προώθησης των ιδεών της. Στη συγκεκριμένη εφημερίδα φιλοξενήθηκε στο 99ο φύλλο (7 Φεβρουαρίου 1981) στην έβδομη σελίδα ένα

αφιέρωμα στον Μιχάλη Χειμαρρίδη «γιο του αγωνιστή εργάτη – ποιητή Γιώργη Χειμαρρίδη» με τίτλο «Μιχάλης Χειμαρρίδης – Ένας νέος ποιητής για την εργατιά» στο οποίο δημοσιεύθηκαν και δύο ποιήματα του ιδίου.

Το καλοκαίρι του 1975, όπως αναφέρει ο Αχνιώτης, πραγματοποιήθηκε στην πλατεία Ελευθερίας στη Λευκωσία η πρώτη και μοναδική αριστερή «αντιμακαριακή» διαδήλωση, με περισσότερους από δύο χιλιάδες συμμετέχοντες. Η διαδήλωση πραγματοποιήθηκε ως αντίδραση στην πολιτική που ακολουθούσε η κυβέρνηση Μακαρίου αναφορικά με τους Τουρκοκύπριους μετά την τουρκική εισβολή, τους οποίους «άφηνε να φύγουν» προς τις βόρειες και κατεχόμενες περιοχές της Κύπρου, γεγονός που ενίσχυε την προοπτική οριστικής διχοτόμησης του νησιού (2017, 00:13:27).

Εκείνη την περίοδο, σύμφωνα με τον Αχνιώτη, η άκρα Αριστερά ενισχύθηκε σημαντικά, κυρίως από φοιτητές που σπούδαζαν στην Αγγλία, τη Γαλλία και την Ελλάδα, καθώς και μαθητές (2017, 00:14:24). Η έννοια της άκρας Αριστεράς εκείνη την περίοδο περιλάμβανε ποικίλες ιδεολογικές τάσεις, οι οποίες διαμορφώνονταν και επηρεάζονταν σημαντικά από τις χώρες στις οποίες ζούσαν οι φοιτητές. Συγκεκριμένα, πολλοί φοιτητές στην Αγγλία και τη Γαλλία θεώρησαν ότι η συνεργασία της Αριστεράς με τη Δεξιά στο αντιιμπεριαλιστικό στάδιο ήταν πολιτικά λανθασμένη, γεγονός που τους έφερε κοντά στις τροτσκιστικές ιδέες και την επιδίωξη της δημιουργίας εργατικών μετώπων (Αχνιώτης, 2017: 00:14:57). Στην Ελλάδα, από την άλλη, η κυρίαρχη τάση στην άκρα Αριστερά ήταν ο μαοϊσμός. Έτσι, μεγάλη μερίδα Ελληνοκυπρίων φοιτητών στην Ελλάδα, επηρεασμένοι από τις μαοϊκές ιδέες, θεωρούσαν ότι έπρεπε να συνεχιστεί ο αγώνας για την Ένωση, ενώ ένα μικρότερο κομμάτι ήταν πιο κοντά στις τροτσκιστικές ιδέες και υποστήριζε την Ανεξαρτησία (Αχνιώτης, 2017: 00:15:51).

Το 1977 άρχισε να κυκλοφορεί το *Δελτίο Συζήτησης*, ένα έντυπο που αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τους Τροτσκιστές. Στην αρχή λειτούργησε ως «Μαρξιστικό έντυπο» και αργότερα, από το

1980 έως το 1982, ως «Έντυπο επιτροπής σύνδεσης Κυπρίων Τροτσκιστών – Για την ανοικοδόμηση της 4ης Διεθνούς». Την πρωτοβουλία για το εν λόγω έντυπο, σύμφωνα με τον Αχνιώτη, είχε ο Σοφοκλής Ρούσος, ο οποίος επέστρεψε στην Κύπρο από την Αγγλία και «πέρασε στον τροτσκισμό πριν το '74» (2017, 00:16:53). Το *Δελτίο Συζήτησης* φιλοξένησε τις πρώτες γραπτές συζητήσεις του ακροαριστερού χώρου στην Κύπρο τη δεκαετία του 1970 (Αχνιώτης, 2017, 00:17:52). Από κάποια άτομα που στελέχωναν αυτό το έντυπο και μερικά άλλα από την Αριστερή Πτέρυγα προέκυψε το 1979 η οργάνωση Εργατική Δημοκρατία, η οποία εκπροσωπούσε τον τροτσκιστικό χώρο στην Κύπρο (Αχνιώτης, 2017, 00:19:17). Η οργάνωση εξέδιδε την εφημερίδα *Εργατική Δημοκρατία*, στην αρχή για δύο χρόνια και ξανά από το 1991 έως το 2017. Η Εργατική Δημοκρατία ταυτίζεται πολιτικά με το τροτσκιστικό Σ.Ε.Κ. (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα) όπου συμμετέχει στο μέτωπο-συνασπισμό κομμάτων ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α. στην Ελλάδα. Η έκδοση της εφημερίδας *Εργατική Δημοκρατία* συνεχίστηκε έως το 2017, διατηρώντας την τροτσκιστική γραμμή της οργάνωσης και λειτουργώντας ως βασικό όργανο επικοινωνίας των πολιτικών θέσεων της ομάδας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ιδρύθηκε η τροτσκιστική ομάδα Κομμουνιστικός Κύκλος από τον Κώστα Αχνιώτη, τον Σταύρο Τομπάζο, τον Σύμη Σουκιούρογλου, τον Μιχάλη Χειμαρρίδη και άλλους. Η ομάδα διατηρούσε το στέκι «Προλάτης», ένα καφενείο-βιβλιοπωλείο στην παλιά Λευκωσία, το οποίο είχε στα ράφια του μόνο αριστερές εκδόσεις και έφερε για σήμα ένα σφυροδρέπανο (Χριστοδούλου, 2019). Το στέκι πιθανός πήρε το όνομά του από το ομώνυμο περιοδικό (1945) ή/και από το ομώνυμο ποίημα (1943) του Γιώργη Χειμαρρίδη. Ο «Κομμουνιστικός Κύκλος» συμμετείχε σε πολιτικές και κοινωνικές δράσεις της περιόδου όπως διαδηλώσεις και απεργίες, και προωθούσε τον αντικαπιταλιστικό λόγο. Για ένα διάστημα, πραγματοποιούνταν συναντήσεις με μέλη της Αριστερής Πτέρυγας, όταν ακροαριστερά μέλη της

τελευταίας είχαν αποβληθεί από την ΕΔΕΚ και επιχειρήσαν αυτόνομη πορεία (Αχινιώτης, 2017, 00:19:20).

Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *Φιλελεύθερος* το 2018 ο Σύμης Σουκιούρογλου αναφέρει για την κατάσταση που επικρατούσε τη δεκαετία του 1980 στην περιοχή εντός των τειχών της Λευκωσίας και τον διαχωρισμό της πόλης ότι:

Αυτή η περιοχή ήταν πάντα στην άκρη, από το 1964 υπήρχε αυτός ο διαχωρισμός στην εντός των τειχών πόλη. Εκείνη την περίοδο εμείς είχαμε μια ψευδαίσθηση ελευθερίας, όσο οξύμωρο και αν ακούγεται. Ενώ εδώ πηγαينوέρχονταν στρατιώτες με όπλα και ΟΗΕδες, είχαμε την αίσθηση της ελευθερίας που σου δίνει η είσοδος σε έναν παράλληλο κόσμο. Όταν ερχόσουν εδώ είχες την αίσθηση ότι δεν ισχύουν νόμοι και αστυνομίες, ούτε πού θα παρκάρεις ή αν χρειάζεται άδεια ποτού. Εδώ δεν ίσχυε ό,τι ίσχυε εκτός των τειχών, δεν ασχολείτο κανένας μαζί μας. [...] Ναι, είναι αλήθεια πως ο κόσμος έμπαινε σε μια περιπέτεια, όχι μόνο μέσα στο καφενείο αλλά και στη διαδρομή. Τα δρομάκια εδώ ήταν σκοτεινά. Ο κόσμος ένιωθε ότι έκανε κάτι και ως αντίσταση στην κατοχή, δηλαδή ένιωθε ότι εκμεταλλευόμαστε και την τελευταία σπιθαμή που έχουμε μέσα στη νεκρή ζώνη. Βέβαια ήμασταν περιτριγυρισμένοι από στρατιώτες με όπλα.

Για το καφενείο «Πράσινη Γραμμή», που αναφέρθηκε πιο πάνω, αναφέρει πως:

Εδώ ξεκίνησαν και οι αποτυχημένες προσπάθειες της ομάδας για την αυτοδιάθεση της Κύπρου. Ήταν ένας χώρος ζύμωσης, παράλληλα με το «Αιγαίο» του Φτωχόπουλου. Η Λευκωσία διαμορφώθηκε από δύο μαγαζιά, το ένα ήταν το «Αιγαίο» και το άλλο η «Πράσινη Γραμμή». Αυτοί οι δύο χώροι σιγά-σιγά εξέφραζαν και διαφορετικές πολιτικές τάσεις. Εμείς ήμασταν πιο διεθνιστές ενώ η ομάδα του Φτωχόπουλου ήταν ενωτικοί,

παρόλο που ξεκινήσαμε μαζί όλοι ως αριστεροί, αντικομμουνιστές. Υπήρχαν οι μαοϊκοί, οι μαρξιστές-λενινιστές, η Εργατική Δημοκρατία, η Αριστερή Πτέρυγα της ΕΔΕΚ, ο Κομμουνιστικός Κύκλος. Υπήρχαν και δύο γυναικείες ομάδες. Όλοι στεγάστηκαν σ' αυτούς τους χώρους, το «Αιγαίο» και την «Πράσινη Γραμμή». Αυτό που μας χώριζε ήταν οι πολιτικές απόψεις και το Κυπριακό, ουσιαστικά.

Το 1985, άρχισε να εκδίδεται το περιοδικό *Εντός των Τειχών*, το οποίο κυκλοφόρησε μέχρι το 1990 συνολικά 42 τεύχη. Το περιοδικό αποτέλεσε μέσο έκφρασης της άκρας Αριστεράς στην Κύπρο, κωδικοποιώντας τις ιδέες της ριζοσπαστικής σκέψης της εποχής συνδυάζοντας την με την οικολογία¹¹⁵, όπως αναφέρει ο Παναγιώτου (2017, 01:01:51). Στο *Εντός των Τειχών* δημοσιεύονταν κείμενα για κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα ένα αφιέρωμα στον Γιώργη Χειμαρρίδη (τ. 8, Φεβρουάριος 1986: 22-25), αναδημοσιεύσεις των προκηρύξεων του ΚΚΚ (*Νέος Άνθρωπος*, 1/5/1925) και του ΤΚΚ (1/5/1949 – *Εργάτης*, φύλλο 85) για την Πρωτομαγιά (τ. 32, Μάιος 1988: 36-38) και παράλληλα φιλοξενούσε τις απόψεις αριστερών διανοούμενων και ακτιβιστών, αφήνοντας πίσω μία σημαντική βιβλιογραφία για τον εν λόγω πολιτικό χώρο της Κύπρου (Παναγιώτου, 2017, 01:01:56).

Τέλος, το 1999, κυκλοφόρησε το περιοδικό *Εξ Υπαρχής* το οποίο λειτούργησε σαν συνέχεια του *Εντός των Τειχών*, εκφράζοντας τον χώρο της άκρας Αριστεράς και κυκλοφόρησε έως το 2004 συνολικά 52 τεύχη (Παναγιώτου, 2017, 01:01:37). Στο 45ο τεύχος (2003) δημοσιεύθηκε ένα άρθρο του Ανδρέα Παναγιώτου σχετικά με την ποίηση του Γιώργη Χειμαρρίδη.

---

¹¹⁵ Αχγιώτης, 2017, 00:21:24.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάστηκε το τροτσκιστικό κίνημα στην Κύπρο της δεκαετίας του 1940 μέσα από την εφημερίδα *Εργάτης* που κυκλοφορούσε από το 1947 έως το 1949 από την τροτσκιστική παράταξη, η οποία δρούσε ενεργά εντός των συντεχνιών και στη συνέχεια εξελίχθηκε για ένα σύντομο χρονικό διάστημα σε πολιτικό κόμμα. Συγκεκριμένα αναζητήθηκαν πληροφορίες σχετικά με το τροτσκιστικό κίνημα στην Κύπρο στα τέλη της δεκαετίας του 1940, τα άτομα που το αποτελούσαν, τις πεποιθήσεις τους, τους τρόπους δράσης τους και την αντιμετώπιση που είχαν από τις διάφορες πολιτικές δυνάμεις, τα συνδικάτα αλλά και τα θρησκευτικά περιβάλλοντα. Διερευνήθηκε επίσης η στάση του *Εργάτη* απέναντι στο ΑΚΕΛ και την ΠΕΟ, καθώς και η θέση που εξέφρασαν οι Τροτσκιστές κατά της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Επιπλέον, μελετήθηκε η ύλη και η θεματολογία της εφημερίδας *Εργάτης* στο σύνολο των διαθέσιμων φύλλων και, τέλος, το πώς διαμορφώνονται οι σύγχρονες αφηγήσεις και η ανάγνωση της εν λόγω περιόδου μέσα από τα άρθρων που δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα *Εργάτης*.

Κατηγοριοποιώντας τα άρθρα και αναλύοντας το περιεχόμενό τους μπορούμε να καταλήξουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα που αποτυπώνουν τις απόψεις τόσο της εφημερίδας όσο και της οργάνωσης. Το τροτσκιστικό κίνημα στην Κύπρο αποτέλεσε την τελευταία κομμουνιστική επαναστατική οργάνωση την περίοδο της Αγγλοκρατίας και εξέφραζε την αντιπολιτευτική στο ΑΚΕΛ φωνή. Με βάση την ιδεολογία τους, οι Τροτσκιστές στόχευαν στη νίκη του προλεταριάτου μέσα από τον σχηματισμό ενιαίου εργατικού μετώπου. Για αυτό τον λόγο πρότειναν με κάθε ευκαιρία στην ηγεσία της Αριστεράς τον σχηματισμό μιας τέτοιου τύπου συμμαχίας, θέση που τους έφερε σε διάσταση με τις απόψεις και την πολιτική του ΑΚΕΛ και της ΠΕΟ.

Η μελέτη του τροτσκιστικού κινήματος επιβεβαιώνει τα χαμηλά επίπεδα επιρροής του στην κοινωνία της Κύπρου, ωστόσο αυτό δεν τους αποκλείει πλήρως από αυτήν. Η εφημερίδα *Εργάτης*

επιδίωξε να λειτουργήσει ως μέσο έκφρασης, ενημέρωσης, επικοινωνίας και κριτικής, στοχεύοντας στα εργατικά και μεσαία στρώματα, τα οποία αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας. Σε αντίθεση με το «πλατύ» και «λαϊκό» ΑΚΕΛ, συμπεραίνεται ότι οι Τροτσκιστές ενδιαφέρονταν να αφουγκραστούν τους εργάτες και να ακουστούν από αυτούς.

Η επικρατούσα αφήγηση στην Κύπρο σήμερα, ανεξαρτήτως κομματικής απόχρωσης, ισχυρίζεται πως «όλος ο κόσμος ήθελε την Ένωση εκείνη την εποχή». Η αναπαραγωγή αυτού του αφηγήματος εξυπηρετεί την εθνικιστική ρητορική της ελληνικότητας της Κύπρου και καθιστά τους Κύπριους ες αεί είτε Έλληνες είτε Τούρκους. Η ύπαρξη του Τροτσκιστικού Κόμματος Κύπρου, ενός κόμματος που αντιτάχθηκε στην Ένωση σε όλη τη διάρκεια της δραστηριοποίησής του, καταδεικνύει ότι, ακόμα και στην Αριστερά της εποχής που είχε εγκαθιδρυθεί η πατριωτική αντίληψη, υπήρχε μια αντιεθνικιστική φωνή. Οι Τροτσκιστές υποστήριξαν την Ανεξαρτησία της Κύπρου σε μια εποχή πολιτικά πολωμένη κατά την οποία στις δύο παρατάξεις, στη Δεξιά και την Αριστερά, ηγεμόνευε η προοπτική της Ένωσης με την Ελλάδα. Η μελέτη του τροτσκιστικού κινήματος, συνεπώς, θέτει αμφιβολίες για τις αναγνώσεις που οικοδομήθηκαν με βάση την υπόθεση ότι «εκείνα τα χρόνια» δεν υπήρχε άλλη επιλογή εκτός από την Ένωση. Την ίδια στιγμή φωτίζεται μια πτυχή του εργατικού κινήματος που, αν μη τι άλλο, είχε επαναστατικές διαθέσεις σε μια εποχή που στην Κύπρο είχε μεταφερθεί ο εμφυλιοπολεμικός διχασμός που επικρατούσε στην Ελλάδα.

Πηγές

Τύπος

Εργάτης: Όργανο Διεθνιστικής Κομμουνιστικής Πάλης. (22 Σεπτεμβρίου 1947 – 7 Νοεμβρίου 1948). Φ. 1-60.

Εργάτης: Όργανο του Κομμουνιστικού Διεθνιστικού Κόμματος Κύπρου (Τμήματος της 4ης Διεθνούς). (14 Νοεμβρίου 1948 – 8 Δεκεμβρίου 1948). Φ. 61-64.

Εργάτης: Όργανο του Τροτσκιστικού Κόμματος Κύπρου (Τμήματος της 4ης Διεθνούς). (12 Δεκεμβρίου 1948 – 8 Μαΐου 1949). Φ. 65-86.

Εργάτης: Όργανο Κομμουνιστικής Διεθνιστικής Πάλης. (14 Μαΐου 1949 – 10 Ιουλίου 1949). Φ. 87-95.

Προλάτης: Μηνιάτικο κοινωνιολογικό περιοδικό. (Αύγουστος 1945 – Δεκέμβριος 1945) Τ. 1-5.

Δημοσιευμένες πηγές

Λένιν, Β. Ι. (1981). *Άπαντα* (34). Σύγχρονη Εποχή.

Λένιν, Β. Ι. (1982α). «Τα άμεσα καθήκοντα της Σοβιετικής εξουσίας». Στο Λένιν, Β. Ι. (1982) *Άπαντα* (36) (165-208). Σύγχρονη Εποχή.

Λένιν, Β. Ι. (1982β). «Η Τρίτη Διεθνής και η θέση της στην ιστορία». Στο Λένιν, Β. Ι. (1982) *Άπαντα* (38) (301-309). Σύγχρονη Εποχή.

Λένιν, Β. Ι. (1984). «Γράμμα προς το Συνέδριο». Στο Λένιν, Β. Ι. (1984) *Άπαντα* (45) (343-348). Σύγχρονη Εποχή.

- Λένιν, Β. Ι. (2012). *Οι θέσεις του Απρίλη*. Σύγχρονη Εποχή. (Πρώτη έκδοση στα Ρωσικά, 1917).
- Τρότσκι, Λ. (1979). *Τα μαθήματα του Οχτώβρη*. Αλλαγή. (Πρώτη έκδοση στα Ρωσικά, 1924, Μόσχα).
- Τρότσκι, Λ. (1984α). *Η προδομένη επανάσταση*. Αλλαγή. (Πρώτη έκδοση στα Ρωσικά, 1937, Παρίσι).
- Τρότσκι, Λ. (1984β). *Ο πόλεμος και η Τέταρτη Διεθνής*. Αλλαγή. (Πρώτη έκδοση 1934)
- Τρότσκι, Λ. (2003). *Η θανάσιμη αγωνία του καπιταλισμού και τα καθήκοντα της 4^{ης} Διεθνούς*. Εργατική Πάλη. (Πρώτη έκδοση 1938, Μεξικό).
- Τρότσκι, Λ. (2010). *Η Διαρκής επανάσταση*. Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο. (Πρώτη έκδοση στα Ρωσικά, 1930, Βερολίνο).

Βιβλιογραφία

- Αλέκου, Α. (2022). *Το ΚΚΚ (και το) ΑΚΕΛ και το Κυπριακό ζήτημα*. Στο Χριστοφής, Ν. (επιμ.) (2022). *Μεταξύ έθνους και τάξης. Αριστερές και Κυπριακό, 1920-1974*, (57-111). Ψηφίδες.
- Αλέκου, Α., & Σακελλαρόπουλος, Σ. (2023). *Η ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Κύπρου (1923-1944)*. Τόπος.
- Deutscher, I. (2004). *The Prophet Outcast: Trotsky: 1929-1940*. Verso books.
- Fitzpatrick, S. (2008). *The Russian Revolution*. Oxford University Press.
- Grant, T. (1989). *The unbroken thread: The development of Trotskyism over 40 years*. Fortress.

Κιζιλγürek, N. (2019). *Μια ιστορία βίας και μνησικακίας. Η γένεση και η εξέλιξη της εθνοτικής διένεξης στην Κύπρο*. Τόμος 1. Heterotopia.

Κομμουνιστικός Κύκλος. (Ιούλιος 1980). *Λαϊκά μέτωπα, ενιαία μέτωπα, εργατικές κυβερνήσεις*. https://archive.org/details/kommounistikoskiklos_laikametopa/mode/2up. [Προσπελάστηκε 10 Ιουλίου 2024].

Ktoris, S. (2013). AKEL and the Turkish Cypriots (1941–1955). *The Cyprus Review*, 25, (15-38). <https://cyprusreview.org/index.php/cr/article/view/649> [Προσπελάστηκε 27 Σεπτεμβρίου 2024].

Μαργαρίτης, Γ. (2017). *Η Ρωσική Επανάσταση. Μια σύντομη ιστορία*. ΚΨΜ.

Μαστρογιαννόπουλος, Τ. (2023). *Η άνοδος και η πτώση των Εργατικών Διεθνών. 'Τ Κύκλος: Η 3^η Κομμουνιστική Διεθνής*. Α' Τόμος. Τόπος.

Παπαδόπουλος, Σ. (2012). Η πολιτική των συμμαχιών. Η τακτική του Ενιαίου Εργατικού Μετώπου. *Σειρά: Τετράδια Εργατικής Πάλης* (16). Εργατική Πάλη.

Panayiotou, A. (1999). *Island Radicals: The Emergence and Consolidation of the Cypriot Left, 1920-1960*, Διδακτορική διατριβή, University of California. https://archive.org/details/panayiotou_island_radicals/mode/2up. [Προσπελάστηκε 8 Σεπτεμβρίου 2024].

Παναγιώτου, Α. (2008). *Γιώργης Χειμαρρίδης – Ο επαναστάτης ποιητής και οι ανεράδες του*. Κυπριακά Θέματα.

Παναγιώτου, Μ. (2018, Ιανουάριος 10). Οι κρυμμένοι Αθαλασσινοί του Σύμη. *Φιλελεύθερος*. <https://archive.is/1mWxR> [Προσπελάστηκε 21 Ιουλίου 2024].

Πρωτοπαπάς, Β. (2012). *Εκλογική ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, Κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*. Θεμέλιο.

Σακελλαρόπουλος, Σ. (2015). Ο ακήρυχτος ελληνοκυπριακός εμφύλιος (1944-1949). *Θέσεις*, 132, (81-114).

Σακελλαρόπουλος, Σ. (2022). *Η στάση του ΣΕΚΕ-ΚΚΕ απέναντι στο κυπριακό ζήτημα (1918-1959)*. Στο Χριστοφής, Ν. (επιμ.) (2022). *Μεταξύ έθνους και τάξης. Αριστερές και Κυπριακό, 1920-1974*, (179-231). Ψηφίδες.

Τζαβίτ Αν, Α., & Χριστοφής, Ν. (2022). *Η τουρκοκυπριακή Αριστερά και τα προβλήματα συνεργασίας με την ελληνοκυπριακή Αριστερά*. Στο Χριστοφής, Ν. (επιμ.) (2022). *Μεταξύ έθνους και τάξης. Αριστερές και Κυπριακό, 1920-1974*, (113-177). Ψηφίδες.

Τριμικλινώτης, Ν. (2022). *Επίμετρο – ο αντιαποικιακός αγώνας*. Στο Χριστοφής, Ν. (επιμ.) (2022). *Μεταξύ έθνους και τάξης. Αριστερές και Κυπριακό, 1920-1974*, (337-362). Ψηφίδες.

Φοίβος (1981). Μιχάλης Χειμαρρίδης. Ένας νέος ποιητής για την εργατιά. *Σοσιαλιστική Έκφραση. Κεντρικό όργανο της Σ.Ν. ΕΔΕΝ*. (99) (1981, 7 Φεβρουαρίου).

Χριστοδούλου, Ι. (4 Δεκεμβρίου 2019). Σύμης εντός των τειχών. *Avant-Garde*. <https://web.archive.org/web/20200610104006/https://avant-garde.com.cy/articles/prosopa/ag-people/symis-entos-ton-teihon> [Προσπελάστηκε 21 Ιουλίου 2024].

Χριστοφής, Ν. (2022α). *Αριστερά, Αποικιοκρατία, Εθνικισμός: Η Κυπριακή περίπτωση*. Στο: Χριστοφής, Ν. (επιμ.) (2022). *Μεταξύ έθνους και τάξης. Αριστερές και Κυπριακό, 1920-1974*, (21-56). Ψηφίδες.

Χριστοφής, Ν. (2022β). *Το κόμμα Εργατών Τουρκίας και η Κύπρος: αντιιμπεριαλισμός, εθνικισμός, κεμαλισμός*. Στο Χριστοφής, Ν. (επιμ.) (2022). *Μεταξύ έθνους και τάξης. Αριστερές και Κυπριακό, 1920-1974*, (281-336). Ψηφίδες.

Χατζηδημητρίου, Τ. (2018). *Κύπρος 1950-1959. Το τέλος του αλυτρωτισμού. Πολιτική και ιδεολογική θεώρηση*. Εκδόσεις Παπαζήση.

Τύπος

1938-2018: 80 χρόνια από την ίδρυση της 4^{ης} Διεθνούς. (2018, Σεπτέμβριος). *Εργατική Πάλη. Όργανο Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας*. (442). <https://www.okde.gr/archives/8105> [Προσπελάστηκε 17 Ιουλίου 2024].

70 χρόνια από τη διάλυση της Τρίτης Διεθνούς: Σχολείο και «πατρίδα» των επαναστατών. (29 Μαΐου 2013). *Εργατική Αλληλεγγύη* (1073). <https://ergatiki.gr/article.php?issue=1073&id=8043#> [Προσπελάστηκε 17 Ιουλίου 2024].

78 χρόνια από τη δολοφονία του Λ. Τρότσκι. (2018, Σεπτέμβριος). *Εργατική Πάλη. Όργανο Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας*. (442) <https://www.okde.gr/archives/8105> [Προσπελάστηκε 17 Ιουλίου 2024].

Συζητήσεις

Αχνιώτης, Κ. (Φεβρουάριος, 2017). *Η Άνοδος της Κυπριακής Συνείδησης τζαι του Δικοινοτικού Κινήματος με τον εκπαιδευτικό και δημοσιογράφο Κωστή Αχνιώτη τζαι τον κοινωνιολόγο Αντρέα Παναγιώτου*. Συσπείρωση Ατάκτων. Αυτόνομο Σχολείο: Ριζοσπαστικές Αφηγήσεις για το

Κυπριακό που το 1970 τζαι μετά. (00:01:01-00:27:14).

<https://archive.syspirosiatakton.org/autonomous-school-afiyisis-ya-to-kipriako.html>

[Προσπελάστηκε 10 Αυγούστου 2024].

Παναγιώτου, Α. (Φεβρουάριος, 2017). *Η Άνοδος της Κυπριακής Συνείδησης τζαι του Δικαιοτικού Κινήματος με τον εκπαιδευτικό και δημοσιογράφο Κωστή Αχνιώτη τζαι τον κοινωνιολόγο Αντρέα Παναγιώτου*. Συσπείρωση Ατάκτων. Αυτόνομο Σχολείο: Ριζοσπαστικές Αφηγήσεις για το

Κυπριακό που το 1970 τζαι μετά. (00:27:34-01:07:48).

<https://archive.syspirosiatakton.org/autonomous-school-afiyisis-ya-to-kipriako.html>

[Προσπελάστηκε 10 Αυγούστου 2024].

Ιστότοποι

Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο - Cyprus Movements Archive - Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi.

<https://movementsarchive.org/doku.php?id=start> [Προσπελάστηκε 15 Ιουλίου 2024].

Polignosi. Τράπεζα Κύπρου και εφημερίδα *Πολίτης*. <https://www.polignosi.com/>

[Προσπελάστηκε 15 Ιουλίου 2024].